

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

“NAZÎR İBRAHİM GÜLŞENİ’NİN LETÂİFÜ’L-İNSÂN”
ADLI RİSALESİ (METİN - İNCELEME)

Mustafa ÇALIŞKAN

Danışman
Prof. Dr. Himmet KONUR

İZMİR – 2016

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum ““NAZÎR İBRAHİM GÜLŞENİ’NİN LETÂİFÜ’L-İNSÂN” ADLI RİSALESİ (METİN - İNCELEME)” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik Kurallara Ve Etik Değerlere Uygun Olarak Yazıldığını Ve Yararlandığım Eserlerin Kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.....//2016

Mustafa ÇALIŞKAN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

“Nazîr İbrahim Gülşeni’nin Letâifü’l-İnsân” Adlı Risalesi (Metin - İnceleme)

Mustafa ÇALIŞKAN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Temel İslam Bilimleri Programı

Tezimizin konusu Nâzır İbrahim Gülşenî’nin Letâifü’l-İnsân adlı eserinin metin incelemesidir. İnsanın, kâmil seviyeye yükselebilmesi için çıkacağı basamakların anlatıldığı bu eser, onun melekelerinin bahsedildiği latifeleri ve müşahedeleri tarikat kardeşlerine özetle anlatmaktadır. Eser adeta tasavvufî ıstılahlar/kavramlar sözlüğü içeriğine sahiptir. Özellikle ahlakın güzelleşmesine dair kavramları maddeler halinde ortaya koymaktadır. Her bir kavramı ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerle birlikte tasavvuf büyüklerinin sözlerini de aktararak hem lügat hem ıstılah anlamlarıyla açıklar.

Eserin Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul Belediye Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde dört el yazma nüshası bulunmaktadır.

Eserin konusu insandır. Amacı ise insanın olgunlaşmasıdır. İnsanın özelliklerini bilmenin insanın kemaline katkı sağlayacağı düşüncesiyle kaleme alınmıştır.

Eserde geçen kavramları sadece tasavvufî açıdan değil, beden ile ilgili kavramlarda olduğu gibi tıp ilminden de istifade ederek geniş bir bakış açısıyla ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Gülşeni, Letâifü’l-İnsân

ABSTRACT
Master's Thesis
Nazîr İbrahim Gülşeni's Letâifü'l İnsân And Its Evaluation
Mustafa ÇALIŞKAN

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Basic Islamic Sciences
Basic Islamic Sciences Program

The subject of our thesis is the text examination of “Letâifü'l İnsân” that is the work of art, creation of Nazir İbrahim Gülşeni. This work of art creation that tells the steps which rise the human to the spiritual maturity, summarizes waggeries and observations which mention skills of human to the brothers of cult. The work of art creation almost has sufism terminology concepts dictionary content. It especially exhibits the concept of regarding flourish of morality by articles.

The hand writing versions of this creation has three copies which exist in Beyazıt Library, Süleymaniye Library and Central Library of Istanbul University.

It also has to seen as a voluminous and elaborate creation that written to knowing human's willpower because the content tells us about It's only possible to use experiences and to make progress with knowing the experiences.

Concepts are not just explained as sufistic terms they also explained with a description from science of medicine if a word was synonm with something about body explanation.

Keywords: Gülşeni, “Letâifü'l İnsân”

**NAZÎR İBRAHİM GÜLŞENÎ'NİN LETÂİFÜ'L İNSÂN ADLI ESERİNİN
(METİN – İNCELEME)**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
EKLER LİSTESİ	xii

GİRİŞ	1
-------	---

**BİRİNCİ BÖLÜM
NAZÎR İBRAHİM GÜŞENÎ'NİN HAYATI**

1.1. DOĞUMU	2
1.2. MAHLASI	3
1.3. AİLESİ	3
1.4. TAHSİLİ	4
1.5. MESLEĞİ	4
1.6. TARİKATI, ŞEYHİ VE SÜFÎ ÇEVRESİ	5
1.7. VEFATI VE KABRİ	6
1.8. ESERLERİ	7
1.8.1. Manzum Eserleri	7
1.8.2. Mensur Eserleri	8

İKİNCİ BÖLÜM

LETÂİFÜ'L İNSÂN'IN İÇERİĞİ VE KAYNAKLARI

2.1. LETÂİFÜ'L İNSÂN'IN İÇERİĞİ	9
2.1.1. Kalp, Ruh, Akıl, Nefs Kavramları	10
2.1.2. Zâhiri Beş Duyu	12
2.1.3. Bâtınî Beş Duyu	13
2.1.4. İman Ve İslam	13
2.1.5. Edep Ve Hayâ	13
2.1.6. Verâ'	15
2.1.7. Nefsin Muhasebesi	15
2.1.8. Zühd	16
2.1.9. Korku (HAVF)	16
2.1.10. Kulluk	17
2.1.11. Hürriyet	17
2.1.12. Rıza	17
2.1.13. Tevekkül	18
2.1.14. Kanaat	19
2.1.15. Teslîm Ve Tefvîz	19
2.1.16. Vefa	20
2.1.17. Af Ve İhsan	20
2.1.18. İHLÂS	21
2.1.19. İSTİKÂMET	21
2.1.20. Adalet	21
2.1.21. Tevâzu	22
2.1.22. SUSMA	22
2.1.23. Yumuşak Huyllu Olmak (HİLM)	23
2.1.24. Öfke	23
2.1.25. Güzel Ahlâk	24
2.1.26. Zan	24
2.1.27. Emel	25
2.1.28. Hırs ve Aşırı İstek	25

2.1.29. Yalan	26
2.1.30. Kibir	27
2.1.31. Şikâyet-İ Zaman	27
2.1.32. Teselli	28
2.1.33. Kaza ve Kader	29
2.1.34. Mukadderat	30
2.1.35. Tedbir	31
2.1.36. TEFEKKÜR	32
2.1.37. Sohbet	32
2.1.38. Marifet	33
2.1.39. Havâtır	38
2.1.40. Rızık	41
2.1.41. Hâl-i nafaka	42
2.1.42. Şükür	43
2.1.43. İmsak	44
2.1.44. Cömertlik	45
2.1.45. Cimrilik	46
2.1.46. Mücâhede	46
2.1.47. Muhabbet	47
2.1.48. Teşvik	47
2.1.49. Tevbe	47
2.1.50. Cebr-i Mütevassıt	49
2.1.51. Tarikat	49
2.1.52. Sabır	50
2.1.53. Aceleci olmak	57
2.2. LETÂİFÜ'L İNSÂN'IN KAYNAKLARI	58
2.2.1 İhyâ-ü Ulûmi'd-dîn	58
2.2.2. Tavalî'ul Envâr	59
2.2.3 Letâîfü'l İşârât	60
2.2.4 Mesâbih	61
2.2.5 Nihâye	61
2.2.6 Eşbah ve'n Nezâir	62

2.2.7 Tefsir-i Kebir	64
2.2.8 Tibyân	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LETÂİFÜ'L İNSÂN NÜSHALARI, TAHKİK METODU VE TRANSLİTERASYONU

3.1. LETÂİFÜ'L İNSÂN NÜSHALARI	67
3.1.1. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı	67
3.1.2. Süleymaniye Kütüphanesi	68
3.1.3. Beyazıd Devlet Kütüphanesi	68
3.1.4. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi	69
3.2. TAHKİK METODU	69
3.3. LETÂİFÜ'L İNSÂN'IN TRANSLİTERASYONU	71
3.3.1. Beyân-ı Kalb ve Ruh ve Nefs ve Akl	72
3.3.2. Havâss-ı Hamse-i Zâhire	74
3.3.3. Havâss-ı Hamse-i Bâtine	74
3.3.4. İman ve İslam	75
3.3.4.1. İman (Beyân-ı İmân)	75
3.3.4.2. İslâm (Beyânü'l-İslâm)	75
3.3.5. Beyân-ı Edeb ve Hayâ	76
3.3.5.1. Edeb (Beyân-ı Edeb)	76
3.3.5.2. Hayâ (Beyân-ı Hayâ)	76
3.3.6. Verâ' (Fi'-verâ' ve't-takvâ)	77
3.3.7. Muhâsebe-i Nefs	77
3.3.8. Zühhd ve Havf (Fi'z-zühhd ve'l-havf)	78
3.3.9. Havf	78
3.3.10. Ubûdiyyet (Beyân-ı ubûdiyyet)	79
3.3.11. Hürriyyet	79
3.3.12. Rızâ	79

3.3.13. Tevekkül (Beyân-ı Tevekkül)	80
3.3.14. Kanaat: (Beyan-ı Kanaat)	81
3.3.15. Teslîm Ve Tefviz	81
3.3.16. Vefa (Fi'l vefâ bi'l-uhûd)	82
3.3.17. Afv Ve İhsân (Fi'l afvi ve'l-ihsân)	82
3.3.18. İhlâs	83
3.3.19. İstikâmet	83
3.3.20. Adâlet	84
3.3.21. Tevazu (Fi't-tevâzu')	84
3.3.22. Samt (Fi's-samt)	85
3.3.23. Hılm (Fi'l-hılm)	85
3.3.24. Ğadab (Beyân-ı Ğadab)	86
3.3.25. Mekârim-i Ahlâk	86
3.3.26. Zan (Fî beyâni zan)	86
3.3.27. Emel (Beyân-ı Emel)	87
3.3.28. Hırs ve Tama' (Beyân-ı Hırs ve Tama')	88
3.3.29. Kizb	89
3.3.30. Kibir	89
3.3.31. Şikâyet-i Zaman	89
3.3.32. Teselli	91
3.3.33. Kaza ve Kader (Beyân-ı Kazâ ve Kader)	92
3.3.34. Mukadderât	93
3.3.35. Tedbîr (Fi't-tedbîr)	94
3.3.36. Tefekkür (Fi't-tefekkür)	94
3.3.37. Sohbet (Fi's-sohbet)	95
3.3.38. Marifet (Fi'l-marifet)	95
3.3.39. Havâtır (Fi'l-Havâtır)	101
3.3.40. Rızık (Fi'r-Rızık)	103
3.3.41. Hâl-i Nafaka	104
3.3.42. Şükür (Fi's-Şükür)	105
3.3.43. İmsak (Fi'l-İmsak)	106
3.3.44. Cûd ve Sehâ (Fi'l-Cûdi ve's-Sehâ)	107

3.3.45. Buhl (Fi'l-Buhl)	107
3.3.46. Mücâhede (Fi'l-Mücâhede)	108
3.3.47. Muhabbet (Fi'l-Muhabbet)	108
3.3.48. Şevk (Fi's-Şevk)	109
3.3.49. Tевbe (Fi't-Tevbe)	109
3.3.50. Cebr-i Mütevassıt	110
3.3.51. Tarikat (Fi't-Tarikat)	111
3.3.52. Sabır (Fi's-Sabr)	111
3.3.53. Ta'cıl (Fi't-Ta'cıl ve't-Tehevur)	119

SONUÇ	121
KAYNAKÇA	122
EKLER	

EKLER LİSTESİ

EK 1: Letâifü'l İnsan'da geçen Ayet-i Kerimeler	ek s.1
EK 2: Letâifü'l İnsan'da geçen Hadis-i Şerifler	ek s.5
EK 3: Letâifü'l İnsan'da geçen Türkçe Beyitler ve Kıt'alar	ek s.8
EK 4: Letâifü'l İnsan'da geçen Farsça Beyitler ve Kıt'alar	ek s.13
EK 5: Letâifü'l İnsan'ın Orijinal Metni	ek s.15

GİRİŞ

Halvetîlik İslam dünyâsındaki en yaygın tarikatlerden biridir. Özellikle Anadolu'da ve Balkanlar'da pek çok şube ve kola ayrılmak suretiyle dînî ve tasavvufî duygu ve düşüncenin yaygınlaşmasına ve gelişmesine büyük etkisi olmuştur. Halvetiyye kol ve şubeleri çatısı altında pek çok ilim, tefekkür ve sanat adamı yetişmiştir. Bunlardan biri de *Nazîr İbrâhim Gülşenî'dir*.

Edirne'de dünyaya gelen Nazîr, Halvetiyye'nin kollarından olan Sezâiyye'ye mensuptur. Dînî tahsil yanında yetişmesinde tasavvufî terbiyenin de önemli bir katkısı olmuştur.

Müderreslik, kâtiplik, kadılık, kazaskerlik gibi resmî görevlerde bulunmuştur. Bunun yanında tasavvufa dair eserler de kaleme almıştır. Başta *dîvânı* olmak üzere diğer eserleri de günümüzde ilmî çalışmalara konu olmuştur. Biz de bu çalışmamızda onun *Letâifü'l İnsân* adlı eseri üzerinde duracağız. Çeşitli kütüphanelerde nüshaları bulunan bu eser, daha çok insanın manevi dünyası ve bu dünyayı ilgilendiren kavramlardan bahsetmektedir.

Biz bu çalışmamızın ilk bölümünde Nazîr İbrahim'in hayatı hakkında kısaca bilgi verdik. İkinci bölümde "*Letâifü'l insân*" adlı eserin, İstanbul'un muhtelif kütüphanelerinde bulunan el yazması nüshaları hakkında genel bir değerlendirme yaptık. Eserin içeriğinden daha kolay faydalanılabilmesi için sözkonusu çalışmanın tertibine riayet ederek özetlemeye çalıştık. Ayrıca "*Letâifü'l insân*" adlı eserin içinde geçen kaynak kitaplar hakkında bilgiler vererek, eserimiz ile ilgisini ortaya koyduk.

Üçüncü bölümde bizzat eserden yararlanmak isteyenler için ise eserin transliterasyonuna yer verdik. Son olarak da eserde geçen ayet hadis ve beyitleri tablo haline getirerek topluca görme imkânı sağlamaya çalıştık. Eserimizin orijinal metnini de kitabın son kısmında yer vererek çalışmamızı tamamladık.

BİRİNCİ BÖLÜM

NAZÎR İBRAHİM GÜŞENÎ'NİN HAYATI

Nazîr İbrahim Gülşenî'nin hayatı hakkında Dr. Necdet ŞENGÜN'ün doktora tezi olarak çalıştığı Nazîr İbrahim Gülşenî'nin *Divanı* adlı eserin giriş bölümünde geniş bilgi bulunmaktadır. Nazîr İbrâhim'in hayatı hakkındaki bilgileri büyük ölçüde sözkonusu tezden istifadeyle sunacağız.

1.1. DOĞUMU

1694 yılında doğan ve 1774 yılında vefat eden Nazîr İbrahim el-Edirnevî'nin yaşadığı zaman dilimi (1694-1774 M / ö.1105-1188 H), Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş devri olarak tabir edilen bir döneme rastlamaktadır. Fakat edebî ve kültürel hayatta hareketlilik devam etmektedir. Bu süreçte her ne kadar önceki dönemlerdeki kadar şâir yetişmese de durum vehamet boyutunda değildir.

Bu konuda kaynaklarımızda Nazîr İbrahim'in doğum yerinin Edirne olduğu ifade edilmiş, ancak doğum tarihiyle ilgili bilgi verilmemiştir. Bu hususta en ayrıntılı bilgi Bâdî Ahmed Efendi'nin *Riyâz-ı Belde-i Edirne* adlı eserinde bulunmaktadır. Bu eserde Nazîr İbrahim'in 1694 M / 1105 H senesinde Edirne'de Hacı Hallâc mahallesinde dünyaya geldiği ifade edilmektedir¹

Diğer kaynaklarımızdan biri olan Osman Nûri Peremeci'nin *Edirne Tarihi* adlı eseri de aynı hususu tekrar etmekte ve şöyle demektedir: “Şâir, XVII. asrın ve II. Ahmed gününün şâirlerindendir. 1105 senesinde doğmuş, Edirne'nin pek gürültülü günlerinde büyüüp yetişmiş, tahsil etmiştir.”²

Bu iki kaynak dışında başka hiçbir kaynaktan onun doğum tarihi ile ilgili bilgiye ulaşılamamıştır. Bu iki kaynaktan gelen bilgiye göre Nazîr İbrahim, Sultan II. Ahmet'in padişah olduğu bir dönemde 1694 M /1105 H senesinde Edirne'de doğmuştur.

¹ Bâdî Ahmed Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, C.II, yp. 562a

² Osman Nûri Peremeci, *Edirne Tarihi*, Resimli Ay matbaası, İstanbul 1939, s. 274.

1.2. MAHLASI

Şâirin, kendisini diğer şâirlerden ayırt etmek amacıyla şiirde kullandığı mahlas, özellikle Dîvân şâirlerinin neredeyse hiç ihmal etmedikleri bir gelenektir. Her şâirin, mahlası kullanmasının gerekçeleri vardır. Çoğu zaman kullanılan bu mahlaslar, şâirin mîzâcını ve rûhî yapısını ya da, ona ait bir özelliğini ortaya koyar. Bu mahlaslar şâirin adından önce zikredilmekte ve adından önde gelmektedir.

Tasavvuf ehli olan Nazîr İbrahim, Nazîr veya Nazîrâ mahlasını kullanan bir şâirdir. Nazîr kelimesi, Arapça kökenli olup, sözlüklerde eş, misl, benzer gibi anlamlara gelir. Nazîr kelimesinin sonuna Farsça nidâ edatı eklendiğinde Nazîrâ hâlini alır. Böylece “ey Nazîr” manasına gelir.

1.3. AİLESİ

İbrahim Gülşenî, aslen Edirne’lidir. Kadılar zümresinden olup ilim-irfan sahibi bir kimsedir. Öğrenimini tamamladıktan sonra belli bir süre öğretim (tedris) faaliyetlerinde bulunmuştur. Çeşitli yerlerde kadılık görevinde bulunmuş ve mesleği gereği pek çok yere seyahat etme imkânı bulmuştur. Bunun yanında çeşitli konularda, birçok eser de kaleme almıştır. Tasavvufta seyr-i sülûkunu Hasan Sezaî’den tamamlamış ve ö.1188/1774 yılında vefat etmiştir.³

Tasavvuf geleneğinde bir müellif kendisine ait bir eserde bile şahsını ön plana çıkarmak istemez. Çok defa kaleme aldıkları esere isimlerini yazmaktan çekinirler. Böyle bir gelenek içerisinde yetişen bir şâirin, ailesi gibi çok daha hususi bir konuda bilgiye ulaşmak son derece güçtür. Bu nedenle bu gibi çalışmalarda ya eserden müessire yöntemi kullanılarak, müellifin eserlerinden hareketle onun hakkında bilgi edinmek ya da müellifin daha ön plana çıkmış babası, dedesi, amcası veya kardeşi gibi diğer aile bireylerini inceleyerek bilgilere ulaşmak gerekir.

Nazir İbrahim’in dedesi İbrahim de *Gülşeniyye* tarikatına mensup bir şâirdir. Dedesi, amcası ve babası gibi, Nazîr İbrahim de, *Gülşeniyye* tarikatına mensuptur. *Gülşeniyye* tarikatı, daha sonra, *Haletiyye* ve *Sezaîyye* olmak üzere, iki kısma

³ Himmet Konur, “*Gülşenîlige Dair Bir Eser: Nazîr İbrâhim’in Beyân-ı Tarikat-ı Gülşenî’si*”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, s. 66.

ayrılmıştır. Nazir İbrahim, Sezaiyye'nin kurucusu Hasan Sezâî'nin talebelerindendir."⁴

1.4. TAHSİLİ

Nazîr İbrahim medrese eğitiminin yanı sıra imkân buldukça o dönemin âlimleriyle görüşmüştür. Bu âlimlerden biri *Rûhu'l-Beyân* adlı eseriyle tanınan, dönemin önde gelen ve daha çok Bursevî olarak bilinen âlim ve şâir, Aydoslu İsmail Hakkı Efendi (ö. 1725 M / 1137 H)'dir. İsmail Hakkı Efendi'nin Edirne'ye gelişini fırsat bilen Nazîr İbrahim, bu büyük âlimden ders almıştır.⁵

1.5. MESLEĞİ

Nazîr İbrahim Edirne'de tahsilini tamamladıktan sonra bir müddet müderrislik yapmış, Edirne mahkemesinde kâtiplik görevine başlamış daha sonra da kadı ve kadı nâibi olarak birkaç yerde görev yapmıştır. Kâtiplik görevine başlayana kadar hangi medresede müderrislik yaptığı hususunda herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Ayrıca onun Edirne mahkemesinde kâtiplik yaptığı bilgisinden başka, kâtiplik mesleğini ne kadar süre icra ettiği hususunda da bir bilgi yoktur.

Nazîr İbrahim müderrislik ve kâtiplik görevlerinin ardından bazı yerlerde kadılık ve kadı nâibliği yapmıştır. Onun Babaeski, Tekirdağ, Mısır ve Eski Zagra'da kadılık, Kesriye kasabasında ise kadı nâibliği yaptığı kaynaklarda ifade edilmektedir.⁶ Kaynakların yer vermediği fakat kendisi tarafından ifade edilen bir başka görevi de İbrâil kadı nâibliğidir.

Nazîr'in *Beyân-ı Tarikat-ı Gülşenî*⁷ adlı eserinin ilk varlığında, eseri takdim yazısında “eşrâf-ı kuzât-ı askerîden İbrahim Nazîr Gülşenî...” şeklinde bir kayıt vardır. Eser üzerinde bir çalışma yapan Prof. Dr. Himmet Konur da bu bilgiye dayanarak onun daha sonraki yıllarda kazaskerliğe yükselmiş olabileceğini tahmin

⁴ Himmet Konur, “*Gülşenîlige Dair Bir Eser: Nazîr İbrâhim'in Beyân-ı Tarikat-ı Gülşenî'si*”, Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, s. 66.

⁵ Osman Nûri Peremeci,, Edirne Tarihi, s. 274

⁶ Bâdî Ahmed Efendi, Riyâz-ı Belde-i Edirne, C.II, yp. 562b; Peremeci, Edirne Tarihi., s. 274

⁷ Nazîr İbrahim, *Beyân-ı Tarikat-ı Gülşenî*, yp. 1a.

etmektedir.⁸ Yine Hasan Sezâî'nin *Mektûbât*ında Nazîr İbrahim'e yazdığı iki mektuptan birincisinin başındaki şu kayıt yukarıdaki bilgiyi destekler mahiyettedir. “*kuzât-ı asâkirden kudvetü's-suarâ İbrahim Nazîrâ sahn-ârâ cenâblarına...*”⁹ Her ne kadar Mısır kadılığından sonra böyle bir makâma yükselmek, Osmanlı kadı teşkilatının işleyiş yapısına¹⁰ uygun ise de bu bilginin doğruluğunu / yanlışlığını ortaya koymak adına yaptığımız bütün araştırmalar akîm kalmış, bu hususta herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Yine Yılmaz Öztuna'nın *Büyük Türkiye Tarihi* adlı eserinde verdiği XVIII. asır şeyhülislam ve kazaskerlerinin listesi içerisinde Nazîr İbrahim'in ismine rastlanmamaktadır.¹¹

1.6. TARİKATI, ŞEYHİ VE SÛFÎ ÇEVRESİ

Tasavvuf hayatımızda ortaya çıkan önemli tarikatlardan biri Halvetiyye tarikatıdır. Bilhassa Türkler arasında tercih edilen bu tarikat, pek çok şubeye ayrılmasıyla da dikkat çeker. Bunlardan birisi de İbrâhim Gülşenî (ö.940/1534)'nin kurmuş olduğu Gülşeniyye şubesidir. Aynı tarikata mensup bulunan Muhyî (ö.1015/1606), Hulvî (ö.1065/1654), Şemleli-zade (ö.1089/1678) gibi müellifler Gülşeniyye kolu ile ilgili bilgileri ilk yıllardan itibaren yazıya geçirmeye başlamışlardır. Bu gruba burada eserini sunduğumuz Nazîr İbrâhim Gülşenî de katılmıştır.¹²

Nazîr İbrahim, tasavvufta seyr-ü sülûkunu Hasan Sezâî'den tamamlamıştır. Hasan Sezâî hakkında yukarıda adı geçen eserde geniş bilgiler veren Nazîr'in, zaman zaman onunla mektup yoluyla yazıştığı da görülmektedir. Hasan Sezâî'nin H. 1289'da İstanbul'da La'lî Mehmed Fenâyî'nin *Şerh-i Manevî-i Şerif* adlı eseriyle birlikte basılan *Mektûbât*'ında Nazîr İbrahim'e iki mektup yazdığı görülür. Bu mektuplarda Hasan Sezâî Nazîr İbrahim'e “canımdan azizim, oğlum” şeklinde hitap

⁸ Himmet Konur, “*Gülşenîlige Dair Bir Eser: Nazîr İbrâhim'in Beyân-ı Tarikat-ı Gülşenî'si*”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, s. 66.

⁹ Hasan Sezâî, *Mektûbât*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289, s. 103. (Eser Himmet Konur tarafından yayımlanmıştır. Bkz: Himmet Konur, Hasan Sezâî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı, Tıbyan Yay., İzmir 2003).

¹⁰ Geniş bilgi için bkz: İlber Ortaylı, Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı İstanbul 1994.; Yılmaz Öztuna, Büyük Osmanlı Tarihi, Ötüken Yay., C.VIII, İstanbul 1994, s. 72.

¹¹ Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, Ötüken Yay., C.X, s. 247-254.

¹² Himmet Konur, “*Gülşenîlige Dair Bir Eser: Nazîr İbrâhim'in Beyân-ı Tarikat-ı Gülşenî'si*”, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, s. 66.

etmektedir.¹³ Nazîr İbrahim ise Hasan Sezâî'ye pek çok mektup yazmıştır. Nazîr İbrahim'in *Mecmuâ-yı Mekâtib* adlı eseri hakkında bilgi veren Bursalı Mehmet Tâhir, Nazîr'in bu eseri hakkında "büyük kısmı Sezâî hazretleriyle olan mektuplarını ihtiva eder." demektedir.¹⁴ Fakat bu esere ulaşamadığından onun, şeyhi Hasan Sezâî'ye kaç adet mektup yazdığı ve bu mektupların mahiyetinin ne olduğu tespit edilememiştir.

Nazîr İbrahim, Hasan Sezâî'ye intisâb etmesine rağmen, kendisinin Sezâî olduğuna dair bir iddiası olmamıştır. Ancak O, Gülşenî olduğunu her fırsatta ifade etmiştir. Özellikle Dîvân'ında hem Gülşenî tarîkatına ve Gülşenî tarîkatı büyüklerine dair pek çok şiir yazmış, hem de kendi nisbetini pek çok defa Nazîr-i Gülşenî olarak söylemiştir.

1.7. VEFATI VE KABRİ

Nazîr İbrahim son görevi olan Eski Zağra kadılığından sonra Eski Zağra yakınlarında bulunan, Kesri veya Erkeri Kesri diye bilinen ve ılıcası bulunan bir kasabada bir tekke yaptırarak ömrünün geri kalan kısmını burada tamamlamıştır.¹⁵ Seksen yıllık ömrünün sonunda 1774 M / 1188 H yılında vefat etmiştir.¹⁶

Nazîr İbrahim'in nerede vefat ettiği ve bugün kabrinin nerede olduğu hususlarında da kaynaklarda sağlam bir bilgiye rastlanamamıştır. Fakat bu husustaki rivayetlerin üç yeri işaret ettiği görülür. Bunlar Edirne, Kesriye'ye bağlı Horpeşte ve Eksi Zağra yakınlarındaki Erkeri Kesri'dir. Ayvansarâyî Edirne'de vefat ettiğini ileri sürerken,¹⁷ diğer bazı kaynaklar hem bu rivayeti aktarıp hem de Eski Zağra ve Horpeşte olabileceği yönünde görüş bildirmişlerdir. Peremeci, onun Eski Zağra'da vefat ettiğini ileri sürmektedir.¹⁸

Kanâatimizce Nazîr İbrahim hayatının son yıllarında yerleşmiş olduğu Eski Zağra yakınlarındaki Erkeri Kesri köyünde vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir. Nitekim hayatının son safhalarında buradan ayrılıp başka bir yere gittiğini gösteren

¹³ Hasan Sezâî, Mektûbât, s. 103; Konur, Hasan Sezâî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı, s. 203.

¹⁴ Bursalı, Osmanlı Müellifleri, C.II, s. 47.

¹⁵ Bâdî Ahmed Efendi, a.g.e., C.II, s. 562; Peremeci, a.g.e., s. 274; Canım, a.g.e., s. 409

¹⁶ Ayvansarâyî, a.g.e., yp. 86a; Bağdathî İsmail Paşa, a.g.e., C.I, s. 38; Tuman, a.g.e., C.II, s. 1081.

¹⁷ Ayvansarâyî, a.g.e., yp. 86a.

¹⁸ Osman Nûri Peremeci, a.g.e., s. 274.

bir bilgi yoktur. Dolayısıyla hayatını burada tamamlamış ve burada vefat etmiş olması en kuvvetli ihtimaldir. Mezarının da burada aranması gerektiği kanâatini taşıyoruz.

1.8. ESERLERİ

Öncelikle ifade etmek gerekir ki Nazîr İbrahim'e ait olduğu kabul edilen aşağıdaki eserler, genelde küçük hacimli eserlerdir. Bu nedenle pek çoğuna risâle adı verilmiştir

Ona ait otuz kadar eserin var oluşu, onun bir taraftan kadılık ve kadı nâibliği görevlerini sürdürürken, bir taraftan da yazmayı ihmal etmediğini ortaya koymaktadır. Ne var ki bu eserlerin pek çoğu özgün eserler olmak yerine, o güne kadar yazılmış kitaplardan toplanan bilgilerin bir araya getirilmesi sonucu oluşturulmuştur. Bu eserlerin muhtevâlarını genel olarak din, tasavvuf, ahlâk, tarih, şiir ve edebiyat başlıkları altında toplamak mümkündür..

Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri'nde Nazîr'in 16 eserinin bir mecmûada toplandığını ve kendisinin bu mecmûayı inceleme imkânı bulduğunu haber vermektedir. Yine Osman Nûri Peremeci, Edirne Tarihi adlı eserinin bibliyografya kısmında, yararlandığı kaynaklar arasında Nazîrâ Mecmûası adıyla bir eser kaydetmiştir. Bu mecmûa, Bursalı Mehmet Tâhir'in bahsettiği eser olsa gerektir. Fakat bu eser, tüm araştırmalarımız neticesinde bulunamamış, dolayısıyla eserdeki risâleler tespit edilememiştir. Hiç şüphesiz bu eserin tespiti ve incelenmesi Nazîr'in tasavvufî ve edebî kişiliğinin daha açık bir şekilde ortaya konulmasına büyük katkı sağlayacaktır. Onun risâle formatını aşarak kitap hâline gelmiş eserlerinin çoğunluğu, el yazması eser kütüphanelerimizde mevcuttur. Nazîr İbrahim'in eserlerini manzûm ve mensûr eserler olarak iki şekilde tasnif etmek mümkündür.

1.8.1. Manzum Eserleri

1. Dîvân-ı Nazîr
2. Muammeyât-ı Manzûme
3. Manzûme-yi Ahlâkiyye
4. Beyân-ı Hurûf-ı Teheccî.

5. Risâle-i Ehâdîs-i Erbaîn-i Sülâsiyye
6. Risâle-i Erbaîn ale'l-Kelimeteyn.
7. Tercüme-i Kasîde-yi Münferice

1.8.2. Mensur Eserleri

1. Letâîfû'l insan
2. Behcetü'l-ebrâr ve lem'atü'l-esrâr
3. Câmiu'l-mu'cizât
4. Muhtasar Târîh-i Osmânî
5. Muhtasar Târîh-i Edirne
6. Beyân-ı Rûh bâ-Akvâl-i Sahîha
7. Risâle-i Ehâdîs-i Kudsiyye
8. Risâletü'l-furûk
9. Şerh-i Gazel-i Mevlânâ
10. Şerh-i Gazel-i Niyâzî-i Mısırî
11. Tuhfe-i Gülşeniyye / Beyân-ı Tarîkat-ı Gülşenî
12. Tuhfetü'z-zevrâ
13. Tuhfetü's-sâlikîn
14. Tuhfetü'l-letâif Eserin tam adı Tuhfetü'l-letâif fi'n nevâdiri ve'l-emsâli ve'l-garâib'dir.
15. Tercüme-i Câmiu'l-hikâyât Câmiu'l-hikâyât ve lâmiü'r rivâyât,
16. Tercüme-i Risâle-i Etvâr-ı Seb'a
17. Münci'l-melâl ve mûsili'l-kemâl.
18. Letâif-i İmâm-ı A'zam
19. Kavsiye Bâ-Ehâdîs-i Şerife ve Ebyât-ı Latîfe Der-tîr Endâzî
20. Mecmûa-yı Mekâtî

İKİNCİ BÖLÜM

LETÂİFÜ'L İNSÂN'IN İÇERİĞİ VE KAYNAKLARI

2.1. LETÂİFÜ'L İNSÂN'IN İÇERİĞİ

Eser, besmeleden sonra hamdele ve salveyleyle başlamıştır. Ardından insanın kendini bilmesinin öneminden ve bu sayede Rabbi'ni bilme istidâdı kazanıp ehl-i irfan arasına katılabileceğinden bahsedilmiştir. Müellif, hem genel tasavvuf geleneğine hem de eserin ismine uygun bir giriş yapmış, insanı merkeze alan bir anlayış ortaya koymuştur.

Nazîr İbrahim Gülşeni, bu eserini kaleme alırken ihvânlarına bir bereket olsun diye kırık dökük cümleler kullandığını, yaşının da altmış civarında olduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan Gülşenî, yazma nedenini hayırla yadedilmek ve hayır dua almak şeklinde belirtmiş ve bu sahada kalemi ata benzetmiş, bu şekilde eserini yazdığını ortaya koymuştur.

Gülşenî; insanın maddeden ibaret olmadığını, ilâhi bir cevher ile donatıldığını açıklayarak, insanın varlığına ilişkin en önemli noktanın burada belirginleştiğine bir dörtlük aracılığı ile dikkat çekmiştir.

Kâmil insan; ilâhi âlemleri, küllî ve cüz'î oluşumları açıklayan bir kitaptır. Bu kitap, kâinat kitabını ve ilahi kitapları içinde barındırmaktadır. Ruh; akıl açısından Ümmü'l-Kitap, kalp açısından Levh-i Mahfuz, nefis açısından ise mahv ve isbat kitabı diye isimlendirilmiştir. Gülşenî, insanda sözünü ettiği üç kitap dışında kalan bugün bizim Kur'an-ı Kerim olarak bildiğimiz kitabı övdükten sonra, kendisini temizlememiş kişiler için, bırakın eğitim öğretim faaliyetlerinde kullanılmasını, söz konusu kitaba dokunulmasını bile caiz görmemiştir. Birinci aklın âleme ve onun hakikatlerine dair ilişkisinin aynısı, insan ruhunun bedendeki kuvvetlere nispetleri gibidir. Küllî nefis büyük âlemin kalbidir. İnsan ise nefs-i nâtika olması nedeniyle külli nefisten ayrılarak küçük âlem sayılmaktadır. Âlemleri bütünüyle tek bir insanın fitratında toplayan Allah, pek yücedir. Vaktin kutbu kabul edilen Üftâde efendiden tevatürle sabit olmuş şu sözü aktarmaktadır; “Yaratılmışların en şerefli kâmil insandır. Allah'ı görmekle vaat edilmiş, bununla müjdelenmiş olması bakımından, diğer yaratılmışlardan kesin bir şekilde ayrılmaktadır.” Genel kabule göre insan,

düşünen canlı olarak tanımlanmaktadır. Fakat Gülşenî; insanın diğer canlılardan ayırıcı vasfının düşünmek veya konuşmak olarak değil, Üftâde hazretlerinin sözünden kuvvet alarak Allah'ı görmesi olduğunu vurgulamıştır. Kâmil insanın en güzel örneği; Allah'ın sevgilisi olan ve Allah'tan gelen kitabın kendisine gönderildiği Hz. Muhammed'dir. Diğer peygamberlerin var oluş sebepleri, aracı konumunda olup, asıl hedef Hz. Muhammed'dir. İnsan ilâhi tecellilerin mazharı, ezelî bilgilerin menbaidir.

İnsan hakkındaki bilgi ve düşüncelerini aktaran Nazîr İbrâhim Efendi herhangi bir açıklama yapmadan insanla ilgili kavramların açıklamasına girişmiştir.

2.1.1. Kalp, Ruh, Akıl, Nefs Kavramları

Kalp kavramı bir hadis-i şerif merkeze alınarak açıklanmıştır. “Âdemoğlunun bedeninde bir et parçası vardır ki eğer o düzelirse beden diğer yerleri de düzelir, dikkat edin o et parçası kalptir.”¹⁹ Müellifimize göre hadisten açık olarak anlaşılan kalbin asıl olduğudur. Buna göre kalbin iki yönü vardır. Biri kozalağa benzer bir et parçası olup, insanın sol tarafındaki göğüs boşluğunda yer alır. İçinde siyah bir kan bulunur. Bu kan ruhun kaynağıdır. Bu yön tüm canlılarda ortaktır. Kalbin diğer yönünü ise ilahi latifeler oluşturur. Bu latifeler Allah ile karşılıklı münasebetten ibarettir. İnsanın özü ve hakikati bu yöndür. Gülşenî Kur'an-ı Kerimdeki “Şüphesiz ki bunda kalbi olan kimse için elbette bir öğüt vardır...”²⁰ ayetinde insanın özünde kalbin bulunduğu bir işaret olduğunu düşünmektedir. Söz konusu latifelerin bedenle ilişkisi kapalıdır. İlişkinin anlamını idrak etmek insanın bilişsel yönüne gizli olup belki keşf ve müşahade yoluyla mümkün olabilir.

Ruh kavramı da iki anlamı içine alır. Biri tabii ruhtur. Siyah kan duman şeklini almıştır. Atardamar aracılığı ile beden en küçük parçalarına kadar yayılır. Nasıl ki evdeki ışık tüm evi aydınlatırsa siyah kan da bedeni ayakta tutmaktadır. İkinci anlamı ise ilahi latifelerdir. Hakîkatte ise ruh tek bir düzen üzere söz konusu latifeye tekabül etmektedir. Kur'an-ı Mübîn'de ruha ait bu latife “...Ruh Rabbimin işlerindendir...”²¹ şekliyle dile getirilmiştir.

¹⁹ Buhârî, İman, 39

²⁰ Kâf, 50/37.

²¹ İsrâ, 17/85.

Nefs kavramının da iki anlamı vardır. Biri gadabî ve şehvî kuvvettir. Bunlar tümüyle kötü sıfatlardandır. Peygamber Efendimiz; “Senin en büyük düşmanın yine sende bulunan kendi nefsidir”²² diyerek nefsin bu kötü yanına işaret etmiştir. Nefsin bu yönüyle daima mücâhede etmekle ve karşı duruş sergilemekle sorumluyuz. Diğer anlamı ise ruh ve kalbin ikinci anlamlarına benzer bir şekilde olan ilâhî latifelerdir. Gülşenî’ye göre bu latife sadece insana özel olup, diğer canlılardan ayrılmasını sağlayan en önemli özelliktir. Sözü edilen latife Allah’ı zikretmek ile saflaşır ve parlar. Bunlar şehvet izlerini, yerilen sıfatları siler. Böylece kötülüğü emreden nefis bu sıfatından kurtulup “Ey mutmainne olmuş nefis”²³ hitâbına mazhar olur. Nefs bu dereceye ulaştığında onun karşısında iki sıfat daha zuhur eder. Bunlardan biri sahibini kınayan nefstir. Bu nefis mertebesine ulaşan kişi Allah’ın rızasına karşı gelecek bir davranışa izin vermez. Nitekim Kur’an-ı azîmü’ş-şan’da “Kendini kınayan nefse yemin olsun ki”²⁴ şeklinde bulunan ayet, buna işaret etmektedir. Levvâme diye zikredilen nefsin ötesinde mülhime vardır. Bu nefis Nazîr İbrâhim’e göre kişinin sürekli olarak davranışlarında Allah’ın rızasını gözetmesidir.

Akıl kavramı metinde dördüncü sırada yer alır. İki anlamı vardır. Biri bilgi elde etmeye yönelik bir sıfattır. Bedendeki yeri kalptir. Diğer anlamı ise mutlaktır. Daha açık söyleyecek olursak bilgileri idrak etmenin kendisi anlaşılmalıdır. Herkese malumdur ki; her bilen kendi varlığının bilincindedir. Bu varlık kişinin kendisinde hazır bulunmaktadır. Böylece Nazîr’e göre; varlığın, asıl olduğu anlaşılmalıdır. Bilgi ise ancak varlığın bir sıfatı olmakla birlikte ondan ayrıdır.

Nazîr İbrâhim Gülşenî düşünmenin temelini varlığa dayandırmaktadır. Varlık asıl, bilgi ise onun bir sıfatıdır. Nitekim hadis-i şerifte “Allah ilk olarak akıllı yaratmıştır.”²⁵ buyrulmuştur. Bu ifade aklın ikinci yönü olan “idrak eden yer” anlamını vurgulamıştır. Nazîr İbrâhim akıl konusunda kendisine referans aldığı kaynak Gazzâlî’nin meşhur eseri *İhyâ*’dır.²⁶

Yazarımız; kalp, ruh ve nefis kavramlarını çift tabiatlı olarak ele alırken, akıl kavramını farklı bir tarzda izah etmiştir. Buna göre; ilk üç kavramın biri beşeri, diğeri ise ilâhî yönü bulunmaktadır. Bu ayrım, Gazzâlî’nin çift kutuplu varlık

²² Aclûnî, Keşfu'l-hafâ, 1/143.

²³ Fecr, 89/27.

²⁴ Kıyame, 75/2.

²⁵ Aclûnî, Keşfu'l-hafâ, 1/723.

²⁶ Gazzâlî, İhyâ, c.3, s.444

anlayışını hatırlatmaktadır. Varlıkta hem ilaha bakan bâki bir yön bulunurken, hem de insana bakan fâni bir yön bulunmaktadır.

Ayrıca yukarıda geçen latife kavramlarından maksat; insanın çok ince ve hassas olup kalbe bağlı bir duygusu olduğu dikkat çekmektedir. Akıl kavramında ne latife kelimesinden ne de ilâhi yönden bahsedilmiştir.

2.1.2. Zâhiri Beş Duyu

Tatma; insanda bulunan beş duyu organından birisi dil üzerinde nakşedilmiş olan damarlara yayılmıştır. Bu kuvvet, ağızda gerçekleşen tükürük bezlerinin dışarıdan gelen bir lezzet ile buluşup damarlara ulaşması suretiyle yiyecek ve içecek gibi tatların idrakini Allah'ın yaratmasıdır.

İşitme; Başın iki tarafında bulunan kulak deliğinin damarlar ile donatılmış bir kanal aracılığıyla beyne ulaşmasıdır. Ses özellikleri, belirli titreşimlerle kulak içine ulaşması sebebiyle Cenab-ı Hakk'ın yaratmasıyla işitme idraki gerçekleşmektedir.

Görme; Göz kapaklarında yer alan, iki çukur içinde bulunan damarlar birbiriyle buluşur. Bu damarlarda insanın bu kuvveti kullanabilmesi, Allah'ın yaratması sayesinde. Cenab-ı Hakk'ın görünen nesnede ışık, karanlık, renk, şekil, miktar, hareket, güzel, çirkin her ne varsa göz aracılığı ile idraki yaratmasıdır. Gülşeni görme duyusundaki mükemmelliği ifade etmek için hayranlığını şu sözlerle dile getirmiştir: “Her şeye gücü yeten Allah bütün eksik sıfatlardan münezzehtir.”

Koklama; Beynin ön kısmında meme uçlarına benzer iki çıkıntıya konulmuş bir duyudur. Kokulu bir nesnenin özelliğini alan havanın, burnun son kısmına ulaşması ile Hak Teâlâ'nın idraki yaratmasıdır.

Dokunma; Bedenin tamamına yayılmış bir kuvvettir. Aynı şekilde bu kuvvet aracılığı ile sıcaklık, soğukluk, ıslaklık ve kuruluk idrakini Allah'ın yaratmasıdır. Gülşenî duyu organlarını izah ederken Rabbimizin tek tek bütün idraklerdeki etkisini vurgulamış ve en son şöyle bir tenzihte bulunmuştur: İnsanı en mükemmel şekilde yaratan O yaratıcı ne yücedir.

2.1.3. Bâtınî Beş Duyu

Hiss-i Müsterek; Bâtınî beş duyuların birincisidir. İkinci ön beynin (frontal) iç tarafının başlangıç kısmında bulunan bir kuvvettir. Hissedilenlerin suretlerini idrak eder. Lehte ve aleyhte karar verme hâkimiyetine sahiptir.

Hayal; Bâtınî beş duyuların ikincisidir. Bu kuvvet hiss-i müsterekin idrak ettiği suretleri hıfz eder. Hıfz ise idrakten farklıdır.

Vehm; Bu kuvvet cüz'î anlamları idrak eder. Zeyd'in dostluğu, Amr'ın düşmanlığı gibi benzeri duyguları algılar. Yeri ise, beynin iç tarafının arka kısmıdır.

Hâfıza; Bu kuvvet vehmin idrak ettiklerini hıfz eder.

Musavvire; Bu kuvvet mana ve suretleri analiz eder. Akıl kullanıldığında müfekkire, vehm kullanıldığında mütehayyile diye isimlendirilir. Mahalli beynin ortasındaki damarlardır.²⁷

2.1.4. İman Ve İslam

Müellifimiz burada iman ve ihsan bahsini Peygamber Efendimiz'den getirmiş olduğu hadisler ile izah ediyor.

İman hakkında Rasulullah Efendimiz şöyle buyuruyor: “İman; Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına, ahiret gününe ve kadere -hayır ve şerrin Allah’tan geldiğine- inanmaktır.”²⁸

İslam hakkında Rasulullah Efendimiz şöyle buyuruyor: “İslam beş esas üzerine kurulmuştur; Allah’tan başka ilah olmadığına ve Muhammed’i onun kulu ve resülü olduğuna şهادet etmek, namazı kılmak, zekâtı vermek, ramazan orucunu tutmak ve Hacc’a gitmektir.”²⁹

2.1.5. Edep Ve Hayâ

Gülşenî edep konusuna bir beyitle giriş yapmıştır “Edîb - Hz. Muhammed (sav)- olandan edebi öğren ki O (sav); edebi Hz. Hüdâdan öğrenmiştir.” Ehl-i

²⁷ Beydavi, Tavalîu'l-Envâr, thk. Abbas Süleyman, s. 157.

²⁸ Müslim, İman, 8; Tirmizi, İman, 2610

²⁹ Buhârî, İman, 1

hakikatin ıstılahında ise edep; medhe ve övülmeye layık güzel huy ve hasletlerin tamamı olarak tarif edilmiş, açıktan ve gizliden Cenab-ı Hak Teâlâ ile, dinimizin hoş gördüğü bir şekilde iletişim kurmaktan ibarettir diye tanımlanmıştır. Rasul-i Ekrem efendimiz bu konu ile ilgili olarak “Rabbim beni en güzel bir edeple terbiye etti”³⁰ buyurmuştur. Metinde hadis diye geçen bu sözü Kuşeyri şu cümlelerle aktarmaktadır: *"Ebu Hatim Sicistani'den duydum: Ebu Nasr Serrac Tusi şöyle demiştir: "Edeb konusunda insanların üç derecesi vardır: Dünya Ehli; Bunların edeplerinin çoğu fesahat belağat ilimlerini, padişahların isimlerini ve arap şiirlerini ezberlemek şeklindedir. Din ehli (zahid); bunların edeplerinin çoğu riyazet ile nefsi ıslah etmek, uzuvları terbiye etmek, dinin çizdiği sınırlara riayet etmek, şehveti ve arzuları terk etmek ile ilgilidir. Hususiyet ehli (arif); bunların edeplerinin çoğu kalb temizliği sırların murakabe edilmesi, ahidlere vefa gösterilmesi, vakitlerin muhafaza edilmesi, havatıra (akla gelen şeylere) az iltifat edilmesi, talep yerinde huzur zamanında ve kurb makamında güzel edep gösterilmesi şeklinde olur."*³¹ Edebin en güzel olanı Hak Sübhanehû ve Teâlâ ile olanıdır.

Müellif, edep ile ilgili şu güzel sözlere yer vermiştir: “Aileni edep ile yetiştir ki sana bu fayda verir.” “Kişinin edebi, altınından daha hayırlıdır.” “Üstünlük soyla değil edep ile olur”. Şu söz ne güzeldir: “Güzellik elbise ve süs ile değildir. Gerçek güzellik ilim ve edep güzelliğidir. Aynı şekilde yetim; babası ölmüş kişi değildir. Gerçek yetim; ilim ve edep yoksunluğuna sahip olandır.”

Gülşenî; edep konusunu tasavvuf kültürümüzde çok yaygın bir şekilde kullanılan dizelerle farsça olarak ifade etmişse de biz onun Türkçe kullanımını vermekle yetineceğiz.

Edeb bir tâc imiş nûr-i Hüdâdan,

Giy ol tâcı emîn ol her belâdan.

Hayâ konusunda Rasulullah(sav) şöyle buyurmaktadır: “Hayâ imandandır”, “Hayâsı olmayanın imânı da yoktur.” Ve denildi ki: “İman çıplaktır, elbisesi takva, süsü ise hayâdır.” Hz. Ali de bu konuyla ilgili olarak “Hayâ erkekte güzeldir. Fakat kadında daha güzeldir.” buyurarak konuya farklı bir bakış açısı ortaya koymuştur.

³⁰ Suyuti, el-Camiu's-sağir, 1/12.

³¹ Abdulkerim Kuşeyri, er-Risaletü'l-Kuşeyriyye fi ilmi't-tasavvuf, daru'l-usame, Beyrut, 1987, s. 222; ayrıca krş. Abdulkerim Kuşeyri, Kuşeyri Risalesi (trc. Süleyman Uludağ), Dergâh yayınları, 3. baskı, İstanbul, 1991, s. 458.

Gülşenî, benzer bir şekilde konuyla ilgili olarak “Hayâdan dolayı üzerinde bir sekînet bulunur ve insanlarla ilişkisi de karşılıklı sevgiye dayanırdı, Allah kulunu sevdiği gün, onun içine insan sevgisi yerleştirir” şeklinde ifade etmiştir.

2.1.6. Verâ’

Vera’ kelimesi haram ve günah olup olmadığı şüpheli hususlardan özenle kaçınıp helâl ve mubahların bir kısmından feragat etmek anlamında kullanılır. Bu sebeple vera’ takvânın ileri ve özel bir şekli kabul edilir. Takvâ mahzurlu olanı, vera’ ise helâl olması şüpheli olanı terketmektir.

Hiz. Ali’nin Verâ’ ile ilgili şu sözleri çok dikkat çekicidir: “Verâ’ insanlarda güzeldir ancak ülemada daha da güzeldir.” Verâ’ ve takva lügatte aynı manadadır. Ehl-i hakikatin ıstılahında ise meydana gelebilecek olan günahlardan korkmak ve şüpheli olan şeylerden kaçınmaktır. Bazıları da herhangi bir konuda te’vile yer vermeksizin, şeraitin içinde kalmaktır, demişlerdir. Bazıları ise verâ’yı; şüphe mahallini terk etmek suretiyle, sürekli olarak, nefis muhasebesi halinde bulunmak şeklinde tanımlamışlardır. Kâmil bir verâ’ sahibi Müslüman o kimsedir ki kalbini dilini, kulağını ve diğer duyu organlarını mübah olan şeylere, temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar kullanır. Fazlasından yüz çevirir. Gülşenî “Vera’ davranışların efendisidir” cümlesini konuyu tam olarak anlatmak için kullanmıştır. Daha sonra konu bitimini bu yöndeki şu niyazıyla yapmıştır; “Allah’ım bizi vera sahibi kişilerden eyle”.

2.1.7. Nefsin Muhasebesi

Her gün ikindi, akşam ya da yatsıdan sonra nefsin muhasebeye çekip “Ey nefis uykudan uyandığın vakitten bu vakte gelinceye kadar sözlerini, davranışlarını ve hallerini araştırmak! Bakalım. Eğer bütün halin Cenab-ı Hakk’ın rızasına uygun ise saadet ehliyorsun. Bu durumuna çokça hamdetmelisin ve şükretmelisin. Eğer bazı halin Cenab-ı Hakk’ın rızasına muhalif ise istiğfar etmelisin. Eğer bir kişinin gönlünü incitirsen onun gönlünü almaya özen göstermelisin. İbadette eksiğin var ise onları kazâ ile telâfi etmelisin. Sonuç olarak, her halini Allah’ın rızasına uygun bir

duruma getirmek için bütün gücünle çalışmalısın ki mutlu bir sermayeye ulaşasın. Bu şekilde kendini hesaba çekme “Hesaba çekilmeden önce, kendinizi hesaba çekiniz. Amelleriniz tartılmadan önce, kendi amellerinizi tartınız.”³² sözünde belirtilen emri yerine getirmekle sorumlu olduğunu bilmelisin. Bu emirden de yüz çevirmemelisin.

2.1.8. Zühd

Zühd kavramı genellikle dünyaya karşı olumsuz tavır ve davranışların bütünüdür. Dünya malına, makama, mevkiye, şan ve şöhrete önem vermeme; azla yetinme, çokça ibadet etme, âhiret için hayırlı işlere yönelme anlamlarına gelir.

Sözlükte zühd; bir şeye doğru eğilimden vazgeçmektir. Rağbetin zıddıdır. Ehl-i hakikatin ıstılahında ise dünyayı kötü görmek ve ondan yüz çevirmektir. Bazıları ahiret isteği için dünya rahatını terk etmektir, diye tanımlamışlardır. Gülşenî; zühd tanımını Cüneyd-i Bağdâdi hazretlerinin şu sözünü naklederek anlatır. Bedeni dünyâdan, kalbi ise dünyayı istemekten alıkoymaktır. Peygamber Efendimizin şu hadisini konu eder. “Bedeni dünyadan, kalbi de dünyayı istemekten arındırmaktır.” “Dünyada kendisine zühd ve güzel konuşma yeteneği verilmiş bir kişi gördüğünüzde ona yaklaşmaya çalışın. Çünkü ona hikmet öğretilmiştir.”³³ Zühd şerefli makamlardandır. Zühdün belirtisi olgunluk, akıl ve hidayettir. Zîrâ olgun ve akıllı kimse hızlı bir şekilde elde edilen menfaatleri, gerçekleşmesi uzak bir ihtimal olan zararları terk edip, işleri sonuçlarına göre değerlendirir.

Gülşenî şu niyazla zühd konusuna son verir: “Ey Allah’ım bizi zahidlerden eyle!”

2.1.9. Korku (HAVF)

Gülşenî; “Kim Allah’tan korkarsa her şeyden korkmuş olur.” diye ifade etmiş olsa da asıl şunu anlatmak istemiştir, düşüncesindeyiz. “Kim Allah’tan korkarsa her şeyden emîn olmuş olur.” Ayrıca konu ile ilgili “Kim Allah’tan korkarsa yaratılmışlar ondan korkar. Kim yaratılmış olana (dünyaya) yönelirse

³²İbn-i Ebi Şeybe, Kitabu’l-Musannef, 7/96, No:34459

³³İbn. Mâce, Zühd, 1: Ebu Nuaym, Hilye, 10/405

yaratılmış olanı (dünyayı) ona musallat eder.” diye de söylenmiştir. Yine bir başka kelimde “Hikmetin başı Allah korkusudur” buyrulmuştur. Yahya bin Muaz hazretleri korkunun alâmetini beklentilerin azaltılması olarak zikretmiş ve “Ey Allah’ım Senden nasıl korkayım ki Sen Kerîm’sin. Senden nasıl korkmayayım ki Sen Azîzsın” diye de ilave etmiştir. Cenab-ı Hak Teâlâ evliyanın durumunu anlatırken “Dikkat edin! Allah’ın dostları üzerinde ne korku vardır ne de onlar mahzun olurlar” ve “Korkmayın, üzülmeğin” şeklinde buyurmuştur.

2.1.10. Kulluk

Kulluk; Şer’î görevlerini bütün görevlerinin üzerinde tutmaktır. Terim anlamı ise verilen sözlere vefa göstermek, gönülleri muhafaza etmek, olana rıza göstermek, elden gidene karşı ise sabretmek şeklinde ifadelendirilebilir. Bazı mutasavvıflar kulluğu “cüz’i iradeyi külli irade de yok etmektir.” diye tanımlarlar. Bir başka deyişle Cenab-ı Hakk’ın verdiği kulun iradesini, Allah’ın iradesine sarfetmektir, diye açıklamışlardır.

2.1.11. Hürriyet

Hürriyet; kâinat dairesinden çıkıp, insanı bağlayan herşeyden uzaklaşmaktır. İbrahim bin Edhem hazretleri “Hür, daha dünyadayken –ölmek suretiyle- çıkmadan önce ondan -çıkan- yüz çevirendir.” buyurur. Hür olmanın belirtisi, kalbinden dünya ve ahiret arasındaki ayrımı ortadan kaldırmaktır. Kısacası her duruma hoşnutluk göstermektir. Kullukta hile edip yan çizen kimsenin ölüm anında zorlukla can vereceği şiir şeklinde dile getirilmektedir.

2.1.12. Rıza

Rıza; Allah’ın kazası karşısında kalbin memnun olmasıdır. Bazı tasavvuf uleması ise; Cenab-ı Hak Teâlâ’nın kazasında adaletli olduğunu ve verdiği hükümlerde sorgulanamayacağını bilmektir, demişlerdir. Allah’tan razı olan O’nun takdirine karşı gelmez ve rıza sahibi kimsenin gideceği yol ne yücedir.

Rasulullah(sav) “Kim Allah’tan razı olursa Allah da O’ndan Râzı olur.” buyurmuştur. Konu ile ilgili olarak Hz. Ömer de “Hayrın tamamı rıza halinde bulunmaktır.” diye söylemiştir.

Müellifin ifade ettiği dizelerde şu anlam yüklüdür: “Padişah da olsan dilenci de olsan Cenab-ı Hakk’ın rızasına saygı ile teslim olmalısın.”

Peygamberlerden biri Ey Allah’ım bana yolumu aydınlatman için bir rehber ver ve sağlam bir bilgiye yönlendir ki rızana erişeyim, diye niyazda bulunduktan sonra Allah Teâlâ ona şu şekilde cevap vermiştir: “Benim hoşnutluğum senin rızana bağlıdır. Mademki sen benim kazama rıza gösterdin, ben de senden râzı olurum. İlâhi rahmet ne güzel ve sonsuz şefkat ne hoştur ki bendeki küçük bir rıza Rabbin rızasını celbetmektedir. Bir gönül Allah rızası ile aydınlanmış ise ve yüreğini dargın olmaksızın Allah’a teslim etmiş ise mutlu olmuş olur. İlâhi latifeler ile gönlü huzurlu olup, onda ilahi latifelerin ortaya çıkmasıyla huzura kavuşur. Tasa ve üzüntüye düşmesi imkânsızlaşır. Gülşenî rıza konusunu şu içerikteki bir şiirle son vermiştir; Ey gönül “nahnü kasemnâ”ya razı ol sakın münakaşa etme. Çünkü Allah ne yapacağını çok iyi bilir. Zaten O yaptığından sorumlu da tutulamaz.

2.1.13. Tevekkül

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “Kim Allah’a güvenirse O ona yeter.”³⁴ Diğer ayet-i kerimelerde “Allah kendisine dayanıp güvenenleri sever.”³⁵ “Eğer gerçekten Allah’a inanıyorsanız O’na dayanıp güvenin.”³⁶ buyrulmaktadır. Rasulullah(sav) da “Siz Allah’a hakkıyla tevekkül etseydiniz kuşları rızıklandırırdı gibi sizleri de elbette rızıklandırırdı.”³⁷ ifâde buyurmuşlardır. Yine O (sav); Kim (dünya ile olan bağlantısını keser) Allah’a yönelirse her türlü zorluklar karşısında Allah ona yeter ve hesapsız olarak onu rızıklandırır. Kim dünya ile bağlantısını keserse dünya işlerinde Allah’ı vekil kılmış olur.”³⁸ buyurmaktadır.

³⁴ Talak, 65/3.

³⁵ Al-i İmran, 3/159

³⁶ Maide, 5/23.

³⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 1, S. 332, H. no: 205.

³⁸ Beyhaki, Şuabu’l-İman, C. 2, S. 488, H. no: 1290

Nazîr, konuyu şu dörtlüğün muhtevası ile nihayetlendirmiştir:

“Acele etme! Düşünerek hareket et!

Her duruma tahammül eyle!

Allah’a dayanıp güven!

Tedbirli olursan ancak takdiri bozabilirsin!”

2.1.14. Kanaat

Rasulullah efendimiz; “Kanaat bitmek tükenmek bilmeyen bir hazinedir.”³⁹ buyurmuştur. İmam Şafii hazretleri “Rahatlık kanaat sahibi olmaktadır.” Düşüncesini vurgulayarak ortaya koymuştur. Konu içerisinde şu dizelerin anlamına yer verilmiştir. Dünyada bir dilim ekmek ile kanaat eden kişiyi Allah insanlar arasında parmakla gösterilecek kadar meşhur eder.

2.1.15. Teslîm Ve Tefvîz

Teslim, İslam, teslim olmak, boyun eğme bunlar kulluğun ortaya çıkması ve tefviz de dünya işlerinden bir şeyi seçmemesidir. Bu dünya işlerini sadece Allah’a Bazıları tefvîzi kazanın gerçekleşmesinden önce kabul ederler. Teslîmi ise kazanın gerçekleşmesinden sonra kabul ederler. Tefviz Ehl-i marifetin sıfatıdır ki Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri bütün peygamberleri tefvîz ve teslîm ile överek İbrâhim(as) hakkında “Ben âlemlerin Rabbine teslim oldum. dedi” buyururken Musa (as) hakkında ise “Ben işimi Allah’a havale ediyorum. Şüphesiz Allah kullarını görür ve gözetir.” ayet-i kerimelerini beyan buyurmaktadır. Peygamber Efendimiz dualarında “Allah’ım nefsimi sana teslim ettim”⁴⁰ buyururlar. Konu ile ilgili Bayezid-i Bistâmî hazretleri Allah’a bağlılığın kesin bir emir olduğunu hatırlatmış ve “Bütün işime Allah’ı vekil kıldım; O isterse beni yaşatır, isterse öldürür” sözüyle de Cenab-ı Hakk’a teslim olduğu düşüncesini ortaya koymuştur. Konu müellifimizin şu anlam içeren dizeleriyle son bulmuştur. İşlerini tamamen Allah’a havale ederek Zeyd ve Amr’a hücum etme sakın!

³⁹ Acluni, Keşfu’l-Hafa, C. 2, S. 102, 1900.

⁴⁰ Beyhaki, Şuabu’l-İman, C.6, S.387, 4381

2.1.16. Vefa

Allah şöyle buyurdu: “Ey İman edenler! Sözlerinizi yerine getirin.” Rasulullah (sav) de; “Verdiği sözü yerine getirmeyen kimsenin dini de yoktur”⁴¹ buyurdu. Konu ile ilgili getirilen beytin anlamı şöyledir. “Bir kişi gözbebeği kadar değerli bile olsa, sözünde durmazsa gözden düşer ve değerini kaybeder.”

Bilinmelidir ki güzel ahlaktaki ilk prensip vefâdır. Nazîr bu hüküm cümlesini kurduktan sonra içinde yaşadığı zaman diliminde ahde vefânın neredeyse yok denecek kadar azlığından söz etmiştir. Konu şu içerikteki bir şiirle bitirilmiştir. “Cömertlik yok oldu. Vefa kayboldu. Simurg ve kimya gibi her ikisinin de sadece isimleri kaldı.”

2.1.17. Af Ve İhsan

Allah şöyle buyurdu: “Kızdıklarında öfkelerini yutarlar. İnsanları affederler. Allah iyilik edenleri sever.” Günahın affedilmesi cömertliğin gereğinden, mazeretin kabulü güzel ahlaktandır. Ebu Bekir Verrâk der ki; bin cilt kitap gördüm. İçerisinde gelmiş geçmiş bütün peygamberlerin ortak hasleti, ancak Allah’ın emrini yüceltmek ve O’nun yarattıklarına karşı sevgi beslemektir.

Sözün özü güzellik ile ahlakı birleştirmek, bu ahval üzere sürekli olarak davranışta bulunmak hayır ile yadedilme sonucunu doğuracağına yönelik hem bir nasihat hem de bir uyarı mahiyetinde bir şiir söylenmiştir.

Doğruluğun özü ve cevheri en zor durumda bile hakkı söyleyebilmektir. Doğru olan kişi davranışlarını insanların gözetlemelerinden uzak tutar. Doğruluğun üç yönü vardır: Biri dildeki doğru sözlülüktür. İkinci yön niyetteki doğruluk olup bütün söz, davranış ve hallerde Allah rızası dışında başka bir şeyi amaçlamamaktır. Üçüncü yön ise davranışlardaki doğruluktur. Kişi davranışları üzerine odaklanır. Zorlanmadan fiilini ortaya koymasına ameldeki doğruluk olarak bakılabilir. Hz. Peygamber; “doğruluk iyiliğe, iyilik te cennete götürür.” buyurmuştur.⁴² Hz. Ali; “Doğruluk senin doğru olmandır. Yoksa seni onaylayan doğru, gerçek doğru olmayabilir.”

⁴¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.19, S. 376, 12383.

⁴² Buhari, Edeb, 70.

2.1.18. İhlâs

İhlâs; sözlük ve terim anlamı bakımından dinin emir ve yasaklarına riayet ederken gösteriştten uzak durmaktır. Bazıları taati diğer insanları düşüncelerine aldırış etmemek olarak ifade etmişlerdir. Diğerleri ise ihlâsı açık ve gizli her hal ve şartta taat üzere olmak olarak belirtmişlerdir. İhlâslı kişi kötülüklerini sakladığı gibi, iyiliklerini de saklamasını bilendir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuş, Allah'ın şöyle haber verdiğini beyan etmiştir. “İhlâs benim sırlarımdan bir sırdır. Onu sevdiğim kişinin kalbine koyarım.” Diğer bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur: “Ne mutlu ihlâs sahibi olanlara ki onlar hidayet ışıklarıdır.”⁴³ Sonuç olarak ihlâs, tüm vakitte Allah'ı hatırlamak ile meşgul olmaktır. Dua ve yakarışların ihlâslı olur ise elbette ki Allah her durumda yardımcın olacaktır.

2.1.19. İstikâmet

İstikâmet; eğriliğin tam zıddıdır. Ehl-i hakikatin terminolojisine göre her verilen sözü tek tek yerine getirmek, dosdoğru yol (sırat-ı müstakim) üzerinde kalmaya gayret etmektir. Dosdoğru yol din ve dünya işlerinde orta ölçüyü tutturup, buna göre davranmaktır. Adil olan hem dünyada iyi bir nam bırakır, hem de ahirette iyiliğe ulaşır.

2.1.20. Adalet

Adalet; sözlükte istikâmet anlamına gelir. Şeriat dilinde ise, dinen yasak edilen şeylerden doğru bir yolla kaçınarak istikâmet üzere olmaktır. Adalet tanımlanırken ifrat ve tefrit arasında bulunan orta bir yoldur, denilmiştir. Ve Bir kimse dünyada adalet ile doğru yolda hidayet bulsun ki ahiret kurtuluşuna vesile olsun. Cenab-ı Hak Teâlâ şöyle buyuruyor: “Allah; dilediğine hidâyet verip onu doğru yola iletiyor.” Rabbimiz Nebi (sav) hakkında şöyle buyuruyor: “Allah Sana olan nimetini tamamlar. Ve seni doğru yola ulaştırır.” Başka bir ayet-i kerimede de istikamet ile emrederek “Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!” buyururlar.

⁴³Beyhaki, Şuabu'l-İman, C. 9, S. 177, 6448.

Üsküdârî Mahmud Hüdâyî hazretlerinin bu konuda ifade ettiği beytin anlamı şöyledir: “ İstikâmet ehli hakkı koruyandır. Ziyân etmez. Onun için sonbahar rüzgârı selvi ağacını incitmez.”

2.1.21. Tevâzu

Tevâzu; şeref yolunun merdivenidir ki kim tevazu sahibi olursa Allah onu yükseltir. Rasulullah (sav): “En faziletli ibadet alçakgönüllülüktür.”⁴⁴ buyurur. Eserimizde geçen bir beyitte şöyle denilmiştir: “ Mütevazı olan hep mutlu olur, onun yüzüne saadet kapıları hep açılır.” Arabzâde efendi; “Tevazu temellerinin sarayı o kadar yüksektir ki, onun zemininden cennet bahçelerine bakmak mümkündür.” diye ifade etmiştir.

2.1.22. Susma

Rasul-i Kibriya (sav); “Bela, konuşmaya vekil tayin edilmiştir.”⁴⁵ ve “İnsanoğlunun hatalarının çoğu, dili sayesinde.”⁴⁶ buyururlar. Eserimizde “Ya hayır söyle ya da sus” sözü her ne kadar mezheb imamımız İmam-ı Azam Ebû Hanife (r.a) hazretlerine atfedilse de bu sözün hadis olduğu kaynaklarımızda yer almaktadır.⁴⁷

Hakikat ehli aslolan şeyin susmak olduğu ve onda selâmet bulunduğu, konuşmanın da ârizî bir durum olduğu beyan etmişlerdir. Ancak bazı ulema konuşma ve susma konusunda birinin diğeri üzerinde üstünlüğünde ihtilaf etmişler, bazı durumlarda konuşmanın faziletli olduğu bazı durumlarda da susmanın faziletli olduğu söylemişlerdir. Ancak bu konu incelendiğinde gelinen sonuç; susulacak yerde susmanın gerekli olduğu, konuşulacak yerde de konuşmanın doğru olduğudur.

Bişr-i Hafî hazretleri; “Eğer konuşmak hoşuna giderse susman, susmak hoşuna giderse konuşman gerekir.” buyurur. Lokman hazretleri oğluna nasihatte;

⁴⁴ Beyhaki, Şuabu'l-İman, C. 13, S. 360,

⁴⁵ Şihab, Müsned, C. 1, S. 161.

⁴⁶ Beyhaki, Şuabu'l-İman, C. 7, S. 16, 4584.

⁴⁷ İbn Abdi'l-Ber, et-Temhid, C. 21, S. 35.

“Söz gümüş ise sukut altındır” ve “Sen konuştuğun için birçok kez pişman oldun ama ben sükûtumdan dolayı bir defa bile pişman olmadım.” buyurmuşlardır. Cenab-ı Hakk Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurur: “Ey iman edenler! Allah’tan korkun! ve sağlam söz söyleyin.”

Konu sonunda yer alan beytin anlamı şöyledir: “Sözü ilk önce gönül hazinesinde biriktir, daha sonra söz terazisine koy.”

2.1.23. Yumuşak Huylu Olmak (HİLM)

Rasulullah efendimiz (sav) şöyle buyuruyor: “Halim olan kişi neredeyse peygamber olacaktı.” Ayet-i kerimede ise “Allah bağışlayandır, halîmdir, affı ve müşâmahası geniştir.” buyrulur. Konu şu beytin anlamıyla nihayetleniyor. “Hilm mutluluğu çoğaltır ve hilmin olduğu yerde mumya gibi kırılma ve bozulma olmaz.

2.1.24. Öfke

Öfke hali; hem güzel ahlâkı hem de kötü ahlâkı içine alır. Doğru bir şekilde kullanılırsa güzel ahlâk kişinin kendisine fayda verdiği gibi, bunun ötesinde dünya, mal, makam, mansıb, nefis aile ve ona tabi olanlar, eli altında bulunan tüm hizmetçilerine faydası dokunur. Ancak nefsin istekleri doğrultusunda öfke ile hareket edilirse –Allah korusun- kötülüklerin en büyüğü işlenmiş olur. Bu da aklın ortadan kalkmasına götürür. Sonuç olarak din dünya işleri sayısız zarara uğrar. Hatta bazen insanın bizzat kendisini helâk olmaya götürebilir. Gülşenî konuyu bir Arapça darb-ı mesel ile “Kim öfkesine itaat ederse, edebi yanında dinini de kaybeder.” dile getirerek düşüncesini ortaya koymuştur. Ek olarak da şu şekildeki bir şiirle konuyu zenginleştirmiştir. “Teenni ile hareket edip yumuşak huylu olan kimse, kâmil kimselerdendir. Öfke ile hareket edip acele eden kimse de cahil kimselerdendir.”

2.1.25. Güzel Ahlâk

Rasûl-i Kibriya (sav); “Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim.”⁴⁸ “Müminlerin içinde imanı en kâmil olan, ahlâkı en güzel olandır.”⁴⁹ buyurmuşlardır. Şu söz ne güzeldir: Güzel ahlâk, sahibi olan kimseyi, yabancı ortamdaki kişilere karşı bile yakın olmaya götürürken, kötü ahlâk ise, sahibi olan kimseyi kendi aile ortamında olsa dahi onu yabancı olmaya doğru götürür. Râvilerin güzel ve ahlâklı kişilerden olduklarını vurgulamak için tabir yerinde ise altın bir zincirden bahsedilmiştir. Buna göre; Hasan, Hasan’dan, Hasan babasından, O da dedesinden rivayetle “En güzel iyilik, güzel ahlâktır” diye ifade edilmiştir.

Nazîr, güzel ahlâk konusunu anlattıktan sonra “Allah’ım bizi en güzel bir ahlâk ile ahlâklandır.” şeklindeki bir niyâzını ifade etmiştir. Konu şu beytin anlamı ile son bulmaktadır: “Güzel ahlâklı olan muhakkak cennettir, kötü ahlâklı olan ise şüphesiz cehennemdedir.”

2.1.26. Zan

Hadis-i Kutsîde Cenab-ı Hakk; “Ben kulumun beni zannettiği üzereyim.”⁵⁰ buyurmuştur. Bunun anlamı şudur: “Ben kulumun bana olan zannına göre ona muamele ediciyim.” Es’ad-ı enbiya olan Rasulullah efendimiz (sav); “Hüsnü zan etmek en faziletli ibadetlerdendir.” Bu ifadenin kaynaklardaki şekli şudur “حُسْنُ الظَّنِّ”⁵¹ İnsana yakışan her hâlûkârda Hak sübhânehû ve teâlâ hazretlerine karşı hüsn-ü zan beslemektir. Rasul-i Ekrem (sav); “Günahların en büyüğü Allah’a karşı kötü zan beslemektir.”⁵² Rabbimiz Davut (as)’a hitâben buyurur ki; “Kullarıma söyle! Onları başıboş kalsın diye değil, sadece bana yönelerek niyazda bulunmaları için yarattım.” İnsanlar hakkında hüsn-ü zan beslemek güzel ahlaktan, sû-i zan beslemek de kötü ahlaktır. Bir hadis-i şerifte bizlere şöyle emredilmektedir. “İnsanlar hakkında size gereken güzel zanda bulumaktır.”

⁴⁸ Beyhaki, es-Sünenü’l-Kübrâ, C. 10, S. 191, 21301.

⁴⁹ Ebu Davud, Sünen, C. 4, S: 354, 4684.

⁵⁰ Tirmizi, Zühd, 51.

⁵¹ Ebu Davud, Sünen, C. 4, S. 455, 4995.

⁵² el-Munâvî, Feyzu’l-Kadir, C. 2, S. 99.

Rabbimiz şöyle buyuruyor: “Muhakkak ki zannın bir kısmı günahtır.”⁵³ Cenâb-ı Hakka karşı güzel düşünceler içerisinde olmak, güvende olmayı sağlar.

2.1.27. Emel

Müellifimize göre emel sahibi, beklenti içerisinde olan kimsedir. Yüreği onu hep sonsuzluk isteğine bağlanmayı teşvik eder. Tûl-i emel sahibi mal biriktirme ile o kadar ilgilenir ki ölümden gâfil olur. Hattâ öyle bir zaman olur ki ölüm vakti geliverir. Rasulullah (sav); “Âdemoğlu yaşlanırken onunla birlikte iki özellik daha yaşlanır, bunlar: hırs ve uzun emellerdir.”⁵⁴ ve “Beni ümmetim hakkında en çok korkutan şey, hevaya uymaları ve uzun emelleridir”⁵⁵ buyurmuşlardır. Gayri meşru istekler Hak’tan uzaklaştırır. Tûl-i emel âhireti unutturur. Peygamber (sav) buyururlar ki; “Zeki kişi nefsinin kontrol altında tutmasını bilen, günahkâr kişi ise nefsinin dediklerini yapan ve hâlâ Allah’a minnet edendir.”⁵⁶

Bilinmelidir ki kasr-ı emel, seyitlerin ileri gelenlerinin sıfatı olup kişinin kalbini temizler. Nazîr’e göre kasr-ı emel sahibi aniden gelen ölüme hazır olur, ölüme hazırlanmak için nerdeyse ölüm anını yaşıyormuşçasına bir hâlet-i rûhiye içerisinde olmaya özen göstermesi gerekir. Böylece dünya ve ahiret saadetine ulaşmak imkân dâhilindedir. “Dünya süsü uzun bir süreyi arzular. Fakat ömür o zamanı içine alacak kadar uzun değildir.” anlamındaki bir şiir dile getirilerek konu sonlandırılmıştır.

2.1.28. Hırs ve Aşırı İstek

Allah’a sığınırız ki hırs ve tamah kötü ahlâkın en fenalarındandır. Hırs sahibi kişi çoğunlukla, ulaşmak istediği sonucu elde edemez. Hedefe ulaşamadığı için ayrıca üzüntüsünü iki kata çıkarmış olur. Nazîr’in konuya örnek olarak verdiği şiirin anlamı şöyledir. “Ey Hırs sahibi olan kişi! Gözün doyması için çabalamaya gerek yok. Sedef gibi parlayabilmen için doyabilmeye inanman gerekir.”

⁵³Hucurât, 49/12.

⁵⁴Aliyü’l-Kari, Mirkatu’l-Mefatih, C. 15, S. 177.

⁵⁵Beyhaki, Şuabu’l-İman, C. 13, S. 172.

⁵⁶Beğavi, Şerhu’s-Sünne, C. 14, S. 309.

Hülâsa muhteris kişi çoğunlukla nimetten mahrum olduğu gibi elde etmeye çabaladığı hedefi de yerilmiştir. Muhterisin elde etmeye uğraştığı şeyler çoğunlukla makam sevdası ve dünya nimetlerine yöneliktir. Dünya nimetlerinin artmasına ve çoğalmasına etki eden şey ise kişinin kendisinden daha aşağıda bulunan kimseleri düşünmesidir. Onların durumunun, kendi durumu gibi olmasını istemesi büyük bir erdeme ulaşmaya vesiledir. Vicdan ve insaf gereği kişinin kendinden aşağı kimselere bakması kendinden yüce bulunan rabbine şükretmesi gerekir. Yoksa sadece üstteki kişilere odaklanması, sıkıntı ve zorluk denizine batıp, üzüntü ve keder içerisinde şaşkın bir halde kalmasına sebep olur. Kendisine takdir edilmiş olan şeyi küçük bir gayretle elde edebilirken, hırslı bir şekilde istemesi halinde meramına ulaşması çok zor bir hale gelir. Bunun sonucunda sayısız kederlere düşme tehlikesi bulunmaktadır. Gülşenî bize hırs konusunda uyarı niteliğinde bir şiir örneği vermiştir. Anlamında ise şöyle denilmiştir; “Dünya işlerini kafana takma! Hırs yapma! Dünyâ kendi tabiatına göre seni zora sokabilir.” Kur’an-ı Kerim’de “Haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden Allah’a sığınırım”⁵⁷ buyrulup Rasulullah (sav) de; “Ateşin odunu bitirmesi gibi, haset de iyilikleri bitirir.”⁵⁸ buyurmuşlardır. Nazîr iki beyitle konuyu tamamlamıştır: “Haset ehli için dünyada sıkıntı olduğu gibi öldükten sonra da rahat yoktur.” “Düşmanın kalbinde var olan ateş lutuf ile giderilmez. Taşta gizli olan ateşe de su tesir etmez.”

2.1.29. Yalan

Yalan dört kutsal kitapta da haram olan kötü ahlaklardan birisidir. Hakkın ihyası, iki dargının arasının düzeltilmesi ve eşlerin bir araya getirilmesi gibi durumlarda yalanın söylenmesi yine sonuç olarak Allah’ın rızasına uygun olduğu için mübah görölmüştür.

Göröldüğu gibi yalan her durum ve koşulda kötü olarak nitelendirilmemektedir. Bunun bir diğer örneğini vermek gerekirse; Bir kâfir topluluğu, saklanan peygamberi öldürmek istese ve bu amaca yönelik bir mü’mine yerini sorsa bu durumda kalan kişinin yalana başvurmada bir beis yoktur. Sözkonusu örneğimiz de Nazîr’in yalan konusundaki görüşlerini destekler

⁵⁷ Felak, 113/5.

⁵⁸ Ebu Davud, Sünen, C. 4, S. 427.

mahiyettedir. Müellif, tabiatın dualitik yapısına dikkat çekerek yaşadığımız yeryüzünü anlamlandırırken bile her şeyin zıddıyla kaim olduğunu ortaya koymuştur. “Ey Nâbî! Sen daha kimden doğruluk umuyorsun, sabahın bile yarısı sahte, yarısı gerçektir.”

2.1.30. Kibir

Kibir ve büyüklenme, kötü ahlakın önde gelenlerindendir. Hakk’tan uzaklaştıran bir davranış biçimidir. Anlaşılan o ki kibrin kişinin kendisine yönelik zararının ötesinde ilahla kurduğu ilişkinin bozulmasına neden olmaktadır. Gülşenî bu davranışa bürünenler için dünya ve ahirette kurtuluşun olmadığına vurgu yapmaktadır. Hadis-i şerifte vârid olmuştur ki “Allah kibirlenenleri alçaltır.”⁵⁹ Zikredilen Hadisin ardından gelerek hadis intibar uyandıran Arapça ifade edilen “Kalbinde kibir olanın dili sertleşir, dili sertleşenin yakînî azalır, yakînî azalanın eli cimrileşir.” Şeklinde kibirle ilgili söz dikkat çekici bir özelliği olup kelam-ı kibar niteliğindedir. Nazîr ifade ettiği şiirin anlamıyla kibir konusuna son vermiştir. “Büyüklik Allah’a yaraşır, sen âdemoğlundansın!; Ey gâfil! Anla ki sen bir damla meniden gelmekteisin!”

2.1.31. Şikâyet-İ Zaman

Zamanın aleyhimize işlemesi ve emellerimize aykırı olması şikâyet-i zamandan anlaşılması gerekendir. Hz. Ali kerramallâhu veche; “Zaman üzerine geldiğinde sabret! Yakın gelecekte gerçekleşecek mutluluktan ümidini kesme! Gecelerin sana doğurdukları karşısında nefsini güzelleştirmeye bak! Kim bilir o geceler belki de sana necîp bir evlat getirebilir.” diye söyleyerek zamanın iyi ve kötü hallardan müteşekkil olduğunu vurgulamıştır. Yine Hz. Ali “Zamanı hep değişken gördüm. Hiçbir hüznün ve sevinç yoktur ki süreklilik arzetsin. Krallar nice zamanları harcayarak saraylar inşa etmiştir de ne kendilerinden ne de inşa ettikleri saraylardan bir eser kalmıştır.” manasını içeren etkileyici cümlelerini irâd etmiştir. Şimdi kâmil bir kimse ümit ve beklenti içerisine girip yaşadığı zamanı kendi başına bela etmez. İç

⁵⁹ Beyhaki, Şuabu’l-İman, C. 10, S. 455.

dünyasına ansızın beliren bir ümit kişiyi etkilememesi gerekir. İnsan gönlü böylesi bir ümidi kendisinin bir hakkı olarak görmemeli, boş sevdalara kapılmamalıdır. Gülşenî tespit edebildiğimiz kadarıyla Sadî'den naklen konu ile ilgili şu beyte yer verir. “Hiçbir zaman yüzümüzde gül açmadı. Hoş esintiler bile bize gelirken yolunu kaybediyor.” “Dünya cahil insanlara güç ve kudret veriyor. Erdemli insanların günahı sadece fazilet ve bilgi sahibi olmasıdır.”

Nazîr zamana karşı yaptığı şikâyetlerde aslında zamanın kendisine değil, onun içinde bulunan kişilere karşı yapılan bir şikâyeti dile getirmiştir. Dahası bu şikâyeti bütün çağdaşlarına genelleme hasına da düşmemiş, ashab-ı hulûs olarak ifade ettiği kişileri ise bu şikâyetin dışında tutmuştur. Çoğu kimsenin gönülleri farklı nedenlerle Rabbine veya kişilere kırık olsa da yine de Allah bu şekilde olan kullarından vazgeçmez.

Sonuç olarak Nazîr; bütün gönüllerin hoş tutulması ile ancak ilahi rahmete ulaşabileceğini söylemiştir. Burada amaç, insanın insan olması bakımından değerli olduğu ve duygularının önemsendiğidir.

Nazîr, insanın birey olması bakımından ne kadar değerli olduğunu ifade sadedinde şu içerikte bir şiir ile konuyu bitirmiştir: “Her devlet bir hurma ağacı gibi gücünü köklerinden alır, hatta o kökler çok çaresiz dervişler gibi olsalar da durum böyledir. Dervişlerde bir çaresizlik olsa dahi onlara değer vermek gerekir.”

2.1.32. Teselli

İslam düşünce hayatında kimin söylediği belli olmasa da çoğunluk tarafından hüsn-ü kabul gören, “Kadere inanan kederden emîn olur.” sözü teselli konusunda ortak bir tavır olarak karşımıza çıkar. Nazîr zikredilen söze itibar etmenin önemine değinmiştir. Çünkü her şeyin ortaya çıkması Allah'ın ezeli iradesi ile gerçekleşir. Tek bir kişinin ilâhi iradenin tersine söz veya fiilde bulunması imkânsızdır. Hayır ve şerrin yaratıcısı Allah'tır. Kim bu hakikati anlayamaz ise yolunu kaybetmiş sayılır. Sahih bir imana ve güvenilir dostların açık ifadelerine göre Allah'ın iradesi bir kişinin mal ve makamına, ailesine ve yakın dostlarına bir kötülük veya eksiklik getirirse buna teslim ve rıza göstermek gerekir. Kişi her işinde sabırla, tahammülle karar vermeli ve ona göre hareket etmelidir. Ancak bu şekilde zarar faydaya, keder

huzur, zillet izzete, azlık çokluğa ve bolluğa dönüşür. Nazîr bu konuda bir beyit dile getirmiştir. Anlamı ise “hangi gecenin sabahı olmadı ki!” şeklindedir. Şüphesiz Allah sözünün desteklediği gibi her zorluk ile beraber bir kolaylık vardır. Dolayısıyla her şart ve koşulda hamd ve şükrü çoğaltmakla ancak huzurlu ve mutlu olunabilir. Yoksa bu sıkıntı ve kötülükleri insanlara isnat ve bağlar isek sadece üzüntümüzü iki katına çıkarmış oluruz. Nazîr bu anlamı ifade etmek için şöyle demiştir;

Umurun eyleyüp Mevlaya tefviz,

Sakın Zeyd ile Amr’a etme ta’riz.

Aklı başında olan bir kişi her şeyin Allah’tan olduğu bilincindedir. Öyleyse Allah’tan ne gelirse gelsin onu baş tacı etmek dahası bütün her şeyi onun rızasını kazanmak için fırsat bilip öylece değerlendirmek gerekir. Dinin emirlerini gereğince yerine getirmeye gayret ve yasaklarında da kemal üzere sakınmak bunlarla beraber korku ve ümit arasını iyi tutturmak gerekir. Böylece Allah’ın rızasına ulaşan kişilerin gönülleri aydınlıktır. Ancak bu takdirde “hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği” şeklinde tavsif edilen ilahi nimete mazhar olmakla müşerref olunur.

2.1.33. Kaza ve Kader

Allah yeryüzü ve gökyüzünü yaratmadan elli bin yıl önce yaratılacakların ölçüsünü ezeli olan levh-i mahfuz’da yazmış ve böylece takdir etmiştir. Nazîr e göre mevcut varlıklar için kaza ve kaderden kaçmak veya çıkmak imkân dâhilinde olmadığı açık bir durumdur. Bu vaziyeti vurgulamak ve düşündüğü anlamı muhatap kitlesine etkin bir şekilde ulaştırmak için şiire başvurmuştur. Şiirinin içeriği kısaca şöyledir; kâtip olan Allah takdir olarak ne yazdıysa o kaçınılmaz gerçekleşecektir. Dolayısıyla olacak bir şeye karşı önlem almanın bir gereği yoktur. Zaten olacak olanlar yazılmış ve yazan kalem de kurumuş ve yazma işlemini bitirmiştir. Bu itibarla olacak olanlar karşısında tasalanmaya ve üzülmeye gerek yoktur.

Müellifimize göre kaza, Allah’ın iş dairesini ifade etmektedir. Allah’ın süregelen işlerinden birisi de âlemin bir halden diğer bir hale değiştirip dönüştürmesidir. Allah bu âdetini gerçekleştirirken insanların ve âlemin hoşnutluğuna veya hoşnutsuzluğuna bakmaz. Nazîr söz konusu durumu açıklamak

için yine bir şiir yazar. Bu şiirin anlamı; olanlar ve olacaklar karşısında insanın yapacağı veya yapabileceği bir şey yoktur.

Nazîr'e göre kader kazaya bağlıdır. Kaderin vereceği kararı beklemektedir. Kaza ise iradelere bağlıdır. Kaza iradelerin hükümlerini beklemektedir. İradeler kudrete bağlıdır. İradeler de kudretin ne buyuracağını beklemektedir. Kudret ise meşiete bağlıdır, onun vereceği fermi beklemektedir. Meşiet ise ilme bağlıdır. Meşiet ilmin nereye bağlanacağını beklemektedir. Meşiet yeri ilim perdesinden alır ve aldığını kudretin eline teslim eder. İradeler ise kudretten alır ve insanların tarafına ulaştırırlar. Sözkonusu kavramları olursak baştan sona doğru sıralayacak olursak “kader, kaza, iradeler, kudret, meşiet, ilim” şeklinde bir zincirleme karşımıza çıkmaktadır.

Kazada yanılğı, iradelerde yanlış, kudrette ise bir şüphe yoktur. Öte yandan ne meşiette eğilim caiz ne de ilimde hata mümkündür. Bu bağıntı o kadar hassas olup nazargâh olarak isimlendirilir. Bu nazargâh gönlü yakar, canı tutuşturur, teni yumuşatır, gözü gözyaşlarıyla doldurur.

Dinin zahir emir ve yasaklarından yüz çevirip, ihtişamlı bir şekilde yazılmış kaza ve kaderi insanın kendi hünerlerine bağlaması ve bununla övünmesi akıllaca bir iş değildir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) bu anlamı destekleyici şöyle buyurmuştur: “yaratılmış her şeyin bir zorunluluğu vardır”⁶⁰.

2.1.34. Mukadderat

Nazîr, Mukadderat kavramını Aliyyü'l-Karî'nin *Tibyan* isimli eserinden alıntı yaparak açıklamıştır. Buna göre tahkik olan görüş şöyledir: Allah ilmi oluşumlara uygun olarak varlıkları yaratmadan önce bütün her şeyin ölçüsünü takdir etmiştir. Bu ilim, içinde değişim ve dönüşüm olmayan ümmü'l-kitap olarak ifade edilmektedir.

Kader ezelde belirlenmiş şeylerin insan üzerinde gerçekleşmesidir. Mukadder olan kaza ise özel bir sıra içerisinde varlıkların düzenine dair ezeli irade ve ilahi bir yardımdır. Kader ise zamandan aşkın iradenin nesneye ilişkisidir. Nazîr mukadderât kavramına dair açıklamaların aynı şekilde *Şerh-i Mesabih* adlı eserde bulunduğunu açıkça belirtmiştir. Son olarak da mukadder her ne ise o zaten olacaktır. Boşuna

⁶⁰ Buhari, Tevhid, 54.

kederlenmeye gerek yoktur. Allah'ın rızasına karşı gönlü hoş ve sevinçli olmak gerekir, üzüntü ve tasaya yer vermemek lazımdır, anlamında uyarı ve nasihat içerikli bir şiir metinde göze çarpmaktadır.

Kemalpaşazade hazretlerine bir gün bir şaşkınlık gelir ve der ki insan olan adam tembel bir kişiyi ne etsin. Bu kişi aç olsa divane olur tok olsa ilgisiz olur. Uyusa leş gibi uyanık olsa şaşkın olur. Sürekli acziyete dost ve daimi güçsüzlüğe yakın olsa bununla birlikte marifet için çalışsa ona şöyle bir sözle hitap edilir: “Siz Allah'ı hakkıyla tanıyamadınız”⁶¹. İbadetler üzerinde süreklilik gösterse şöyle bir nida gelir: “İbadetlerdeki gurur görünme isteğidir”. Eğer söz konusu kişi şefaate dayansa kulağına şu ayet yetişir: “O'nun huzurunda O'nun izni olmadan kim şefaate edecekmiş”. Bu ayetin anlamıyla kendisini kayıt altına almaz ise şu şekilde tehdid olunur: “Allah'ın tokadı çok şiddetlidir”⁶². Tüm merhalelerden geçerek Allah'ı görmek ister ise şu şekilde bir karşılık alır: “O'nun eşi ve benzeri yoktur”⁶³ ve “O düşüncelerin çok ötesindedir”. Yine de Allah'ı tam anlamıyla bilmek istersen denir ki: O'na söz ve fikirlerin toplamıyla erişemezsin. İnsanlar bu konuda eksiklik ve çaresizliğini pek çok gönül ve dil onaylamıştır ve bundan kıyamete kadar hayıflanarak bahsedeceklerdir. Nazîr bu çaresizlik durumunu anlatabilmek için şu anlamdaki bir şiirden faydalanılır: bu düşünceler tümüyle sil at, derhal hiç vakit kaybetmeden Allah'ın zikrine yönel.

2.1.35. Tedbir

Tedbiri önlem olarak anlayan Nazîr bir dua ile başlamıştır. “Allah'ım elimden tedbirden başka bir şey gelmez. Öyleyse beni en güzel tedbir edenlerden kıl.” Daha sonra Hz. Peygamber(sav)'in şu hadisini söylemiştir: “geçim üzerine ölçülü olmak bazı ticaretten daha hayırlıdır”⁶⁴. Şifâhi kültürde ise “kul tedbir eder, Allah takdir eder” buyurulmuştur. İnsanın ilahi iradede kendisine verilmiş olan cüzi iradesini yine ilahi irade içerisinde yok etmesi, böylece her durum ve koşul altında Allah'ın rızasını gözetmesi ve buna yönelik tüm gayretiyle çaba göstermesi gerekir.

⁶¹ En'am, 6/91.

⁶² Burûc, 85/12.

⁶³ Şûrâ, 42/11.

⁶⁴ Beyhaki, Şuabu'l-İman, c. 8, s. 495, 6136.

Nazîr tedbir konusunda sergilenmesi gereken tavrın nasıl olması gerektiğine yönelik şu minvalde bir şiiire yer verir: İyilik ve kötülük tümüyle Allah'tandır. Zaten bazı kimselerde ihtiyar bile yoktur. İnsan cinsine ise cüzi bir irade verilmiştir. Fakat bu özellik bile hayatın bazı durumlarında geçerli değildir.

2.1.36. TEFEKKÜR

Tefekkür kelimesinin Arapça da üretildiği kök fiil (f-k-r)'dır. Türkçemizde tefekkür kavramı düşünmek anlamına karşılık gelir. Ayetlerde tefekkür etmeye ve düşünmeye teşvik için şöyle söylenir “şüphesiz bunlarda düşünen topluluklar için ibret ve deliller vardır”, “göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler”. Hz. Peygamber (sav) ise “bir saatlik düşünmek bir senelik ibadetten daha hayırlıdır” buyurmuştur. Bilinmelidir ki, yaratılmışlardan yaratıcıya ulaşma amacını güderse doğru olur. Ancak bu takdirde insanı iyiliğe götürür ve onun destekçisi olabilir. Yoksa bunun dışındaki amaçlar hakkında düşünmek, fikir yürütmek aynı faydayı elde etmeye sebep olmaz. Tefekkürün, bazılarına göre, Allah'a ulaştırın en kestirme yol olduğu söylenmiştir. Nazîr'e göre fikir yürütmeyi sürekli olarak dünya için yapan ve dünyada takılı kalan kimseler bilfiil cehennemdedir. Oysa yüce Allah'ın latifelerinin farkına varmak ve bilincinde olmak amaçlı yapılan fikri çaba içerisinde olan kimseler ise bilfiil cennetlidir. Nitekim Hâcegân-ı Nakşibendî azizlerin şöyle bir sözü meşhurdur; “fikri ve tüm çeşitlerini bırakmak gerekir. Çünkü düşünmeyi sadece düşünce olsun diye yapmanın neticesi sıfırdır. Fakat sen fikri insanların ihtiyaçlarını gidermek için yap. Bu türlü fikir sana hem bu dünyada yeterlidir, hem de ahiretteki yerinin de cennet olmasını sağlar”.

2.1.37. Sohbet

Sohbet kelimesinin sözlük ve tasavvuf alanındaki anlamı ile ıstılah alanındaki anlamı aynıdır. Üç kısımdan oluşmaktadır. Biri kendimizden yüksek biriyle yapılan sohbettir. Aslında bu sohbet, onlara hizmetten ibarettir. İkincisi kişinin kendisinden alta bulunanlarla yaptığı sohbettir. Bu durumdaki sohbet onlara rahmet, şefkat ve saygılı olmayı gerektirir. Üçüncüsü ise aynı seviyedeki kişilerin yaptığı sohbettir.

Burada karşılıklı yardımlaşma ve fedakârlık esastır. Sohbetin dindeki hükmü sünnettir. İnsanın bu üç kısımdaki sohbetin zikredilen gereklerine riayet etmesi gerekir. Bunun yanında sözleri her şart altında bir amaca hizmet etmelidir. Sohbetin latif peygamber ve evliya isimleri ile onların yaşantılarını açıklamaya yönelik olması gerekir. Örneğin bir müridin şeyhi ile sohbetinde zahir ve batın edebe karşı davranışta bulunmaktan yüz çevirmek esastır. Şeyhlerin sözlerini güzel anlamda almak ve öylece anlamlandırmak gerekir. Yoruma elverişli olmayan sözleri varsa, kişi öncelikle kendi nefsinin kötülüklerine yormalı ve hatayı kendinde aramalıdır.

Zünnûn-ı Mısırî hazretleri konuyla ilgili şunları söyler: Hak ile sohbet emirleri yerine getirmektir. Halk ile sohbede karşılıklı nasihatleşme olmazsa olmazdır. Nefs ile sohbede nefse karşı durmak gerekir. Şeytan ile sohbede ise düşmanlık ve ondan korunmak vazgeçilmezdir.

Üsküdarî Mahmut Efendi ise şöyle der: “Karşı tarafın isteği ve girişimi olmayan bir kişiyle sohbet etmekten sakın. Karşı tarafta sohbet isteğini gördüğünde onunla sohbet edebilirsin. Onunla da durumuna uygun ve yeteri kadar konuşmalısın.” Nazîr’e göre sohbetin sünnet olduğunun bilincinde olmak ve onu sürdürmek esastır. Örnek bir sohbet meclisinde Allah, peygamberler ve evliya hazretlerinin birine ait ya ismi ya sözleri ya da davranışlarıyla sohbeti süslemek gerekir. Bunun dışında kalan malâyânî işlerle günahları çoğaltıp güzellikleri yoketmemek öngörülür. Böylece sohbeden ihvanlar izzetlerini yükseltme vesilesi elde ederler ve kalp saflığına ulaşma kapıları kendilerine açılabilir. Nazîr sohbet konusunu önemli bir öğütlerle bitirmektedir. Üşengeç kişilerle onların tembellik halleri üzerindeyken sohbet etme! Nice salih kişiler başkalarının kötü davranışları yüzünden bozulup gitmişlerdir.

2.1.38. Marifet

Marifet sözlükte ilim anlamındadır. Ehli Hakikat ıstılahına göre marifet ise kişinin Allah’ın isim ve sıfatlarını bilerek O’nunla ilişki kurmak ve tüm şart ve koşulda yine Allah’a yönelerek niyazda bulunmaktır. Bu şekilde kötü ve yerilmiş ahlaktan temizlenmektir. Önderimiz olan büyük şeyhler yaratılmışlardan yaratıcıya gitme yolunu kullanarak Allah’ın isim ve sıfatlarını bilmeyi marifet saymışlardır. Bu

doğrultuda akılda delalet, hikmette şehadet, marifette ise işaret vardır, diyerek akıl, hikmet ve marifet kavramlarının içeriklerini tayin ve tesbit etmek istemişlerdir.

Marifet-i Nefs;

Nazîr'e göre kişinin kendi nefsini bilmesi hakkında çoğunluğun merkeze aldığı en doğru söz şudur: Kişi kendisinin acziyetini, zayıflığını ve ölümlü bir varlık oluşunu bilirse Allah'ın vahdaniyetini, kudretini ve ölümsüz olduğunu kavramış olur.

Peygamberimiz (sav) bu konuda şöyle buyurmaktadır: “Kim kulluğu ile nefsini tanırsa rubûbiyeti ile de Allah'ı bilmiş olur. Kim nefsinin zelilliğini kusurları ile bilirse, Rabbinin üstünlüğünü yüceliği ile tanımış olur. Her kim bir gün dünya hayatından ayrılacağına farkına varırsa Rabbinin ölümsüz oluşunu yakinen idrak etmiş olur.”

Bu hadis-i şerifte marifetten anlaşılan; biri hakikat yönüyle, diğeri de ahvâlî ve eserleri yönüyle Allah'ı tanımaktır. Eğer hakikat yönüyle tanıma olursa, Cenab-ı Hakkın cevherini bilirken, nefsini bilen Rabbi'ni bilir tecellisine mazhar olarak, derin bir şekilde kavramış olur. Yani kişinin Hakk'ın marifetinden âciz kalmasıdır. İkinci marifet ise şahsın, Allah'ın ona verdiği vücut ve varlık nimetini ve varlığına bağlı kıldığı çeşit çeşit nimet türlerini gizli ve açık bilmesi demektir. Kişi hakikatte vücutuna bağlı bu kadar çeşitli nimetlerin hiçbirisini elde etmeye ne bir gücü vardır, ne de istihkakı buna yeter.

Hakiki kâmil bir marifet sahibi olmak, hakikat mesleğidir. Zevk ve irfan sahiplerinin araştırması sonucu ortaya çıkan gerçek, insan nefsinin hakikatı, nefsin en yüksek mertebesi olan soyut nefs-i nâtûkâdır. Bu cevherdir. Ârâz değildir, yer, yön bitişme ve ayrışmadan uzaktır. İnsanla ilişkili her faaliyette etkindir. İnsan vücudunda kalp denilen bir organ vardır ki bir yönüyle ruhlar âlemine yakındır, diğer yönüyle insanın hayvânî yönünü temsil eder. İnsanlardaki canlılığın kaynağıdır. Kalpte bulunan atardamarlar, bir yönüyle beyne bağlıdır. Beyin de bütün organların besleyici kaynağı, hayat dağıtıcısıdır. Kalp beyin aracılığıyla sinirlerle bağlantı kurar. Oradan da vücudun alanlarıyla iletişim kurar. En güzel yaratıcı olan Allah ne de münezzehtir.

Tasavvuf ehli, insan vücudundaki latifelerin kâinattaki varlıklara tekâbül ettiğini söylemiştir. İnsanı küçültülmüş bir kâinat, kâinatı da büyük bir insan olarak

düşünmüşlerdir. İnsandaki nefs-i nâtika ve kalbin karşılığı arştır. Beynin karşılığı kürsüdür. İnsanın duyuları büyük âlemdeki meleklerin karşılığıdır. İnsan organlarındaki güç, tabiat kuvvetlerine denk gelir. Vücudundaki elementler ve hücreler dış âlemdeki unsurları çağrıştırır. Nefs-i nâtika bir fiili gerçekleştirmek istediğinde, o fiili ruhâni bir sezgiyle kalbe atar. Bütün hareket verici kuvvetler, sinirlerde yerleşmiştir, o sinirler aracılığı ile istenilen eylem uygun bir şekilde ortaya çıkar. Nefs-i nâtikanın âlemi, kâinatın en büyük kopyası olan insandır. Hakkın emri ile cismani vücut üzerindeki bu tasarrufu yapar. Bu manayı anlatan; “Allah âdemi kendi suretinde yaratmıştır.”⁶⁵ hadis-i şerifidir. Bundan kastedilen anlam maddi suret değil, manevi surettir, insan sıfatlarını Allah’ın sıfatları ile ölçmedir. Yoksa Allah-ü teâlâ her türlü eksiklikten münezzehtir. Bir manası da kişinin, Allahın sıfatları ile nasıl sıfatlandığını ve bu sıfatların vücutta nasıl tasarruf ettiğinin hakikatini bilebilmesidir. İnsan nefsi veya ruhu maddî vücut üzerinde hüküm ve tasarruflarını devamlı icra ediyorsa, Cenab-ı Hak da ulvî ve süflî, maddî ve manevî âlemlerde mekândan ve zamandan münezzehtir olarak tasarrufta bulunmaktadır.

Müellif burada şöyle dua eder:

“Allahım bizi bu hakikati idrak edenlerden eyle!”

“Rabbimi en güzel suret üzere gördüm.”⁶⁶ “Rabbimi parlak bir genç suretinde gördüm.”⁶⁷ Bahsi geçen hadislerdeki suretten maksat, maddi değil manevi surettir. Çünkü Allah-ü Teâlâ insan zihinlerine gelen bütün manalardan ve çağrışımlardan münezzehtir. Peygamber Efendimiz (sav)’in “şâbb-ı emred”den murâdı güzelliğin mükemmelliğini, Allah’a ait her niteliğin ve vasfın evrendeki icraatının uyumunu ve mükemmelliğini ve letâfetini ifade etmek içindir. Yoksa her insanda ve hayvanda bulunan et, yağ, kemik ve damarı kastetmemiştir. Zaten Cenab-ı Hak İnsanı “Ahsen-i takvim” yani en güzel ve mütenâsip bir şekilde yarattığını ifade etmektedir. İmam-ı Gazali zikredilen hadisi şöyle yorumlamaktadır. Hadis-i şerif misalî bir tecelliye anlatmaktadır. Cebrail (a.s) Peygamber Efendimize genç bir sahabe olan Dıhyetü’l Kelbî suretinde görünmüştür. Bu misalî bir tecellidir. Böyle bir tecelliye Kur’an-ı Kerim “O’na tastamam bir insan şeklinde göründü.” ayeti işaret etmektedir. Cebrail (a.s)’ın insan suretinde görünmesi O’nun hakiki suretinin öyle olduğunu göstermez.

⁶⁵ Buhari, Bir, 32.

⁶⁶ Tirmizi, Sünen, C. 5, S. 367, 3234.

⁶⁷ İbn Furek, Müşkilü’l-Hadis, s. 362.

Çünkü bir kaç defa asıl yaratılışı şekliyle görünmüştür. Cenâb-ı Hak isteseydi Cebrail (a.s) mekânsız ve zamansız olarak asli hüviyetiyle görünürdü. Fakat zamanda ve mekânda bir şekil üzere görülmüştür.

Müellif burada da temenni cümlesi kullanır.

“Allah’ım bize eşyayı olduğu gibi göster!”

Ahmet Fenârî buyururlar: Allah’ın Bir zâtı, hayatı, ilmi, iradesi, kelamı, kudreti, işitmesi ve görmesi vardır. Aynı şekilde mükellef insanın zâtı, hayatı, ilmi, iradesi, kelamı, kudreti, işitmesi ve görmesi vardır. O da mânevi sureti kastedmiştir. Ebu Mansur Maturidî hazretleri marifetullahın dört mertebesinden bahsetmiştir. “Birincisi Allah’ı nitelemeden ve bir şeye benzetmeden O’nu tanımadır. Bu marifetin adı İslam’dır. Yeri göğüstür. İkincisi Allah’ı zorunlu bir ilah olarak tanımadır. Bunun adı da imandır. Yeri de göğsün içindeki kalptir. Üçüncüsü Allah’ı üstün nitelikleriyle, sıfatlarıyla tanımadır. Yeri de insanın var olan kuvvetlerdir. Bu da kalbin içindedir. Dördüncüsü Allah’ı bir olarak tevhit üzere bilmektir. Bunun yeri de kuvvetlerin içindeki sırdır. Hafî diye de isimlendirilir. Orada Allah’ın nuru meydana gelir. Onun ötesi de yoktur.” Allah-ü Teâlâ inkâr eden bir kuluna hidayet vermek isterse nurunu sırrın içerisine atar. O nur parlar. Sırра ulaşır. Kulda tevhit ortaya çıkar. Oradan parlayarak kuvvetlere ulaşır. Kulda marifet meydana gelir ve ârif olur. O nur yine parlar kalbe ulaşır, kulda iman gerçekleşir. Orada da parlar, göğse ulaşır. Kul Müslüman olur. Oradan da parlayarak diğer organlara yayılır. İtaati kabul edip günahları terk eder, tertemiz ve takva sahibi bir mü’min olur. Bu mertebelere “Allah’ın göğsünü islam’a açtığı kişi ...” ayeti işaret etmektedir.

Umdet’ül İslam isimli kitapta, marifet gerçeği insan vücudu ve organları ile büyük bir şehrin bölümleri kıyaslanarak anlatılmaktadır. Beden inşaatında dört unsur kullanılmıştır. Dokuz çeşit cevher kullanılmıştır. Bunlar; Et, kan, kemik, ilik, sinir, damar, deri, yağ ve kıldır. İkiyüz tane ana direk vardır. Bunlar kemiklerdir. Yediyüz tane de sinir bendi vardır. Şehrin ortasında büyük bir pınar vardır. Üçyüz yere su dağıtır. O da ciğerdir. Kanallar damarlardır. Bu inşaatın oniki kapısı vardır: İki göz, iki kulak, iki burun deliği, iki meme, bir ağız, bir göbek deliği, ön ve arka yollardır. Bu şehrin koruma depoları vardır ki biri ciğer olup kan deposudur. Bağırsaklar atık deposudur. Beyin akıl deposu, yürek canlılık deposu, dalak sevda deposudur. Bu şehri sekiz usta sürekli tamir ederler. Bunlar temel kuvvetlerdir. Biri yemeği çeken

kuvvettir. Biri yemeği tutar, aşağı koyuvermez. Hazım kuvveti onu hazmeder. Bir kısmını organlara dağıtır. Diğer bir kısmını bağırsaklardan dışarı sürer. Gıdalandırıcı kuvvet organları ıslah eder. Musavvire kuvveti ana karnındaki çocuğa şekil verir. Kadın ve erkek olması gibi... Geliştirici kuvvet organları büyütür. Müvellide kuvveti gıdayı dönüştürür. Kursaktaki yiyeceği alarak onu ete kemiğe ve benzerlerine dönüştürür.

Şehrin beş koruyucusu vardır. Bunlar; görme, duyma, tatma, koku alma, tutma duyularıdır. Bunların her birisi beden şehrine gelmesi muhtemel yararları ve zararları güçleri yettikleri oranda ruha bildirirler. Şehrin iki kanadı vardır. Bunlar ellerdir. İki sütunu vardır. Onlar da ayaklardır. Bu şehirde üç grup varlık yaşar: Melek, insan, cin. Melek Hak'tan gelen bir ruhtur. Onun hizmeti ilim ve marifettir. İnsan manası da canlılık veren ruhtur. Bu mana beslendiğimiz gıdaların özünden çıkar. Meleğin yürek ortasında tahtı vardır. Oradan bütün organları seyrederek. Damarlardaki kan onun mürekkebidir. Cin ise ciğerde bulunan şehvet gücüdür. Her organın gıdası onun eliyle verilir. Yukarıdaki sekiz usta buna hizmet ederler. Bu şehvet gücünün maksadı sadece bedeni imar etmektir. Şehvet ne Allah'ı tanır, ne de ahreti bilir, nefs-i emmâre dedikleri budur. Onun kölesi olanlar imansız olarak ölürlük. Nefsânî ruh iki çeşittir: Biri algılayıcı diğeri hareket verici özelliğindedir. Algılayıcı nefis de ikiye ayrılır, biri dış duyulardır ki anlattığımız koruyuculardır, diğeri iç duyulardır ki birincisi hiss-i müşterek denilen ortak duyudur, ikincisi hayaldir, duyular yoluyla elde edilen bütün veriler hayalde şekillenir. Hiss-i müşterekin verdiği her duyuyu hayal koruma altına altına alır. Üçüncüsü vehimdir tikelleri algılar. Kin düşmanlık dünya sevgisi gibi duygular vehimden kaynaklanır. Bütün hayvanlarda da vardır. Dördüncüsü hafıza kuvvetidir. Vehim algıladıklarını ona havale eder. O da onları koruma altına alır, aralarında seçim yapar. Beşincisi düşünce (tefekür) kuvvetidir. Bütün diğer kuvvetleri yöneten pozisyonundadır, ilham, reislik ve siyaset alanıdır. Hareket verici kuvvet bütün ruh sahibi canlılarda vardır. Faydalı olanı çeker, zararlı olanı defeder.

Nazîr daha sonra hadiste marifetin merkezi olarak kabul edilen nefis ile ilgili yorumlara geçer. Âraz olmayıp cevher olan, soyut bir kavram olarak ifade edilen, nefs-i nâtıkadan bahseder. Onun insan bedeninde; kalp, damarlar ve beyin vasıtasıyla bütün vücuda tasarrufta bulunduğunu anlatır.

Tasavvuf düşüncesinde Hallac ve Sehl bin Tusterî ile başlayan Nur-i Muhammedî düşüncesi, İbn-i Arâbi ve Hâkim Tirmizi ile insan-ı kâmil şekline dönüşmüş ve yıllarca etkisini sürdürmüştür. Nazîr bu düşünceyi eserinde, insanın mikrolardan oluştuğunu kabul eder, insan organları ile büyük evrende bulunan ve vücudu olan varlıklar arasında bağ kurar.

Örneğin nefs-i nâtika'yı hakikat yerine ikame ederek, insanın kalbine karşılık arşı, beynine karşı kürsiyi, insanın melekeleri karşısında da melekleri koyar. İnsanın organlarındaki kuvvet, tabiat kuvvetlerine denk gelir. Bu ifadeleri pekiştirmek için Nazîr, Allah; insanoğlunu kendi suretinde yarattı, hadisini örnek verir. Hadisteki suretin maddi değil manevi olduğunu, yani cismânî suretin varlığı değil, insandaki özelliklerin Allah'ın vasıflarını anlamak için bir ölçü olabileceğini ifade eder. Nasıl ki Cebrael aleyhisselam yakışıklı bir delikanlı olan Dıhye olarak veya Hz. Meryem'e tam bir insan ya da Hz. Lut(a.s)'a delikanlı suretinde görünmüşse, bu görünüşün onun asli şekline bir zararı yoksa Cenâb-ı Hakk'ın da âdem şeklinde görünerek tecelli etmesi O'nun zâtını lekelemez.

Nazîr; insan vücudunu büyük bir şehre benzetir. İnsanın dört unsurda oluştuğunu söyleyerek söze başlar. Oradan insan vücudundaki fiziki ve nefsi birçok duyulardan bahseder. Bunların görevlerini belirtir. Görmek, işitmek, dokunmak, tatmak, koklamak gibi zâhiri duyulardan, latifelerden vehim, hayal, hâfıza, müfekkire gibi latifelere intikal eder. Bu latifeler insanın vücut şehri içine yerleştirilmiştir. Ayrıca her yıldızın ve burcun, insan hayatı, nefsi ve gelişimi üzerinde tesiri vardır. Utarit, Merih, Zuhale, Güneş, Ay, Zühre, oğlak burcu ve yıldızlar çeşitli yaşlarda insan üzerinde etkilerde bulunurlar.

Beyitte; sözü edilen yedi yıldızın, ilahi bir emirle insana nasıl tesir ettiği anlatılmaktadır. İnsanın da Allah'ın yardımına ne kadar muhtaç olduğunu bilmesinin bir çeşit hidayet marifeti olacağı ifade edilmektedir.

2.1.39. Havâtır

Müellif havâtır konusu şöyle izah eder.

Zaman üzerine akla gelen havâtır dört derecedir: Biri meleğin getirdiği düşünceler, biri iblisin getirdiği düşünceler, biri içten gelen kararsız düşünceler, bir

diğeri de Allah tarafından gelen düşüncelerdir. Meleğin getirdiğine ilham, iblisin getirdiğine vesveseler, içten gelenlere hevâcis, Allah tarafından gelenlere de Hakk'tan gelen haberler adı verilir. İlhamın alametleri, şerefli ilimle uygunluk arzeder. Vesveselerin belirtisi günahlara davettir. İçten gelen kararsız düşünceler belirtisi şehvî duygulara tabi olmaya davettir. Hakk'tan gelen haberlerin alameti ise; hayır yoluna, Allah'a itaat etmeye ve O'nun rızasını kazanmaya davet niteliği taşır.

Meşâyih-i Kirâm'ın sözleri gereği; haram yolda olanlar, ilham ile vesveseyi ayırt edemezler. İçten gelen kötü düşüncelerin yeri nefistir. İçten gelen güzel düşüncelerin yeri ise kalptir. Zirâ nefis insana sâdık değilken, kalp ise insana asla yalan söylemez.

Cüneyd-i Bağdâdî Hazretleri buyururlar ki; “İnsanın içinden geçen duygu ve düşünceler ile şeytanın verdiği vesveseler arasındaki fark, nefis bir şeyi arzuladığında ona kavuşmak için ısrarcı olur, ancak kişi, o durumu kendisinden doğru bir mücahede uzaklaştırabilir. Ama şeytana gelince o insanı alçaklığa davet eder, başarılı olamazsa o durumdan vazgeçer, ancak başka bir tuzağa düşürmeye çalışır. Şeytanın tuzakları Allah katında birbirinden farklı değildir.” Cüneyd-i Bağdâdî Hazretleri akla gelen ilk düşüncenin doğru olacağını söylerken, İbn-i Ata ise ikinci düşüncenin daha doğru olacağı kanaatine varmıştır.

Abdullah bin Hanif hazretleri “İkisi de Allah'tan gelen sorulardır, birinin diğerine karşı bir üstünlüğü yoktur.” diye ifade buyurur.

Nazîr şeytânî vesveselerden kalbe gelen beş mertebe olduğunu söyler. Bunlar:

1. Hâcis
2. Hâtır
3. Hâdis-i Nefis
4. Vehim
5. Azimdir.

Bunları açıklayacak olursak; İslam'ın yasakladığı bazı şeyler başlangıçta insanın kalbine gelirse buna hâcis denir, daha sonra onlar kalbe yerleşirse buna hâtır adı verilir, acaba hatırıma geleni işlesem doğru mudur yoksa yanlış mıdır denirse bunun adı hâdis-i nefis olur, daha sonra akla geleni yapmış olsa ona azim adı verilir. İlk mertebede akla gelen düşünce tasarı halinde olursa ona hâcis denir. Allah katında sorumluluk gerektirmediği konusunda âlimler birleşmişlerdir. Bunun sonucunda

kişiyse sevap ya da günah yazılmaz. Zirâ kişinin kalbine söz geçirmesi mümkün değildir. Kalbe, kalp adının verilmesi onun her zaman değişkenlik arzemesi dolayısıyledir.

Üçüncü mertebe hadîsü'n-nefstir. Bu konunun hadis-i şerif tarafından desteklendiği herkesce bilinmektedir. Bu mertebe ikinci mertebeden üstün olmakla beraber, kişinin o davranışı yapmaya kasdı yoktur.

Dördüncü mertebe vehimdir. İçten gelen güzel düşünceler bu mertebeye yükselirse karşılığında ecir ve sevap verilir, ancak içten gelen kötü düşünceler bu mertebeye yükselirse günahın yazılması ertelenir, Eğer Allah'tan korkarak tevbe ederse karşılığında sevap yazılır. Vehim dolayısıyla gelen bu günahı işlediyse karşılığında sadece bir günah yazılır, fazlası yazılmaz.

Beşinci mertebeye azim adı verilir. Eğer kalbte tasarı halinde bulunan kötü vesveseler ile süslenmiş olan azimleri elbette bir gün yaparım derse ondan dolayı günah yazılır. O da iki kısımdır; zihinde var olan kötü düşünceler şeklinde olabilir ya da davranışa dönen kötü fiil şeklinde olabilir. -Allah'a sığınırız- eğer davranışa dönerse o zaman işlenmiş bir günah olarak yazılır.

Akla gelen gizli işleri melekler bilir, çünkü Hâk Sübhânehû ve Teâlâ'nın kudretiyle bir insanın aklına, güzel bir davranış yapmak gelirse, ağzından güzel bir koku yayılır. Bir insanın aklına, günah olan bir davranış yapmak gelirse, ağzından kötü bir koku yayılır ve o kişiden bilirler. Karaçelebizâde Mahmut efendiden alıntıdır.

Büyük tefsirin sahibi buyururlar ki; insanlar, biri inkâr eden, diğeri de imân eden olmak üzere iki çeşittir: İnkâr eden ittifak edilmiştir ki cehennemdedir. Mü'min, isyan eden ve itaat eden olarak iki çeşittir: İtaat eden ittifak edilmiştir ki cennettir. İsyen edenler ise, büyük günah işleyerek isyan eden ve küçük günah işleyerek isyan eden olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Küçük günah işleyerek isyan edenler cennete girerler. Büyük günah işleyenler de tevbe edeler ve günahında ısrar edenler olmak üzere ikiye ayrılır. Tevbe edenler ittifakla sabittir ki cennette olacaklardır. Günahında ısrar edenler de günahından dönmesi mümkün olan ve günahından dönmesi mümkün olmayan olmak üzere ikiye ayrılır. Günahından dönmesi mümkün olmayan kesinlikle cehenneme gidecektir, diğerrinin durumu ise Cenâb-ı Hakk'ın kudret elindedir. İsterse cezalandırır, isterse cennetine alır.

2.1.40. Rızık

Nazîr Rızık konusuna bir ayet-i kerime ile başlıyor. Cenâb-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyuruyor: “Şüphesiz ki rızık veren, sağlam kuvvet sahibi olan sadece Allah'tır.”⁶⁸ Müellif Hz. Musa (as)'dan örnekle konuyu izah ediyor. Hz. Musa ışık gördü, ateş zannetti. “Muhakkak ki ben Allah'ım.”⁶⁹ Sözünü işitti. Hz. Musa Allah'a yakarışının başlangıcında “Yâ Rabbi! Ailem ve çocuklarım sana emanettir,” deyince Kendisine şöyle vahyolundu. “Yâ Musa! Âsânı yere vur!” O da âsâsını yere vurdu, bir siyah taş yarıldı. Ağzında yeşil bir yaprak olduğu halde bir kurtcuk ile karşılaştı. O kurtcuğun Cenab-ı Hakk'ı şöyle tesbih ettiğini işitti: “Beni gören ve unutmayan Rabbim, bütün eksik sıfatlardan münezzehtir.” Bu esnada Hz. Musa (as)'ya Allah tarafından şöyle hitâp edildi. “Yâ Musa! siyah bir taşın içerisinde bulunan küçücük bir kurdun nafakasını unutmaz iken senin ailenin ve çocuklarının nafakasını hiç unutmuyum?”

Nazîr'in; beyitle anlattığı konunun manası şöyledir: Hakikatte rızık için ümidini kesme! Her bir rızık Allah'tandır. Bu yüzden karga yavrusunu doğurur doğurmaz, karga yavrusunun yanından hemen ayrılır ve rızık aramaya koyulur. Hak Sübhânehû ve Teâlâ karga yavrularından ayrıldığı zaman, o yavrulara sinek ve karıncaları gönderir. Yavru onlarla beslenir. Yavru karganın tüyleri çıkmaya başlayınca anneleri yanlarına gelir ve yavrularını besler.

Müellif vermiş olduğu örneklerle Rabbimizin mutlak Rezzâk sıfatıyla, yaratmış olduğu en küçük varlığa varıncaya kadar, onların rızıkını verdiğini ve onlara ikramda bulunduğunu anlatır. Öyleyse kullarının da bunun farkına varması ve rızık endişesi taşımaması gerekmektedir ifade eder.

Mutlak manada rızık veren Rabbimiz ne yücedir. Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri bir grup ile karşılaşmış ve onlara “nereye gidersiniz” diye sorunca, Onlar da cevâben “Rızıkımızın peşine düştük onu aramaya gideriz.” demişler. Cüneyd; “Rızıkınız nerededir? Biliyorsanız onu rabbinizden isteyiniz.” dediğinde topluluk “Hak Teâlâ'dan isteriz.” dediler. Cüneyd hazretleri topluluğa hitâben “Rabbinizin sizi unutacağını düşünürseniz onun hatırına getirin” dediğinde orada bulunanlar: “Bizler evlerimize dönelim de Allah'a dayanıp güvenelim.” diye cevap verdiler. Cüneyd

⁶⁸ Zâriyât, 51/58.

⁶⁹ Kasas, 28/30.

“Allah’a tevekkül konusunda bir tecrübeniz oldu mu?” diye sorunca orada bulunan cemaat “Rızık elde etmek için niçin hile yapalım?” dediklerinde Allah dostu olan Cüneyd hazretleri “Elbette ki hile yapmayınız.” buyurdular.

Şu beyitlerde anlatılanlar ne kadar dikkat çekicidir.

“Ey rızık talep eden kişi biraz sakın ol,
İlahını vekil kıl,
Rızık ok kadar hızlı gelir,
Eğer senin nasibin ise seni bulur”.

“Ey var gücüyle rızıkını talep eden insan,
Kendini kısıtla, çünkü rızık taksim edilmiştir,
Rızık onu istemeyene doğru koşar,
Rızıka doğru koşan ise mahrum kalır”

2.1..41. Hâl-i nafaka

Nazîr konuyu bir câriyeden örnekle şöyle izah ediyor. Bir câriye efendisinden hâmile kalınca, onun rızık, kıyafeti, ikamesi, korunması efendisinin üzerine farzdır ve o cariyei satması haramdır. Mü’min de Allah’ın kuludur. Cenâb-ı Hâkk da bütün cömertliği ile kuluna rızıkını verir ve onu korur. Zira kuluna vereceği rızık güvence altına aldığını ifade buyurmuştur. Her yetime velî olan kişinin, sözkonusu yetime dinen nafaka vermesi gereklidir.

Verilen misallerden hareketle şunu söyleyebiliriz. Nasıl ki câriyenin bir efendisi var ve efendisi onun her hâlimden sorumlu ise Rabbimiz de bizi yaratmış ve başıboş bırakmamış, bizi bütün nimetleri ile donatmıştır. Böylece bizim rızıkımızı güvence altına almıştır. Dolayısıyla kulun rızık endişesi yaşamaması yersizdir. Gülşenî hâl-i nafaka konusunu şu beyitle güzelleştirmiştir.

“Allah’ın vermiş olduğu nimetleri bir düşün bakalım!

Bu düşüncelerle mevla’ya niyaz eyle!

Nâzirâ sen kendini Allah’a dost ve bahtiyâr eyle!

Ey Rabbim! Âlemlerin velisi sensin! Kudretine göre bizleri ikramlandır!”

Hz. Musa (as); “Yâ Rabbi! Firavuna onca rızık vermene rağmen o hâlâ ilahlık iddiasında bulunur.” deyince yüce bir lutuf ve kerem ile Cenâb-ı Hâk’tan ona şöyle hitap edildi: “Yâ Mûsa eğer firavun kulluğu bırakmış olsa da biz rabblığı terk etmeyiz.”

Buradan anlaşılıyor ki Cenâb-ı Hâk mutlak kudret sahibidir. Kendisine inansın inanmasın, itaat etsin etmesin herkesin rabbidir ve sonsuz lutuf sahibidir. Sonuç olarak dünya hayatında herkese imkân ve fırsat tanır. Ahirette ise sadece kendisine imân edenleri ödüllendirecektir.

Konu ile ilgili beytimizin anlamı şöyledir: “Rabbimizin lutuf ve yüceliğinin benzeri yok. Onun lutuf ve yüceliği nihayetsizdir. Ey dost bizim kusurlarımız çoktur. Bizim liyâkatimiz yok.”

Şeyh Sâdinin konu ile ilgili olan şu beytin içeriği ile hâl-i nafaka konusunu bitiriyoruz. “Ey gayb hazînelerinin kerîmi! Yahudi ve hristiyanlara bile ikram ediyorsun. Sen, sana düşman olanlara dahi böyle yaparak rızık verirken hiç dostlarını mahrum bırakır mısın?”

2.1.42. Şükür

Nazîr ayet-i kerime ile şükür konusuna giriş yapıyor. Allah Kur’an’da şöyle buyuruyor: “Şüphesiz siz (nimetlerime) şükrederseniz, size olan (nimetlerimi) arttırırım.”⁷⁰ Şükür konusuna açıklık getiren beytin anlamı şöyledir. “Allah’ın nimetlerine karşı daima şükür içerisinde ol! Ta ki Hâk bütün nimetlerini senin üzerinde tamamlasın.”

Müellife göre; nimet, şükrü örten bir güneştir. Şükür, hakikat ehlinin yanında nimetleri bize bahşeden yüce yaratıcının hakkına riayet etmektir. Gerçek anlamda şükretmek, nimetleri bize ihsân eden Rabbimizi zikretmek, o nimetleri bize lutufta bulunarak ikram eden mevlâmıza senâ etmektir.

Konumuz ile ilgili güzel sözler şöyledir: “İnsanlara teşekkür etmeyen Allah’a şükretmesini bilmez.” “Bir gün sana iyilik edene teşekkür et! Ama sana nimet verene de teşekkürü bir borç bil!” Bu sözlerden şu sonuç çıkarılabilir. Teşekkür önce insanlara yapılmalı, sonra da şükür niteliğinde Hakk’a yönelmelidir.

⁷⁰ İbrâhim, 14/7.

Ayrıca şükür, mevcut olanla yetinme anlamına da gelir ki aç gözlü olmayıp kanaat sahibi olan kimseler şükür ehli kimselerdir.

Konu beyitte şöyle anlatılmıştır. “Şükretmeyen kimsenin nimetler elinden gider. Şükreden kimse ise nimetlerin kemaline ulaşır.”

Şükürün aslını İbn-i Abbas (r.a) şöyle izah eder; “Şükür, Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerine, gizliden ve açıktan bütün hücreleriyle kulluk şuurunda bulunmaktır. Şükürün en alt mertebesi insana ulaşan nimetlerin tamamının Allah tarafından bize lütuf ve ihsan edildiğinin farkına varmaktır. Nimetlerin sahibine, verdiği bunca nimetlerden dolayı itaat etmek ve büyük bir gayretle bize verilen nimetlerin hakkını vererek şükür içerisinde olmaktır. Eğer bir mü'min; dünya kurulduğu günden kıyamet kopacağı zamana kadar şükür içerisinde olsa sadece İslam nimetinin şükürünü eda edemez. Buradan anlaşılıyor ki Rabbimizin verdiği İslam nimeti, insanlara hidayet vererek doğru yola erdirmesi, en büyük nimetlerden birisi olarak karşımıza çıkmakta olup, bunun şükürünü eda etmenin mümkün olamayacağı zikredilmektedir.

Bu konu beyitte şöyle açıklığa kavuşturulmuştur. “Allah katında şükrediciliği ve âcizliği tamam oluncaya kadar şükreden kimse âcizlik göstermeyip devamlı Allah’a şükür içerisinde olmalıdır.”

Nazîr şükür konusu ile ilgili olarak, Peygamber Efendimiz (s.a.v)’e ait olan şu sözü aktarıyor “Kulun ilâha dair bilgisindeki aciziyetini, Rabbini tanıma olarak kabul eden Allah pek yücedir.”

Şükür konusu açıklanan şu beyitle sona ermiştir. Ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa bile bize verdiği her bir nimetten dolayı Allah’ı şükretme konusundaki âcizliğimiz ortadadır.

2.1.43. İmsak

Rasûlullah Efendimiz şöyle buyuruyor: “Malının bazısını kendine sakla! Bu senin için daha hayırlıdır.”⁷¹Ayet-i kerimede ise Rabbimiz; “Malını saçıp savurma!”⁷² buyurmaktadır. Metnimizde eksik olduğunu tespit ettiğimiz hadis-i şerifin anlamı da şöyledir: “Allah sizden üç şeyi kerih görmüştür bunlar: Dedikodu

⁷¹ Buhari, Zekât, 17.

⁷² İsrâ, 17/26.

yapmak, çok soru sormak ve malı çarçur etmektir.”⁷³ Nazîr bir dörtlükle bitirmiştir. “Bir kural haline gelmiştir ki kimseden kimseye bir fayda yoktur. Öyle ise malını boş yere çarçur etme ki gökyüzünden sana her zaman bir sofrâ inecek değildir.”

2.1.44. Cömertlik

Rasûlullah Efendimiz şöyle buyuruyor: “Cömert Allah’a ve insanlara yakın, ateşten ise uzaktır.”⁷⁴ Cûd ve sehâ kavramları sözlükte cömertliğı anlatan eşanlamlı kelimelerdir. Hakikat ehlinin terminolojisinde ise Sehâ; bir kısmını tutup, bir kısmını ise vermektir. Cömertlik için sahip olunan şeylerin çoğunu verip, küçük bir kısmını kendisi için alıkoymaktır, denilmiştir. Nazîr burada Hâtem ve Behram isimli iki kişiden bahsederek onların cömertliklerinden söz etmektedir. Behram zamanında, sâkilik görevi ile meşhur olmuş Hâtem adında cömert bir kişi vardı. Hâtem öylesine cömertliğı ile bilinirdi ki sâkilik ile elde ettiğı kazancını ihtiyaç sahiplerine dağıtırdı. Bir de o dönemde öyle bir cimri kişi vardı ki mahallenin imamı kefil olsa bile su içmek için su tasını vermezdi. Bir gün Behrâmın huzurunda bu iki kişinin durumlarından bahsedilince, Behram cimri olan kişinin bütün malını elinden alıp, cömert olan sâkiye verir. Sâki olan cömert kişi de malın hepsini şehrin fakirlerine dağıtmış ve Behram’ın memleketinde ihtiyaç sahibi kimse kalmamıştır.

Nazîr’in konu ile ilgili verdiğı beytin anlamı şöyledir: “Adamın şerefi cömertliğıdir. Kerâmeti ise secdeleridir. Kim bu iki şeye sahip değilse yokluğu varlığından daha iyidir. Sözkonusu suyu veren için şunu söyleyin. O öylesine cömerttir ki bu konuda deniz ve bulut kifâyetsiz kalır. Dünya malı onun himmeti karşısında değersiz kalmıştır.”

Cömertlik ile ilgili şu söz ne kadar dikkat çekicidir. “Cömertlik insanlarda güzeldir, ancak zenginlerde daha güzeldir.

⁷³ Buhari, Zekât, 52

⁷⁴ Tirmizi, Bir, 40.

2.1.45. Cimrilik

Rasulullah (sav); “Cimri Allah ve insanlardan uzak, ateşe ise yakındır”⁷⁵ Kuşeyrî’nin *Letâifü’l-İşârât* adlı eserinde zikredilen Muhammed bin Yahya adında mal sahibi ama cimri olmasıyla ünlü bir kişi vardı. Sözkonusu kişinin akrabalarından olup, durumu fakir olan zarif bir zata “Muhammed bin Yahya niçin sana para ve kıyafet yardımı yapmaz?” dediklerinde O kişi gülümseyerek, Muhammed bin Yahya’nın cimriliğini şöyle anlattı: “Eğer onun bir han dolusu odası olsa, Yakup Peygamber istese ve bütün peygamberler Yakup (as)’a kefil olsa, Zeliha’nın Yusuf peygamberin yırttığı gömleğine dokunmak için bir odasını bile vermez.” demiştir. Cimri cennete giremez buyrulmuştur.

Rasulullah (sav) “Cimri kişiye, malının ya toprağı ekene ya da mirasçıya kalacağını müjdele! (haber ver!)”⁷⁶ buyurmuştur. Cimri olan kişi dünya hayatında fakir gibi yaşar. Ahirette zengin hesabı verir. Bir hanım, cimri olan eşine “Allah’a yemin ederim ki senin evinde yiyecek arayıp da bulamayan fare bile kalmaz. Ancak vatan sevgisi ile ikamet eder.” demiştir.

Nazîr konuyu bir dua ile bitirir: “Ey Allah’ım! Bizi cimrilerin şerrinden muhafaza eyle!”

2.1.46. Mücâhede

Nazîr konuya her zaman olduğu sözlük ve terim anlamlarını vererek giriş yapıyor. Mücâhede sözlükte savaş anlamına gelir. Hakikat ehline göre terim anlamı ise kötülüğü emreden nefis ile savaşımdır. Bu konu ile ilgili bazıları da nefse muhalefet etmek suretiyle savaşımdır, demişler. Mücâhede konusu ile ilgili Rasulullah (sav), “Küçük cihattan şimdi büyük cihada döndük.”⁷⁷ diyerek, asıl savaşın nefis ile ilgili olması gerektiğini ortaya koymuştur.

Nazîr’in mücâhede konusu ile ilgili ortaya koyduğu beytin anlamı şöyledir: “Nefis ile savaşarak büyük cihaddan geldi. Kâfir ile savaşarak küçük cihaddan geldi.”

⁷⁵ Tirmizi, Bir, 40.

⁷⁶ Beyhaki, Şuabu’l-İman, C. 12, S. 394.

⁷⁷ Munâvî, Feyzu’l-Kadir, C. 3, S. 141.

2.1.47. Muhabbet

Muhabbet sözlükte sevgi ve dostluk anlamlarına gelir. Din âlimlerinin yanında anlamı ise bir şeyi yapmak için ortaya konulan istektir. Cenâb-ı Hakk Teâlâ kuluna yüksek bir mertebe ve çok övgüye değer haller bahşederek, nimetler verir, ihsanda bulunur, kendisine yaklaştırır. Allah’a muhabbet beslemenin belirtisi, kalbe Allah sevgisinin yerleşmesidir. Bu durum Allah’ı çokca zikretmek suretiyle çoğalır, buyurmuşlar.

Konu anlamını verdiğimiz Nazîr’den bir beyitle devam etmektedir; “Zikrinle ve fikrinle Hak yolda olup Hak sözler söyle! Hak yolda gayret et! Tâ ki her işin Cenab-ı Hakk’a muhabbet ile sonuçlansın.”

2.1.48. Teşvik

Sözlükte; sevgiliye giden kalbin, temel ihtiyâcıdır. Seriiyyü’s-Sakatî hazretleri şevki, ârif olan kimselerin makamlarının en üstünü ve en güzeli olarak tanımlamıştır.

Nazîr bu konu ile ilgili Peygamberimiz (sav)’in bir dua tavsiyesi olduğuna işaret ederek demiştir ki, Rasûlullah (sav); aşağıda zikredeceğimiz duayı öğreterek her sabah okumayı emrettiler: “Allah’ım kazân üzerine razı olmayı, ölümden sonra ferahlık vermeni, yüzüne bakmanın tadını almayı, zararsız ziyansız, sapmadan eğrilmeden seninle buluşmayı isterim”

Müellifimiz teşvik konusunu bir dua ile taçlandırıyor: “Allah’ım bize muhabbetini ve sevgini ihsân eyle!”

2.1.49. Tevbe

Tevbe; sözlükte günden dönüştür. Hak Sübhânehû ve Teâlâ Kur’ân-ı Kerim’de “Allah günahları bağışlayıcı, tevbeleri kabul edicidir.” buyurmuştur. Bazı İslam âlimleri tevbeyi, bütün Allah’a yönelişlerin tamamı olarak zikretmişlerdir. İslam dininde tevbe, davranışlarımızdan ve bütü kötü hallerimizden sıyrılıp güzel hallere doğru gidiş olarak da ifade edilebilir. Hem de bu Allah’a dönüşü hemen gerçekleştirmek gerekir. Cenâb-ı Hak Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyuruyor: “Ey

Mü'minler! Hep beraber Allah'a tevbe ediniz.”⁷⁸ Bu ayet-i kerimede “tevbe ediniz.” ifadesi bu emrin hemen, derhal yerine getirilmesini gerekli kılar. Rasulullah (sav), “Nasıl olsa sonra tevbe ederim diyenler helâk oldu.” buyuruyor.

Musevvifün sözü, sözlükte geciktirenler, atlatanlar, savsaklayanlar anlamına gelir.⁷⁹ Burada “Nasıl olsa sonradan tevbe ederim.” anlamında kullanılmıştır. Sünnet çizgisinde bulunan ilim ehlinin yanında tevbenin üç şartı bulunur. Biri önceden yaptıklarımızdan pişman olmak, bir diğeri hâl-i hazırda bu günahı tekrar yapmamak ve son olarak da gelecek bir zaman içerisinde söz konusu günaha yeniden dönmemektir.

Bilinmelidir ki tevbenin başı, kalbin gaflet uykusundan uyanmasıdır. Tevbenin bir başka yönü kötü haline bakıp ders çıkarmaktır. Bir diğer yönü ise İslâm'ın yasaklarını, kalben kulağı ile dinleyerek onlardan uzaklaşmakla olur. Bu da kötü arkadaşlardan kaçınmakla ve onlardan ayrılmakla olur. Zîrâ bu tür arkadaşlar tevbe etmeye engel olurlar.

Bir kimse ki Cenâb-ı Hakk'ın lutfuna mazhar olup tevbekâr olsa, o kimse tevbesini bozmamış gibi saîd kimselerden sayılır. Eğer bir veya birden fazla tevbe edip tevbesini bozup tekrar günaha dalsa ve daha sonra yeniden Allah'a yönelse ümid olunur ki o kimse de saîd kimselerden yazılır. Tevbenin Allah tarafından kabul edilmesi konusunda, günahkâr kimsenin ne kadar günahı çok bulunsa ve sayısız cürüm sahibi olsa da o kimse ümitsizliğe düşmemelidir.

Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: “Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Zira inkâr eden kavimden başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.”⁸⁰ Aynı konu ile ilgili Rabbimiz; “Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Muhakkak ki Allah bütün günahları affeder. Şüphesiz O çok bağışlayıcı ve çok affedicidir.”⁸¹ buyurmaktadır.

Nazîr, tevbe konusunu önce bir dua ile sonra da bir beyitle sonlandırmıştır: Dua şöyledir; “Affet ya Rabbi, tevbe ettim, kalbimi senden başkalarına yöneltmedim.”

⁷⁸ Nur, 24/31.

⁷⁹ Ferit Develioğlu, Osmanlıca Türkçe Osmanlıca Lügat, s.741, Ankara 1995

⁸⁰ Yûsuf, 12/87

⁸¹ Zümer, 39/53

Söz konusu beytin anlamı da şöyledir;
“Ey beni yaratan Allah’ım ağlamama acı,
Tevbemi kabul et, hatalarımı da affet et,
Kim ki dünyadan vefa isterse,
O sanki sağırdan şifa isteyen gibidir.”

2.1.50. Cebr-i Mütevassıt

Cebr-i mütevassıt, ehl-i sünnet ve’l-cemaat çizgisidir. Cenâb-ı Hak ayet-i kerimelerde şöyle buyuruyor: “Ey İnsanoğlu! Sana gelen her iyilik Allah’tandır. Sana ne kötülük dokunursa kendindendir.”⁸² “İyi sonuç sabredip Allah’tan sakınanlarındır.”⁸³ “Her şey Allah’ın katındandır. diye söyle!”⁸⁴ Söz konusu ayetlerde ifade edildiği üzere, orta yolu izleyenler; ne Cebrîlerde olduğu gibi iyilik ve kötülüğü yaratanının sadece Allah olduğunu söylemişler ve cüz’î iradeyi devreden çıkarmışlar, ne de Kaderîlerde olduğu gibi kul kendi davranışlarının yaratanıdır diyerek boş sözler söylemişlerdir. Zira Nazîr, cebr-i mütevassıt kavramını zorlamanın ve teslimiyetin olmadığı orta yol olarak tanımlamıştır.

Ehl-i sünnetin ve hakikat ehlinin tercihi böyledir. Ona dayalı olarak Hz. Mevlânâ ve Hz. Gülşenî (k.s) buyururlar ki; Rabbimizin yaratması şöyle anlatılır: Bizim davranışlarımızı yaratmadan önce bize tercih imkânı sunar ve sonra biz tercihlerimizi ortaya koyduktan sonra bizim irademiz doğrultusunda hayır ve şer olan davranışlarımızı yaratır. İşlerin hayırlısı ortada olandır buyrulur. Özetleyecek olursak Cebr-i mütevassıt; Hakk’ı görüp, kendinde cüz’î irade olduğunu bilmektir. İslam akaidinde durum böyledir.

2.1.51. Tarikat

Şeyh Kübrâ da sözü edilen eserinde şeriati “gemi”ye, tarîkatı “deniz”e, hakîkatı ise “inci”ye benzetmektedir. Nihâî amaç hakîkattır, fakat bunun için öncelikle atılması gereken iki önemli adım vardır. Bunlardan birincisi gemiye

⁸² Nisa, 4/79

⁸³ Saffat, 37/96

⁸⁴ Nisa, 4/78

binmek, yani şeriatın gerekliliklerini yerine getirmek; ikincisi ise bütün tehlikeleri göze alarak denize açılmaktır. Hemen hemen bütün mutasavvıflarda rastladığımız şeriat vurgusu, burada da ihmâl edilmemiş görünmektedir. O kadar ki şeyhin, çeşitli kerâmetler izhâr eden kişileri değerlendirirken temel ölçütü, şeriata ne kadar tâbi olduğudur. Denize açılmak, bir takım zorluk ve sıkıntılara katlanarak bir üst boyut olan takvâya sıkı sıkıya sarılmak demektir. İş burada da bitmez, çünkü inciye elde etmek için yolculuğa çıkılmıştır. İnci ise katlanılan bunca zorlukların sâlike sunduğu bir hediye gibidir.⁸⁵

Rasul-i Kibriya(sav) şöyle buyurur: “Şeriat sözlerim, yolum fiillerim, ahvalim ise hakikattir.”⁸⁶ Necmeddin Kübra der ki; “Şerîat gemi gibi, tarîkat deniz gibi, hakîkat inci gibidir. İsteyen gemiye biner ve yolcu olarak denize açılır. Ve inciye ulaşır. Bu sırayı takip etmeyen inciye ulaşamaz, Bunu isteyen kişi, şeriat dairesinden çıkmamalıdır ki Rabbimizin ve Peygamber efendimiz (sav)’in emirleri böyledir.

Açıklayacak olursak abdest, namaz, oruç, zekât, kelime-i şehadet, haramları terk etmek ve bu kabilden olan emirler ve yasaklar, takva içinde tarikat ehli olmak kişiyi Allah’a yaklaştırır ki böylece yollar ve tasavvufî makamlar katedilmiş olur. Hakikate gelince maksatlara erişmek, Cenâb-ı Hakk’ın nur tecellilerini görmektir.

Bilinmelidir ki namaz Allah yolunda hizmet etmeyi, Allah’a yaklaşmayı ve Allah’a ulaşmayı bunların tamamını içine alır. Allah yolunda olanlar şeriat ehli, Rabbine yaklaşanlar tarikat ehli, Cenâb-ı Hakk’a erişenler ise hakikat ehli kimselerdir. Bir şahsı; havada uçarken, deniz üzerinde yürürken, ateşi yerken ve buna benzer kerâmetler ortaya koyarken görsen, ancak sözü edilen kişide farzı ya da sünneti terk ettiğine şahit olsan o kimse Hak davasında yalancıdır, ortaya koyduklarının hiçbirisi kerâmet değildir. Cenâb-ı Hak Teâlâ sözlerimizin, davranışlarımızın ve hallerimizin doğrusunu, hakikatini en iyi bilendir.

2.1.52. Sabır

Sabır sözlükte; nefsin alıkonulması, sıkıntı ve kederden şikâyet etmemektir. Rasulullah (sav); “Allah hiç kimseye sabırdan daha iyi bir şey vermemiştir.”⁸⁷ Sabır

⁸⁵ Süleyman Gökbulut, Necmeddin Kübrâ ve Kübrevilik, Doktora Tezi, s 197,198, İzmir 2009

⁸⁶ Aliyu’l-Kârî, Mirkâtu’l-Mefâtiḥ, C. 2, s. 128

⁸⁷ Ebu Davud, İsti‘fâf, 29.

ve teslimiyet hali bir çeşit tatlı dert gibidir. Hak Subhânehû ve Teâlâ iyilik ve faziletle sabredenleri Kur'an-ı Kerim'de şöyle müjdeliyor: "Sadece sabredenlere mükâfatları hesapsız ödenecektir."⁸⁸ Rasulullah Efendimiz de konu ile ilgili "Sabreden kurtuluşa ermiştir." buyuruyor. Hz. Ebu Bekir (r.a)' de; "Sabretmekte musibet yoktur. Gelen şeye sabredemeyip telaşlanarak hüzünlenmekte fayda yoktur." diye ifade ediyor.

Burada Nazîr, sabreden kişinin bir musibetle karşılaşmayacağını, sabretmeyip umutsuzluğa kapılmanın da insana kazandıracağı bir yararın sözkonusu olamayacağını belirtmektedir. Konu ile ilgili olan beyitte Yakup peygamberin sabr ile oğlu Yusuf peygambere kavuştuğu, Eyüp peygamberin de yine sabrederek hastalıklardan kurtulup sıhhat bulduğu ifade edilmektedir.

Evvel zamanda göçeroğlu kabilesinden iyi tanınmasıyla bilinen bir kişi ve kendisine uygun salih bir eşi vardı. Sözkonusu aile fakir bir halde, garib bir durumda yaşamlarını sürdürüyorlardı. Bu aile dağın mezarına yakın, kendi kabilelerinden ayrı, bir mekânı mesken tutmuşlardı. Bir horozları vardı ki onun ötmesiyle beş vakit namazın girdiğini anlayabiliyorlardı. Bir eşekleri vardı ki yaşlı adam, onunla odun taşıyarak geçimlerini temin edebiliyorlardı. Bir de şedid bir köpekleri vardı ki horoz ve eşiği diğer hayvanlardan korurdu. Günlerden bir gün çaresiz köpek kaybolunca salih olan hanımefendi artık diğer hayvanlar bizim horozumuzu ve eşeğimizi yerler diyerek feryad etmeye başladı. İhtiyar olan ârif zât eyvah diye diye ağlayan eşine, sabreyle hâtun Cenâb-ı Hak sabırlı kulunu sever diye teselli etmeye çalışır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "Allah sabredenleri sever."⁸⁹ buyrulmuştur. "Sıkıntıya sabredip, zahmetine katlanan kişi Hüdâ'nın rahmetine erişir." Beytiyle eşine nasihat eder. Fakat o gece tilkiler horozu yerler. Bunun üzerine tekrar yaşlı kadın vâveylayı koparır ve "artık namaz vaktinin girdiğini fark edemeyeceğiz" diyerek feryâd etmeye başlar. Arif olan yaşlı zât; yine "Sabreyle hâtun Cenab-ı Hâk Kur'an-ı Kerim'de "Allah sabredenlerle beraberdir."⁹⁰ buyurmuştur, âlemlerin rabbinin yardımı sabredenler ile beraberdir." diyerek eşini sakinleştirmeye çalışır. Nazîr, eserimize beyitleriyle zenginlik katmaya devam ediyor. "Peygamberlerin fiilleriymiş en güzel sabır, senin büyüklüğünün ana

⁸⁸ Zümer, 39/10.

⁸⁹ Al-i İmrân, 3/146.

⁹⁰ Enfal, 8/66.

caddelerinden biri olan sabretmeyi bize de nasip eyle!” Yaşlı zat eşine; kim sabrederse amacına ulaşır, deyince kadın sabreder ve sessizleşir. Fakat ertesi gece bu defa kurtlar eşiği avlayınca yine Kadın kazancımızı temin ettiğimiz eşiğimiz gitti diyerek vâveylayı basar ve ağlamaya başlar. Yine arif olan zat “Sabreyle hâtun burada Cenâb-ı Hakk’ın şanının yüceliği ortaya çıkacak, Bu konuda Rabbimizin lutuf ve keremi vardır.” diyerek eşine sabır telkin eder. Nazîr, burada da arif olan zâtın dilinden bir beyit söyler, anlamı şöyledir: “Tercih edilen sabrı elden bırakmamaktır, sabır ile koruk helvaya dönüşür.” Yaşlı kadın sabrının tükendiğini söyler, Gece olunca karı koca içinde bulundukları durumu tefekkür etmeye başlayıp, gecenin yarısına ulaştıkları bir esnada yaşadıkları şehirde gökyüzüne doğru feryadlar yükselmeye başlar. Kadın dışarı çıkmak ister, ancak adam “sabreyle bakalım yerimizde sabit kalalım” diyerek eşinin dışarı çıkmasına mücadele etmez. Beraberce seher vaktine kadar Allah’a yönelir ve O’na dua ederler. Ancak gittikçe bağırışmalar ve feryadlar artar, sabaha doğru sesler kesilir, artık işitilmez olur. Seher vakti dışarı çıktıklarında görürler ki; kabile halkını merhametsizce ve gaddar bir şekilde kabile ahalisi uyurken kılıçtan geçirirler, tüyü bitmemiş gençleri ve bekârları esir edip, emirleri altına alıp çekip giderler. Çaresiz karı koca تنها bir yerde, kayanın dibinde hayvanlardan birine sahip olmamalarını, kurtuluşlarına vesile görürler. Söz konusu kabileden geride kalan horoz, tavuk, eşek ve diğer hayvanlara sahip olurlar. Bir horozu alırken kabilenin mal sahibi olan zenginlerinden birinin sakladığı bir torba altını gizledikleri yerden bulup çıkarırlar, bunun kendilerine Cenâb-ı Hakk’ın bir lütfu olduğunu düşünerek, Allah’a hamd ve sena ederek şükrederler. İhtiyar adam eşine dönerek; “Ey benim sevgili eşim! Eğer bizim hayvanlarımızdan; horoz, eşek ve köpeğimizden biri mevcut olsaydı, gece vakti onların seslerini duyan eşkıyalar gelip bizi öldürebilirlerdi. Rabbimiz bizi muhafaza eyledi.” dedi. Hikâyede sözü edilen çiftin, geride kalan ömürlerini, sabretmelerinin karşılığında, tercih ettikleri şehrin birine giderek en güzel bir şekilde geçirdikleri anlatılır.

Müellif sabır meselesinin anlaşılması için konu ile ilgili hikâyelerine devam eder. Önceki devirlerde tüccarın biri hasta olup, hasta yatağında beklemeye koyulmuş ve büyük oğluna vasiyet etmiş: Ey Oğul! Hak Sübhânehû ve Teâlâ

Kur'an-ı Kerim'de: "Ey iman edenler! Sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin! Muhakkak ki Allah sabredenler ile beraberdir."⁹¹ buyurmuştur.

Konu müellifin zikrettiği şu beytin anlamı ile devam ediyor. "Ey sevgili dost hayatta sabır ve sükûnet içerisinde bulun ki insan sabrederek ancak belayı kendisinden uzaklaştırabilir."

Tüccar, oğluna "işlerinde elde edeceğin kârı düşün, ancak sabırlı olmayı da ihmal etme" diye vasiyet etmiş, oğlu da canla başla nasihati dinlemiş ve uygulamış. İşin sonunda tüccar yolculuğa çıktığında, oğlunu veliaht olarak bırakır. Ancak tüccar mal sahibi olmakla diğer eşyalardan başka bin kese nakit olan akçe oğluna miras olur. Bir iki sene tüccarın oğlu ticarete gidemeyip üçüncü sene şehirde bulunan tüccarlar ile birlikte bir araya gelerek, Yemen tarafına gitmeye karar verirler. Çelebi de tüccar dostları ile birlikte ihtiyaçlarını gördükten sonra bütün parasını alıp, vadileri aşarak, şehirleri ziyaret ederek Yemen vilayetine ulaşır. Tüccarların tamamı istedikleri ticaret mallarını alırlar. Ticaret malları gün geçtikçe ağır bir yük haline gelir düşüncesiyle bin keselik çeşitli kıymetli taşları alarak küçük bir sandığın çekmecesine koyarlar. Diğer tüccarlar, kiraladıkları gemide bir odaya yerleşirler. Rüzgâr ve fırtınalardan kurtulup emin bir yere ve limana ulaştıklarında orada birkaç gün kalırlar. Bir gün sözü edilen tüccarın oğlu aldığı mücevherlere bakayım, çeşitlerini göreyim diye odayı kapatır ve sandığı açar. Söz konusu mücevherlerin çeşitlerini ortaya döker. Onların değerlerini huzur içerisinde hesaplarken ihtiyaç durumu hâsıl olur ve dışarı çıkar. Bu esnada, türkçe bilmeyen, akıldan yoksun genç bir delikanlı oda içinde bulunan süpürüntüleri görür. Ve kendi kendine şunları kaldırıp şurayı temizleyeyim diye nasihat eder. Tüccarın oğlu dışarıda iken, bu akılsız genç, odada bulunan bütün mücevherleri bir araya toplayarak denize atar. Tüccarın oğlu gelip de olaylara vâkıf olduğunda kan beynine sıçrar, ağlamaya ve feryad etmeye başlar. Ve nihayet babasının vasiyeti aklına gelir. Kur'ân-ı Kerim'de Allah şöyle buyuruyor. "Rasulüm şimdi sen güzelce sabret!"⁹²

Beyitte şöyle dile getiriliyor: "Sabır ve safa okyanus oluver. Sabrın can cevherinin kabı olsun."

⁹¹ Bakara, 2/153.

⁹² Meâric, 70/5.

Şimdi ben bu durumu tüccarlara açıklarsam beni iflas etti sanıp güvenmezler.

Bir başka beyitte ise; “her türlü yoksulluk ve horluğa karşı sabırlı ol. Böylelikle seçkin gönüllerde karar kıl, mutlu ve huzurlu ol!” de ! Hz. Osman(r.a) buyurmuştur ki ya sabırlı olacaksınız ya da pişman olacaksınız. Allah-ü Teâlâ sabrımı güçlü kılsın diye köleyi hürriyetine kavuşturayım dedim. Tüccarları davet ettim. Onların huzurunda “ Bizleri sağ salim ve zengin kılan Allah’a hamdolsun, hepimiz kurtulduk. Bu sebeple köleyi azad ettim. Derhal onu gemiden çıkarıp o şehirden kalkıp rüzgârın da yardımıyla tüccarlara aldıkları ticaret mallarını satacak bir şehre gelirken onları toplayıp şöyle dedim: Sizler benim baba dostlarımsınız. Bu şehir kıymetli şeylerin satılacağı güvenli bir şehir değildir. Sizlerin satın aldığınız ticari eşyaları masraflarınızı hesaplayarak üç ay içinde, bir defada, kıymetlerinin oniki katı kar payı almak üzere bana satın! Tüccarların kimisi yaşlı kimisinin de güçsüz olması sebebiyle bu tekliften memnun kaldılar. Bin beş yüz keselik ticari eşyayı borç senedi karşılığı tüccarın oğluna verdiler. Mutlu bir şekilde sağ salim şehrin limanına geldiler. Tüccarın oğlu büyük kârlarla tüccarlardan aldığı malları sattı, onların kâr paylarını verdi. Kendisi de bu işten kâr etti ve şöyle dedi: “Eğer ben güzel bir şekilde sabretmeseydim, sizler güvenip bütün malınızı bana vermezdiniz. Hamd ve şükür, salât ve selâm Allah’a ve rasûlüne olsun. Sabrımın sonucu ve mükâfatı olarak babamdan kalan nakit para mirasını önce kaybettim. Sonra aynı miktarını kazandım. Tüccarlar da bu duruma hayran kaldılar, sabrın faydalarına inandılar.

Beyitte Nazîr şöyle ifade ediyor: “Hapiste olsan da sabret ki bir gün kilidi o sabır açacaktır.” Bir diğer beyitte ise; “Denizin dibinde alçaklarda bulunan inci, sabrının sonucu olarak padişah taçlarında kıymetli mücevher oldu.” şeklinde ifade ediliyor.

Hz. Ali (ra); “Zamanın sana getirdiği şeyde ibret vardır. Sabrı gönlüne boşalt! Bu ibretli şeye hazırlan ki göğsün genişlesin! Gerçek şu ki zamanın tasarrufları hayret vericidir. Bir gün kolaylık görürsün, bir gün zorluk görürsün.” buyuruyor.

Netice itibariyle sabır, övülmüş faziletlerin ve niteliklerin en yücesidir. Peygamberimiz; imanın yarısı sabır, yarısı şükürdür buyurmuşlardır. Hak Teâlâ Kur’an’da “Sabredenlerin mükâfatı sınırsız olarak verilir”⁹³ buyurup Efendimize

⁹³ Zümer, 39/10

sabır emretmiş, Rabbimiz; “Sabreden mü’minleri de ümit kesmemek şartıyla müjdeleyip, onlardan yardımını eksik etmeyeceğini”⁹⁴ belirtmiştir. Din büyükleri şöyle buyurmuşlar: “Her varlığın bir cevheri vardır, aklın cevheri de sabırdır.”

Beyitte; “Aklın özü sabır, nefsi de dizginleyen yine sabırdır.” ifade edilmiştir.

Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri buyurmuşlardır ki; “Allah-ü Teâlâ mü’minleri iman, imanı akıl, aklı da sabır ile lütuflandırmıştır. Mü’minin dini iman, imanın dini akıl, aklın dini de sabır olmalıdır.”

Ey aziz kardeşim! Allah Teâlâ bir kulunu severse Onu çeşitli belâ ve sıkıntılarla en büyük sıkıntılara sürükler sonra o kul ağlayınca derdine merhem olur. Sonuçta o kul idrâk eder ki sevgi ile dert ve belâ birleşince gerçek muhabbet hâsıl olur. Bunun hikmeti de doğru muhabbet ile yalan ve şüphe içerikli münafık muhabbetinin ayrışmasıdır. Çünkü mü’mine gelen belâ Hâk dosttan gelen bir hediyedir.

Bir rivayette denilmiştir ki: “Peygamberler bela ile mübtelâ kılınmışlardır, sonra veliler onları takip eder sonra da alimler ve onların benzerleri....”

Beyitte şöyle ifade edilir: “Peygamberler Allah’tan belâ ve denenme isterler, sıkıntılar velilerin yolunun süsüdür.”

Bu yolda mertlik şarttır. Belâları ruhumuzla kabul edip, dert ve sıkıntıdan yüz çevirmemek gerekir. Allah’ın gönderdiği her türlü belâyı sabır ile karşılayıp, onun yükünü taşımayı vazife edinirsek büyük bir ödüle hak kazanırız. Bir hadis-i kutside şöyle buyrulmuştur: “Kulumu bir musibetle imtihan edip malına, evladına zarar veririm, kulum da sabır ile tahammül ederse onu mizanda ve mahşerde hesaba çekmekten hayâ ederim. Çünkü o kulum zayıf bir beşer olarak, benim belâma sabrettiği için bütün günahlardan onu temizlerim.”

Beyitte şöyle ifade edilir: “Ben belâyı ancak velilerime veririm. Onlar da bela neticesinde evliyalık mertebesine ulaşırlar.”

Sevginin kaynağı Allah’ın vereceği belaya sabırdır. “Dostluğun gereği bela ile sınanmaktır” ve “Ödül sıkıntı miktarıncadır.”

Sıddık mertebesine ulaşmış Hz. Şiblî’yi Bağdat hastanesine getirmişler, hastanede sıddıklardan bir grup varmış. Hz. Şiblî siz kimsiniz diye sormuş, onlar biz

⁹⁴ Bakara, 2/157

sizin dostlarınız demişler, bunun üzerine Hz. Şiblî yerden bir taş alarak onlara atacak gibi bir hareket yapınca, hepsi de kaçmışlar.

Hz. Şiblî onlara şöyle dedi: “ Eğer gerçekten dost olsaydınız bu kadar belâyâ sabredip kaçmazdınız”

Şeyh efendiler şöyle buyurur: Sabır üç çeşittir:

1- Mütebassır

2- Sâbır

3- Sabbâr

Mütebassır; hem sabreder, hem de şikâyet eder. Sâbır; sızlanmaz, arasıra şikâyet eder. Sabbâr ise ne feryâd eder, ne de şikâyet eder. Öyle bir mertebeye ulaşır ki bela ve musibetlerden lezzet almaya başlar. Çünkü belâ sâliklerin hallerinin tuzu gibidir. Kendi varlığından geçip dost cemâlinin nurunu müşâhede etmekten manevî anlamda sarhoş olur.

Beyitte şöyle buyrulur: “Âh etmeye bir gücüm ve dermânım yok. Eğer ben âh etmezsem Hâk da ârifler bahçesinde kuluyla beraber olur.”

Sabır insanlarda güzeldir, fakirlerde ise daha güzeldir. Sonuç olarak; zorluklara sabretmek, belalara tahammül göstermek, büyük ödülleri beraberinde getirir. Bütün insanlar için korunaklı bir kale, yükselmek için sağlam bir merdiven gibidir. Her kişi için son derece gerekli ve önemlidir. Çünkü acelecilik, tahammülsüzlük, millet ve memleket işlerine zarar verir. Din ve devlet işlerine hâlel verir. Bunun da telafisi mümkün değildir, güç yetirilemez. Fakat sabır çok faydalı bir ilaçtır ve güvenilir bir yoldur. Allah’ın vaadi ve sonsuz ikramı sabır kanunu ile beraber yürür. Şiddetli zorluklar ve sıkıntılı hadiseler zamanında sabrı ilke edinen, Hak tarafından akıbetinin güzel olacağını gözetleyen, ferah ve sevinci bekleyen kişi iki nimete ulaşır. Biri, sabır ve bekleyişinin ibadet ve taat yerine geçmesi, amel defterinde bunun yazılıp gizlenmesi ve bundan kişinin bir sevinç duymasıdır. İkincisi de Hâk Teâlâ’nın zamanı gelince kulunu zillet ve şiddetten kurtarıp, onu izzet ve saadete kavuşturmasıdır. Allah Kur’an-ı Kerim’de ; “Kim sabreder ve affederse...”⁹⁵, “Güzel son takva sahiplerine aittir.”⁹⁶ buyurmaktadır. Bu ayetler sonun hem sevinçli hem de kederli olabileceğine açık bir delildir.

⁹⁵ Şurâ, 42/43

⁹⁶ Hud, 11/49

Hz. Ali şöyle buyurmuştur: “Azıcık sabret! Zorluktan sonra kolaylık vardır. Her işin bir zamanı ve tedbiri vardır. Koruyucu olan Allah bizim vaziyetlerimizi görmektedir. Her tedbirin üzerinde O’nun takdiri vardır.”

2.1.53. Aceleci olmak

Aceleciliğin ve düşünmeden hareket etmenin sonu zarar, sınırsız üzüntü olup her durumda aceleci kişi muradına ve maksadına ulaşamaz, her işte başarısız olur. Acelecilik ve düşüncesizlik sonucu nice ocaklar sönmüş, nice canlar yanmıştır. İnsanlar sabır ve sebat ile hareket etmezler ise vakarı ve düşünceyi temel almazlarsa, sonları pişmanlık, işlerinin sonucu da hüsrana olur. Kim düşüncesizce bir işe atılırsa pişmanlık girdabından ve sıkıntı sellerinden kurtulamaz. Sâhil-i selamete de ulaşamaz.

Allahım bizi acelecilikten ve düşüncesizce bir iş yapmaktan muhafaza eyle!

Beyitte geçen şiirin anlamı şöyledir:

Acelecilik şeytanın bir tuzağıdır.

Sabır ve düşünce Rahman’ın bir lütfudur.

Düşünerek iş yapmak Allah’ın lütfudur.

Yerin ve köşklerin parıltısı teennîdedir.

İnsanlarda düşüncesizlik, tedbirsizlik, sabırsızlık ve acelecilik olsa onun çelişkileri çok, düşmanı da sayısız olur. Her tarafını kuşatır. Her yanı düşman olur.

Beyitte geçen şiirin anlamı şöyledir: “Her kim ki fikirsiz ve teemmülsüz bir işe girse, işin sonunda çok pişman olur.”

Sonuç olarak kötü ve iyi ahlakı kapsayan şu hadis-i şerif bu konuyu özetlemektedir: “Acelecilik şeytandan, Teenni ise Rahmandandır.”

Müellif eserimize şöyle son veriyor.

Araştırmamanın Tarihi: 1164

Ümid ederim ki dünyada Allah’ın lütfuyla güzellikler olsun.

Bu kitabımın bitiş tarihi güzel bir son olsun.

2.2. LETÂİFÜ'L İNSÂN'IN KAYNAKLARI

Nazîr; Letâîfû'l insân'ı kaleme alırken, başta Kur'ân ve hadîsler olmak üzere, birçok âlim, şâir ve mutasavvîfın eserlerine de atıfta bulunmuştur. O, aşağıda tanıtılan kaynakların bazılarından alıntılar yaparak, bazılarının ise müellifiyle birlikte sadece ismini zikrederek eserlerden bahsetmiştir.

2.2.1 İhyâ-ü Ulûmi'd-dîn

İmam Gazali (ö.505/1111), 11. yüzyılın son yarısı ile 12. yüzyılın başlarında yaşamış, devrinin müceddidi kabul edilen, en önemli İslam âlimlerinden biridir. Yaşadığı dönemde üstün ahlakıyla dikkat çekmiş, pek çok konuda ilim sahibi olması ve güçlü muhakeme yeteneği ile sadece İslam âlemince değil, batılılarca da tanınmıştır.

İmam Gazali, yaşamını Kuran ahlakında derinleşmeye ve İslam ahlakının güzelliklerini insanlara anlatmaya adanmış büyük bir İslam âlimidir. Bu sebeple ilmi ve dini konularda geniş bilgi sahibi olmaya çaba göstermiştir. Özellikle Eski Yunan felsefesinden kaynaklanan Kuran'a uygun olmayan inanç ve fikirleri çok etkili bir üslupla çürütmüş ve tüm bunlara karşı Kuran ahlakını daima ön plana çıkarmıştır. İlmî derinliğinden dolayı, 'İslam'ın delili, İslam'ın hak olduğunun ispatı' anlamına gelen "Hüccetü'l-İslam" ve "Zeynü'd-din" sıfatlarıyla anılmıştır.

Nazîr; kalp, ruh ve nefis kavramlarını çift tabiatlı olarak ele alırken, akıl kavramını farklı bir tarzda izah etmiştir. Buna göre; ilk üç kavramın biri beşeri, diğeri ise ilâhi yönü bulunmaktadır. Bu ayrım, Gazzalî'nin çift kutuplu varlık anlayışını hatırlatmaktadır. Varlıkta hem ilaha bakan bâki bir yön bulunurken, hem de insana bakan fânî bir yön bulunmaktadır. Varlık asıl, bilgi ise onun bir sıfatıdır. Nitekim hadis-i şerifte “Allah ilk olarak akıllı yaratmıştır.” buyrulmuştur. Bu ifade aklın ikinci yönü olan “idrak eden yer” anlamını vurgulamıştır. Gülşenî akıl konusunda kendisine referans aldığı kaynak Gazzâlî'nin meşhur eseri *İhyâ*'dır.

2.2.2 Tavali‘ul Envâr

Kādî Beyzâvî(ö. 685/1286)’nin kelâm ilmine dair eseri olan Tavali‘ul Envâr, bir mukaddime ile üç bölümden oluşmaktadır. Dört fasıldan oluşan giriş mahiyetindeki mukaddime mebdâî, tarif, kıyas ve çeşitleri ile nazarın hükmü ve değeri gibi mantık konularına yer verilmiştir. Konular ele alınırken değişik fırkaların görüşlerine değinilmiş ve bunlar zaman zaman eleştirilmiştir. Mukaddime mârifetullahı ayrılan bir kısımla sona ermektedir. Kitabın yarısına yakın bir hacmi kapsayan ilk bölümü “mümkinât” başlığı altında üç baba ayrılmıştır. İkinci bölüm ilâhiyyât bahisleriyle ilgili olup üç bab halinde düzenlenmiştir. Üçüncü bölüm “Nübüvvet Konuları ve Buna İlişkin Hususlar” başlığını taşımakta ve üç babdan meydana gelmektedir.

Muhteva bakımından önceki kelâm kitaplarından farklı olan Tavali‘ul Envâr’ın mukaddime kısmı ile birinci bölümü eserin yarısından fazlasını oluşturmakla birlikte kelâm ilminin temel konularından değil bu ilmi destekleyici mahiyetteki felsefe bahislerinden meydana gelmiş, İslâm akaidinin ana meselelerine ise kısaca değinilmiştir. Böylece eser, felsefî konulara ağırlık vermek suretiyle kelâm kitaplarının âdetâ felsefe kitabı haline gelmesine öncülük yapmıştır. Fahreddin er-Râzî ile Seyfeddin el-Âmidî’nin başlattığı, felsefe ile birleştirilmiş kelâm yöntemi Tavâlî’de en üst noktaya ulaşmıştır.⁹⁷

Nâzir İbrahim, Havâss-ı Hamse-i Bâtine konusunu işlerken, hiss-i müşterek, hayal, vehim, hâfıza, mutasarrife kavramlarına değinmiş, konuyu Beyzâvî’nin Tavâlî’ adlı eserini kaynak göstererek anlatmış, son olarak da şu ifadeleri kullanarak bitirmiştir. “*Bu kuvvetin vasatı dimağda bulunmasına delil, o bozulduğunda insana ait fiillerin bozulmasıdır*”. Bu kuvvetlerin söz konusu yerlere tahsis edilmesinin kanıtı, bu yerlerden biri bozulduğunda onunla ilgili fiilin de bozulmasıdır. Örnek olarak bir kişi, kazada başının arka tarafına bir darbe alması sonucunda bazı bilgileri unutması, bu duyuların varlığına işarettir.

⁹⁷ Yusuf Şevki Yavuz, *Tavâliu’l-Envâr*, DİA, c.40, s.180-181, İstanbul, 2011

2.2.3 Letâifü'l İşârât

Abdülkerim Kuşeyrî (ö.376/986)'ye âit olan tasavvufî tefsir kitabı olan Letâif, yakın tarihlere kadar yazma halinde bulunuyordu. Ancak günümüzde İbrâhim Besyûnî'nin tahkiki ile Kahire'de basılmıştır.⁹⁸ Bu tefsirde genelde tasavvufun ilk döneminde yaygın olan fenâ fillah anlayışı hâkimdir. Kuşeyrî ele aldığı ayetin varsa nüzûl sebebini zikreder. Tefsirde ehl-i sünnet anlayışının savunmasının yapıldığı görülmektedir. Kuşeyrî edebî açıdan da oldukça başarılı bir üslup ortaya koymaktadır. Manaya yardımcı olmak amacıyla düşüncesini şiirlerle süslemektedir. Kuşeyrî'nin görüşlerinin sağlamlığında onun akla ve aklî kıyasa hakkını vermesinin de etkisi vardır. Çünkü O, sûfîlerin akla önem vermedikleri şeklinde ithamda bulunanları cerh etmektedir.⁹⁹

Kuşeyrî tasavvufta geçen her kavramı, Kur'an'dan bir ayetle ilişkilendirmektedir. Söz konusu olan eserde İslam kelamına, dinin özüne ters düşecek herhangi bir düşünceye ve yoruma rastlamak mümkün değildir. Letâif tasavvufî-işârî tefsirlerin en sağlamı, hattaen güzellerinden kabul edilir.¹⁰⁰ Onun için Kuşeyrî'nin Letâif'i tasavvuf tarihinde şeriatle tasavvufu en üst düzyde uzlaştıran ve sıhhati açısından işârî tefsirin ilki olarak kabul edilen bir tefsir olarak karşımıza çıkmaktadır.

Netice olarak bu tefsir, gerek Kur'an ve sünnet merkezli tasavvuf anlayışındaki gibi sağlam ve güvenilir bir eser olması, gerekse ilmî şahsiyetinin esere yansımaları bakımından kendi alanındaki eserler arasında güvenilir bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰¹

Nazîr İbrâhim, Kuşeyrî'nin Letâifü'l işârât isimli eserinden alıntı yapar. Orada anlatılan Muhammed bin Yahya isimli cimri bir kişiyi örnek vererek düşüncesine zenginlik katar ve cimri cennete giremez şeklinde ifade ederek konuyu bağlar.

⁹⁸ Kuşeyri, *Letâifü'l işârât*, c.1-3, tah. İbrâhim Besyûnî, Kahire, 1981

⁹⁹ Abdülbaki Turan, “*Kuşeyrî ve Letâifü'l İşârât isimli tefsiri*”, SÜİF Dergisi, s. 35, Konya, 1991

¹⁰⁰ Kuşeyri, *Letâifü'l işârât*, c.1-3, tah. İbrâhim Besyûnî, Kahire, 1981

¹⁰¹ Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, s.137-138, İstanbul, 2006

2.2.4 Mesâbih

Rivayetlerin önce konularına ve bablara göre sıralandığı, her babdaki hadislerin kendi içinde sahih ve hasen olmak üzere ikiye ayrıldığı, az sayıdaki zayıf rivayetin durumunun ortaya konulduğu, münker ve mevzû rivayetlere yer verilmediği, Ferrâ el-Begavî'nin (ö. 516/1122) güvenilir hadis kaynaklarından derlediği hadisleri ihtiva eden eserinin adıdır.

Mesâbîhu's-sünne'deki hadislerin sahâbî veya nâdiren tâbiî râvisi dışında senedleri hadis ilminde ilk defa olmak üzere bu eserde terkedilmiştir. Sahihayn hadisleri dışındaki bütün rivayetleri hasen olarak nitelemesi yüzünden Begavî'ye ciddi itirazlar yöneltilmiştir. Ayrıca Mesâbîhu's-sünne'de mevzû olarak nitelendirilen hadislerin aslında uydurma değil muhtemelen ricâlinin zabt kusuru dolayısıyla zayıf olabileceği ve bunların başka tariklerle desteklenip hasen derecesine çıkabileceği söylenmiştir.

Mesâbîhu's-sünne üzerine yapılan en meşhur çalışma Hatîb et-Tebrîzî'nin Mişkâtü'l-Mesâbih'idir. Hatîb et-Tebrîzî bu eserinde Begavî'nin sahih ve hasen diye ikiye ayırdığı hadisleri yeniden düzenleyip ilâvelerde bulunmuş, onun hadisleri seçme şartlarını dikkate alarak esere üçüncü bir bölüm eklemiş, müellifin kapalı bıraktığı yerleri açıklamış ve hadislerin râvilerini zikretmiştir.¹⁰²

Nazîr mukadderât kavramına dair açıklamalarının aynı şekilde *Şerh-i Mesabih* adlı eserde bulunduğunu açıkça belirtmiştir. Son olarak da mukadder her ne ise o zaten olacaktır. Boşuna kederlenmeye gerek yoktur. Allah'ın rızasına karşı gönlü hoş ve sevinçli olmak gerekir, üzüntü ve tasaya yer vermemek lazımdır, anlamında uyarı ve nasihat içerikli bir şiir metinde göze çarpmaktadır.

2.2.5 Nihâye

İbnü'l-Esîr'in (ö. 606/1210) garîbü'l-hadîse dair eserinin ismidir. Tam adı en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser olup garîbü'l-hadîs alanında daha önce telif edilen kitapların muhtevasını içerdiği için müellif ona en-Nihâye adını vermiştir.

¹⁰² İbrahim Hatipoğlu, *Mesâbîhu's-sünne*, DİA, c.29, s.258-260, İstanbul, 2004

Müellif en-Nihâye'nin mukaddimesinde garîbü'l-hadîs ilminin doğuşu, gelişmesi, bu alanda yazılan eserlerin metotları hakkında bilgi vermiş ve bunların eksik yönlerini kendi eserinde telâfi etmeye çalıştığını belirtmiştir. Eserini kelimelerin ilk üç harfine göre alfabetik olarak düzenlemiş, ilk iki harfe göre de bab başlıkları koymuştur. İbn Kuteybe, Hattâbî ve özellikle Zemahşerî'den sık sık ictibaslarda bulunmuş, çoğunlukla faydalandığı kaynakları zikretmekle birlikte kaynak göstermeden alıntı yaptığı da olmuş, bazan da kaynakları eleştirmiştir. İbnü'l-Esîr'in en-Nihâye'de modern alfabetik sıralama yöntemine yakın bir sistem geliştirmesi bazı muhaddislerin övgüsünü kazanmıştır.

İbnü'l-Esîr, kitabında sözlük açıklamalarıyla yetinmeyip zaman zaman ilmî birikimini de göstermiş, ele aldığı kelimenin bulunduğu rivayetle ilgili bir meseleyi kısaca izah etmiş, bazı fikhî ihtilâflara dair görüşünü açıklayarak fikhî âlimlerinin kanaatlerini tartışmış, birbirine zıt gibi görünen hadisler arasındaki çelişkiyi gidermeye çalışmıştır. Gramer tartışmalarına da geniş yer vermiş, zaman zaman nahivcilere muhalif kanaatlerini beyan etmiştir. En-Nihâye, Arap dili bakımından önemli kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir.¹⁰³

Nâzir, hadis kitabı olan Nihâye isimli eseri kaynak göstererek marifet-i nefis konusunu açıklar. Bu hadis-i şerifte, Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmaktadır: “Kim kulluğu ile nefsini tanırsa rubûbiyeti ile de Allah'ı bilmiş olur. Kim nefsinin zelliliğini kusurları ile bilirse, Rabbinin üstünlüğünü yüceliği ile tanımış olur. Her kim bir gün dünya hayatından ayrılacağına farkına varırsa Rabbinin ölümsüz oluşunu yakinen idrak etmiş olur.”

2.2.6 Eşbah ve'n Nezâir

Karaçelebizade Mahmud Efendi (İstanbul 1588-1653) , Mevlânâ Celâleddin Rumî soyundan gelen, III. Murad devri Rumeli kazaskerlerinden Hüsameddin Efendinin torunu, II. Osman ve IV. Murad zamanlarında kazaskerlik yapan Mehmed Efendinin oğlu olan bir devlet adamıdır. Öğrenimini bitirerek şeyhülislâm Ebul Meyâmin Mustafa Efendiden icâzet almış, İstavroz'da (Beylerbeyi), Abdullahâğa medresesine müderris olmuştur. Mahmud Efendi 1622'de yenişehir kadısı olarak

¹⁰³ İbrahim Hatipoğlu, *en-Nihâye*, DİA, c.33, s.100-101, İstanbul, 2007

görev yapmış, Mekke kadısı Ömer Efendinin ölümü üstüne Mekke kadılığına getirilmiştir. Karaçelebizade Mahmud Efendi Şam (1625), Mısır (1626) ve Edirne kadılıkları (1630) yapmış, amcası Abdülaziz Efendinin yerine, İstanbul kadılığına (1638), Anadolu (1635) ve Rumeli kazaskerliğine (1644) getirilmiştir.

Nazîr İbrahim, Karaçelebizâde Mahmut Efendi'den alıntı yapar ve havâtır konusunu anlatırken şu cümlelerle yer verir. Akla gelen gizli işleri melekler bilir, çünkü Hâk Sübhânehû ve Teâlâ'nın kudretiyle bir insanın aklına, güzel bir davranış yapmak gelirse, ağzından güzel bir koku yayılır. Bir insanın aklına, günah olan bir davranış yapmak gelirse, ağzından kötü bir koku yayılır ve o kişiden bilirler.

Süyûtî'ye (ö. 911/1505) ait olan Eşbah ve'n Nezâir, İslâm hukukundaki küllî kaideleri ve benzer meselelerin tâbi olduğu ortak veya farklı hükümleri konu alır. Eser yedi bölümden (kitâb) meydana gelmektedir. Birinci bölümde İslâm hukukunun en genel prensipleri olarak kabul edilen beş küllî kaide (Şek ile yakîn zâil olmaz; Meşakkat teysîri celbeder, Zarar izâle olunur; Âdet muhakkemdir; Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir), bunlarla ilgili meseleler ve bu kaidelerin uygulanmasıyla ilgili örnekler yer alır. İkinci bölümde bu beş kural dışında kalan, ancak yine de İslâm hukukunda önemli yer tutan kırk küllî kaide ve bunlara dair örnekler yer almaktadır. Süyûtî üçüncü bölümde, İslâm hukukçularının üzerinde anlaşımadıkları küllî kaidelerden yirmi tanesini ele almakta ve bu konudaki ihtilâfları zikrettikten sonra kendi görüşünü belirtmektedir. Dördüncü bölümde, çokça karşılaşılan ve hukukçular tarafından mutlaka bilinmesi gerekli olan belli başlı meseleler çeşitli umumi kaidelere bağlanarak ele alınmaktadır. Beşinci bölümde fikhî konular klasik fıkıh kitaplarının tertibine göre anlatılmakta, her konu genel mahiyette kurallara bağlanarak işlenmekte, bu arada kuralın istisnalarına da işaret edilmektedir. Altıncı bölüm, birbirine benzeyen veya aralarında münasebet bulunan fikhî meselelerin hükümlerindeki farklılıklara ayrılmıştır. Yedinci bölümde ise çeşitli fikhî meselelere ait hükümlerle bunların benzerleri bir araya getirilmiştir.¹⁰⁴

Nazîr İbrahim, Eşbah ve'n Nezâir isimli eserde de Havâtır konusuna yer verildiğini ifade etmiştir.

¹⁰⁴ Mustafa Baktır, *Eşbah ve'n Nezâir*, DİA, c.11, s.458, İstanbul, 1995

2.2.7 Tefsir-i Kebir

Osmanlı uleması arasında Tefsîr-i Kebir diye adlandırılan kitap, Mefâtîhu'l-gayb isimli eserdir. Bu ismi taşıyan iki ayrı müellife ait tefsirler bulunmaktadır. Bunlar Fahreddin Râzî'nin ve Molla Sadra'nın kaleme aldıkları tefsirlerdir. Nazîr İbrahim'in eserinde kaynak gösterdiği tefsîrin Fahreddin Râzî'ye ait olduğunu söylemek mümkündür.

Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-gayb'ı yazmaktaki maksadının akıl prensipleri ve istidlâl yolları ışığında Kur'an'a yöneltilen hücumları önlemek, İslâm inancıyla ilgili istidlâlleri güçlendirmek ve bu konuda ileri sürülen karşı fikirleri reddetmek olduğunu belirtmektedir. Müellif eserinde rivayet ve dirâyet metotlarını birlikte kullanmış, çok miktarda aklî istidlâlde bulunarak naklî bilgileri aklî delillerle desteklemeye çalışmış, bunları yer yer felsefî tartışmalara dayandırarak incelemiştir.

Mefâtîhu'l-gayb'da kaynak belirtilmeksizin tekrarlar dışında genellikle senedsiz olarak 1600 hadise yer verilmiş olup bunlardan 1062'si Kütüb-i Sitte'de bulunmakta, zayıf görülen rivayetler tenkit edilmektedir. Tefsirdeki hadisler için önemli bir kaynak da Gazzâlî'nin İhyâ-u Ulûmi'd-dîn adlı eseridir. Müellif çok defa, hadis literatürüne ve tefsirlere giren İsrâiliyat'ı gerek rivayet tekniği gerekse aklî istidlâl yöntemiyle eleştirerek reddetmiştir.

Fahreddin er-Râzî, gerek aldığı eğitim gerekse yaşadığı dönem itibarıyla kelâm konularının hemen hepsine eğilme gereğini duyar, çeşitli mezheplerin görüşlerini tartışır. Bu sebeple Mefâtîhu'l-gayb kelâm ilmi açısından vazgeçilmez bir kaynaktır. Bütün gayretini Sünnî inancını savunmaya harcayan müfessir, Râzî tefsirinde kelâm mücadelesini bilhassa Mu'tezile'ye karşı yapmış, kazâ ve kader meselelerinde onların görüşünü reddetmiştir. Şîa ile en önemli tartışması, Hz. Peygamber'den sonra en faziletli müslümanın Hz. Ebû Bekir ve Ali'den hangisinin olduğuyla ilgilidir. Tefsirinde Mu'tezile ve Şîa ile yaptığı tartışmalarda rivayete dayanan bilgilerden çok usul kurallarına başvurmuştur.

Râzî'nin tasavvufa meylettiği bir zamanda yazıldığı söylenen tefsirinde tasavvufî açıklama ve değerlendirmeler bir hayli fazladır. Onun bazan hiç beklenmedik yerde âyetin bir kelimesinden işârî anlamlar çıkardığı, mutasavvıfların delil olarak kullanmadığı birçok âyetten tasavvuf lehine deliller ve anlamlar istinbat

ettiği ifade edilmiştir. Fahreddin er-Râzî, vahdet-i vücûd gibi tasavvufun en hassas konularını bile şer'î ölçüleri zedelemekten ele alabilmiş, mâkul bir üslûpla tasavvufî tefsirin bir örneğini ortaya koymuştur.

Şâfiî mezhebine mensup olan Fahreddin er-Râzî'nin tefsirinde fikhî izahlar büyük bir yekûn tutar. Özellikle ahkâm âyetlerinin tefsirinde mezheplerin ihtilâflarına genişçe yer verir, fıkıh usulüyle ilgili açıklamalar yapar; âyetlerden hangi hükümlerin ne şekilde istinbat edildiğini gösterir.

Müellif, tefsirinin rivayet ve dil yönünü büyük ölçüde Abdullah b. Abbas'tan gelen nakillere dayandırmış, kelimelerin ıstikakı, kıssalar, haberler, esbâb-ı nüzûl ve kıraatle ilgili bir kısım bilgileri ondan aktarmıştır. Fahreddin er-Râzî bu eseriyle kendisinden sonra gelenleri geniş çapta etkilemiş, özellikle dirâyet tefsiri metodunu kullanan müfessirlerin kaynağını teşkil etmiştir. Kādî Beyzâvî, Ebû Hayyân el-Endülüsî, bir rivayet müfessiri olduğu halde İbn Kesîr, Ebüssuûd Efendi, İsmâil Hakkı Bursevî, Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, Ahmed Mustafa el-Merâgî, Muhammed Abduh, Reşîd Rızâ, Elmalılı Muhammed Hamdi gibi müfessirler Mefâtîhu'l-gayb'dan önemli ölçüde istifade etmişlerdir.¹⁰⁵

Nazîr İbrâhim Havâtır konusunu işlerken Râzî'nin şu düşüncelerine yer vererek konuyu anlatır. İnsanlar, biri inkâr eden, diğeri de imân eden olmak üzere iki çeşittir: İnkâr eden ittifak edilmiştir ki cehennemdedir. Mü'min, isyan eden ve itaat eden olarak iki çeşittir: İtaat eden ittifak edilmiştir ki cennettir. İsyen edenler ise, büyük günah işleyerek isyan eden ve küçük günah işleyerek isyan eden olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Küçük günah işleyerek isyan edenler cennete girerler. Büyük günah işleyenler de tevbe edenler ve günahında ısrar edenler olmak üzere ikiye ayrılır. Tevbe edenler ittifakla sabittir ki cennette olacaklardır. Günahında ısrar edenler de günahından dönmesi mümkün olan ve günahından dönmesi mümkün olmayan olmak üzere ikiye ayrılır. Günahından dönmesi mümkün olmayan kesinlikle cehenneme gidecektir, diğerrinin durumu ise Cenâb-ı Hakk'ın kudret elindedir. İsterse cezalandırır, isterse cennetine alır.

¹⁰⁵ Lütfullah Cebeci, *Tefsîr-i Kebir*, DİA, c.28, s.348-350, İstanbul, 2003

2.2.8 Tibyân

Nazîr, mukadderât kavramını Aliyyü'l-Karî'nin *Tibyan* isimli eserinden alıntı yaparak açıklamıştır. Buna göre tahkik olan görüş şöyledir: Allah ilmi oluşumlara uygun olarak varlıkları yaratmadan önce bütün her şeyin ölçüsünü takdir etmiştir. Bu ilim, içinde değişim ve dönüşüm olmayan ümmü'l-kitap olarak ifade edilmektedir.

Kader ezelde belirlenmiş şeylerin insan üzerinde gerçekleşmesidir. Mukadder olan kaza ise özel bir sıra içerisinde varlıkların düzenine dair ezeli irade ve ilahi bir yardımdır. Kader ise zamandan aşkın iradenin nesneye ilişkisidir. Nazîr mukadderât kavramına dair açıklamaların aynı şekilde *Şerh-i Mesabih* adlı eserde bulunduğunu açıkça belirtmiştir. Son olarak da mukadder her ne ise o zaten olacaktır. Boşuna kederlenmeye gerek yoktur. Allah'ın rızasına karşı gönlü hoş ve sevinçli olmak gerekir, üzüntü ve tasaya yer vermemek lazımdır, anlamında uyarı ve nasihat içerikli bir şiir metinde göze çarpmaktadır.

Nazîr İbrâhim, kalp, ruh, akıl ve nefis kavramlarını açıklarken Üftâde Efendi'nin sözlerine yer vermiş, zühd ve rızık konusunda Cüneyd-i Bağdâdi hazretlerinin görüşlerinden yararlanmıştır. Havf konusunda Yahya b. Muaz'dan, hürriyet konusunda İbrâhim b. Ethem'den, kanaat konusunda İmam Şâfi'den, teslim konusunda Bâyezid-i Bistâmî'den, afv ve ihsan konusunda Ebû Bekir Verrâk'dan, ihlâs konusunda Hz. Mekhûl'den, adâlet konusunda Seyyid Şerif ve Üsküdârî Mahmud Efendi'den, samt (susma) konusunda Bişr-i Hafî'den, mukadderât konusunda Aliyyü'l-Kârî ve Kemalpaşazâde'den, tefekkür konusunda Nakşibendî'den, sohbet konusunda Zünnûn Mısri'den, ma'rifet-i nefis konusunda İmam Gazâlî, Ahmet Fenâri, Ebû Mansur Maturîdî ve Âşık Paşa'dan, havâtır konusunda Cüneyd-i Bağdâdi ve İbn-i Atâ'dan, nafaka konusunda Şeyh Sâdi'den, şevk konusunda Serriyyü's Sakatî'den, cebr-i mütevassıt konusunda Hz. Mevlânâ ve Hz. Gülşenî'den, tarikat konusunda Necmeddin Kübrâ'dan alıntılar yaparak onların görüşlerine yer vermiştir. Ayrıca hulefa-i raşidîn'den Hz. Osman'ın sabır konusunda ki görüşlerine, Hz. Ömer'in rıza konusundaki görüşlerine ve Hz. Ali'nin afv ve ihsân konusundaki görüşlerine yer vermiş, onların düşüncelerini okuyucusuna aktarmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LETÂİFÜ'L İNSÂN NÜSHALARI, TAHKİK METODU VE TRANSLİTERASYONU

3.1. LETÂİFÜ'L İNSÂN NÜSHALARI

Edirne’li İbrâhim Gülşenîye ait olan Letâîfû'l İnsân isimli eserin yaptığımız araştırmalar sonucunda dört adet el yazmasına rastlayabildik. Dört nüshasının da İstanbul’da olduğunu tespit ettiğimiz bu eser için ortaya koyabileceğimiz temel özellikler şunlardır:

3.1.1. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kütüphanesi

Koleksiyon: Osman Ergin Türkçe Yazmaları

Arşiv Numarası: 1461

Boyut (Dış-İç): 210x125-180x80 mm.

Yaprak: 24

Satır: 23

Yazı Türü: Talik

Nüsha Özellikleri

Metin kırmızı renkle çerçevelenmiştir. Cümle sonları kırmızı nokta ile belirtilerek bitirilmiştir. Varak sonlarında diğer varığın ilk kelimesiyle metin bütünlüğü sağlanmıştır. Şiirler metinde özel olarak dizeler şeklinde gösterilmiş ve çerçeve içerisine alınmadığı dikkat çekilmiştir. Derkenarda metin içerisinde ele alınan konuları gösterir kavramlar not edilmiştir. Metindeki yanlışlar üzeri çizilerek gösterilmiştir. Ferağ kaydı özellikle beyaz bir renkle metinde silinmiş olmasına rağmen izleri hala leke olarak görülmektedir.

3.1.2. Süleymaniye Kütüphanesi

Koleksiyon: İzmir

Arşiv Numarası: 000791

Yaprak: 28

Satır: 13

Varak aralığı: Mecmuatu'r-Resail içerisinde 9. Sırada bulunan (61b-89b) varakları arasındadır.

Nüsha Özellikleri

Metin çerçeve çizilmeden varaklara nakşedilmiştir. Derkenarda konuların içerisindeki ana kavramlar ve bazen de konuyu özetler mahiyette bilgiler not edilmiştir. Nüshanın 71b varak numarasından itibaren satır sayılarında farklı sayılar göze çarpmaktadır. Diğer nüshalara nispetle bu nüshanın yazısının okunaklı olmadığı ve bazı noktalarda lekelerin olduğu görülmektedir. Nüshanın varaklarında sararma ve yıpranmaların olduğu tespit edilmiştir.

Ferağ Kaydı: Nüshada muhtemelen istinsah edilen 1164h. tarihin altına müstensihin kendi koyduğu tarih 1236 h. de ayrıca bulunmaktadır.

3.1.3. Beyazıd Devlet Kütüphanesi

Koleksiyon: Byz.

Arşiv Numarası: 003919

Yaprak: 48 vr.

Satır: 15

Ferağ Kaydı: 1164 h.

Nüsha Özellikleri

Metin kırmızı renkle çerçevelenmiştir. Konu başlıkları metin içerisinde kırmızı renkle belirtilmiştir. Varak sonlarında diğer varağın ilk kelimesiyle metin bütünlüğü sağlanmıştır. Şiirler metinde özel olarak dizeler şeklinde gösterilmiş ve çevrelenerek dikkat çekilmiştir. Derkenarda metin içerisinde ele alınan konuları gösterir kavramlar not edilmiştir.

3.1.4. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Arşiv Numarası: 1719

Yaprak: 35

Satır: 19

Ferağ Kaydı: 1164 h.

Nüsha Özellikleri

Nüsha sadece bu eseri içinde barındıran şirazesini sağlam ve düzgün iki kapak arasında muhafaza edilmektedir. Metin çerçevesi yaldızlı ve çiçek süslemeleriyle tezyin edilmiştir. Arapça ifadeler ve konu başlıkları kırmızı renkle yazılmıştır. Konu bitimleri metinde bir orta çizgi çizilerek belirginleştirilmiştir. Bu nüshada bazı kelimelerin eksikliği göze çarpmaktadır. Metinde bazı konu bitimleri aşağı doğru bir piramit görüntüsüyle sonlandırılmıştır. Derkenarlarda konulara ait kavramlar bulunmaktadır. Varak sonlarında diğer varığın ilk kelimesi not edilmiştir.

3.2. TAHKİK METODU

Letâifü'l-İnsân isimli eserin nüshalarının her birinde bazı hata ve eksikler bulunmaktaydı. Bu hata ve eksikler nedeniyle transliterasyon yapmadan önce en sağlam metni ortaya çıkarabilmek için eserin tahkikini tezimizin içerisinde gerçekleştirdik. Tahkik sırasında elyazmanın dört farklı nüshasını bulabilmemiz nedeniyle çalışmamızın ana şemasını bu dört nüshaya göre belirledik. Bu dört nüsha içerisinde ne müellifin kendi elyazmasına ne mukabeleli bir nüshaya ne de müstensih isminin bir kaydına ulaştık. Fakat dört nüshanın üçünün ferağ kaydına aynı 1168h. tarih not edilmiştir. Bunlar İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi (a), Beyazıt Devlet Kütüphanesi (b), İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde (c) bulunan nüshalardır. Tahkik usul ve esasları gereği bu üç nüsha içerisinde birini diğerine öncelikli kılacak bir bilgi ve belge olmaması nedeniyle bu üç nüsha arasından tezyin edilmiş ve en okunaklı nüsha olan İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesindeki elyazmasını esas metin aldık. Diğer nüshalardaki farklılıkları metnin anlamını gözeterek yerleştirmeye gayret etmek yanında yaptığımız alımların yerlerini yukarıda nüshalara tarafımızca verilen alfabe harfleri kullanmak suretiyle dipnotta gösterdik.

Fakat bizim esas aldığımız nüshada bile kelime eksikleri ve yazım hataları vardı. Bizim de öncelikli amacımız müellifin kaleminden çıktığı şekle ulaşmanın yanı sıra, anlaşılır bir metin elde etmek ve ortaya koymaktı. Bu yüzden (a) nüshasını esas alsak da hatalı noktalarda “tercih prensibini” kullanarak diğer nüshalardaki anlama en uygun olan kelime veya cümleleri seçerek metne aldık. Bu seçimlerde metnin anlamını esas aldığımız gibi eserin içinde kendisine atıfta bulunulan kaynak konumunda klasik metinleri de kullandık. Örneğin metinde “Cürcânî *Tarîfât*’ta böyle demiştir” şeklinde gösterilen kaynakların da taraması yapılmış ve atıfların doğrulunun sağlaması ortaya konmaya çalışılmıştır. Böylece en doğru metni ortaya koymak ve eserin kaynak kullanımındaki başarısına ulaşmak birincil hedefimiz olmuştur.

Orijinal metinlerde paragraf ve imlâ işaretleri tabii olarak bulunmamaktadır. Sunulan metindeki paragraf ve imlâ işaretleri ibarenin durumu göz önüne alınarak tarafımızdan konulmuştur.

Kur’an ayetleri ve hadisler Arapça olarak tırnak içinde verilmiştir. Dipnotlarında ise sûre ismi, sıra ve ayet numaraları gösterilmiş hadislerin kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. Ayetlerin ve hadislerin iktibas esnasında yapılan hatalar müellif veya müstensih dikkate alınmadan düzeltme yoluna gidilmiştir.

Kaynağı bulunamayan rivayetlerin dipnotunda ise kaynağının bulunmadığı belirtilmiştir. Metinde geçen şahıs, terim, tarikat, eser isimlerine tezimizin ikinci bölümündeki değerlendirmede yer verilmiştir. Transliterasyonlu metinde görülen konu başlıkları (d) nüshasının sayfa kenarlarından alınmış ve bazı değişikliklerle gösterilmiştir. (c) nüshasının sayfa kenarlarında bulunan Arapça başlıklar ise latin harflerine aktararak dipnotta gösterilmiştir. (a) ve (b) nüshalarının sayfa kenarlarında bulunan notlar (*minhuvvât*) dipnotlarda kalın yazı biçimiyle gösterilmiştir. Son olarak da metinde geçen ve yaygın kullanılmayan kelime veya terimlerin açıklamasını sözlük yardımıyla dipnotlarda kısaca göstermeye çalıştık. Transliterasyon yaparken hiçbir sadeleştirmeye gidilmemiştir. Metindeki kelimeler okunduğu şekliyle yazılmıştır. Arapçadaki harfleri Türkçeye aktarırken şu yazım şekli esas alınmıştır:

(ع) ayn harfi yerine Türkçe kullanılan harfin önüne (‘) ters apostrof hemze için düz apostrof (’) işaretini kullandık. (غ) için “ğ” harfini kullandık.

Uzatma olan seslerde Türkçe harflerin üstüne (â) şapka işareti kullanılmıştır. Varak numaralarını [] köşeli parantez içerisinde verdik. Paragraflar konunun anlamına, noktalama ve imlâ işaretleri ise cümlelerin anlamına uygun şekilde koyulmaya çalışılmıştır. Bu kurallara riâyet ederek metin üzerindeki tasarrufumuzu en aza indirmeye ve orijinalliği muhafaza etmeye özen gösterdik.

3.3. LETÂİFÜ'L İNSÂN'IN TRANSLİTERASYONU

BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHÎM

الحمد لله الذي خلق الانسان علم الله البيان ونور قلوب العارفين بالاسلام والايمان والصلاة والسلام
على سيدنا محمد من بني عدنان و على آله واصحابه التابعين بالاحسان¹⁰⁶

Ve ba'd malûm ola ki eşrefet-rîn-i¹⁰⁷ ulûm-i evvelîn ve âhirîn evvelâ insân kendüyi bilmekdür ki hallâk-ı âlemin kemâl-i kudret ve azametini dahî idrâke isti'dâd tahsîl idüp mazhar-ı lutf olmağa dâire-i ehl-i irfân ve vâsıl-ı derece-i âlîşân ola. Binâenaleyh bu kemterîn-i sükkân Nazîr İbrâhîm Gülşenî bî-tâb-u tuvân süllem-i ömr-i nâzenînden kademi sittîne kadem-nihâde olunca nice âsâr-ı latîfe-i ûlî'l-îtibârâne nazar ve her birinden ahz-i tetimme ile zîver-i mecmua-i hâtır eylediği letâif-i insâniyyeyi teberrüken li'l-ihvân kalem-i şikeste zebân ile beyân eyleyüp bâis-i zikr-i cemîl ve sebeb-i duâ-i cezîl olur me'mûlüyle¹⁰⁸ semend-i hâmeye bu vâdîde tek ve pûye verilmişdir.

Sanma insânı ki bu peyker-i cismânîdir.

Belki insân kerem-i gevher-i rabbânîdir.

Hâl-i insânı beyân eyle Nazîr.

Ki O'dur lâzım olân emr-i hatîr.

İnsân-ı kâmil cemân avâlim-i ilâhiyye ve kevniyyey-i külliyye ve cüz'iyeyi câmi' bir kitabdır ki kütüb-i ilâhiyye ve kevniyyeye hâvîdir. Ruh-ı akli haysiyetiyle ümmü'l-kitâb, kalbî¹⁰⁹ haysiyetiyle kitâb-ı levh-i mahfûz, nefsi

¹⁰⁶ İman ve İslam ile ariflerin kalplerini aydınlatan, beyanı öğreten ve insanı yaratan Allah'a hamdolsun. Salât ve Selam Adnanogullarından olan Efendimiz Muhammed'e, Ailesine ve doğru bir şekilde O'nu örnek alan ashabının üzerine olsun.

¹⁰⁷ En şerefli .

¹⁰⁸ A nüshasında bu kelime sehven Me'mumuyla tarzında yazılmıştır. Doğru okunuşu diğer nüshalarda yer almaktadır.

¹⁰⁹ (a) "kalb" yok.

haysiyetiyle kitabü'l-mahvü ve'l-isbât tesmiye olunmuş. Mushaf-ı mükerrerme-i merfûa-i mutahharadır ki hucüb-i zulmânîden pâk olmayanlara esrârını tedrîs değil mess etmesi dahî câiz değildir. Ve akl-ı evvelin âleme ve hakâikine nisbeti, bi-aynihâ rûh-i insânînin bedende¹¹⁰ kuvâya nisbeti gibidir. Ve nefs-i külliye kalb-i âlem-i kebîrdir. Nefs-i nâtika insân olduğu gibi böyle olmamakla âleme insân-ı kebîr tesmiye olunmuştur.¹¹¹ ”سبحان من جعل العوالم كلها مجموعة في فطرة الانسان“ kutb-ı vakt olduğu mütevâtir olan Üftâde Efendi¹¹² buyururlar ki eşref-i mahlûkât insân-ı kâmil olduğu ru'yet-i cemâlullah ile mev'ûd ve mübeşşer bir-ru'ye olduğudur ki sâire mukadder ve müyesser¹¹³ değildir. Ve eşref-i es'ad insân-ı kâmil habîb-i hüda sallallahu aleyhi ve sellem hazretleridir ki mebd-e kadîmeden mazhar-ı Kur'an-ı azîmü's-şândır. Sâir-i enbiyây-ı 'ızâm vesâit-ı zuhurları olup maksûd-ı aslı habîb-i muhterem sallallahu aleyhi ve sellem hazretleridir. Ve insân, mazhar-ı tecelliyât-ı ilâhiyye ve menba'-ı ulûm-ı ezeliyyedir.

3.3.1. Beyân-ı Kalb ve Ruh ve Nefs ve Akl

Kalb: Beyân-ı kalb ve ruh ve nefis ve akl, hazret-i mahbûb-ı hüda aleyhi ekmelü't-tahâyâ saâdet ile buyururlar ki:

bu¹¹⁴ ”أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ“ hadîs-i şerifden zâhir olur ki asıl kalbdır. Ve iki manâya şâmilidir. Biri lahm-i sanevberî şeklidir ki cânib-i eyser-i insandadır ve içi boşdur. Ancak içinde bir siyah kan vardır. Ol menba'-ı ruhdur. Bu cemî'i behâimde dahî vardır. Mânây-ı sâni latîfe-i rabbânîdir. Bu latîfe; Bârî Teâlâ ile muâmeleden ibârettir. Ve hakikat-i insân budur. Bu mânâyı Kur'an-ı Kerim'de

(إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرٍ لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ)¹¹⁵ buyrulmuştur. Bu latîfenin bedene taalluku gâmızdır. Beyânı idrâk idemez. Belki müşâhede ve âyâna tevakkuf ider.

¹¹⁰ (a) "bedene".

¹¹¹ Bütün âlemleri insanın fitratında toplayan Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim.

¹¹² (c) " hazretlerin beyânı üzre". Üftâde (ö. 988) hakkında bkz. Nihat AZAMAT, *Üftâde*, DİA, c. 42, s. 282-283 İstanbul, 2012

¹¹³ (c) "müyesser".

¹¹⁴ Buhârî, İman, 39.

¹¹⁵ Kâf, 50/37.

Ruh: İkinci ruhdur. Bu dahî iki mânâya hâvîdir.¹¹⁶ Biri ruh-ı tabî'îdir ki ol siyâh kânın duhânıdır ki menba'-i dem-i esveddir. Urûk-ı davâribe vâsıtasıyla cemî'-i ecza-i bedene münteşîr olur. Misâli sirâc-ı beyttir ki cemî'-ı zevâyâ-yı beyt ziyâlanur. Mânây-ı sâni ol latîfe-i rabbaniyedir ki ol hakikat, kalb ve ruhdur. Ve kalb nesâk-ı vâhid¹¹⁷ üzre bu latîfe üzerine mütevâriddir. Kur'an-ı mübîninde (قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي)¹¹⁸ buyurulduğu bu latîfedir.

Nefs: Üçüncü nefsdür. Bunun dahî iki mânâsı vardır. Biri kuvve-i ğadabiyye, biri kuvve-i şehviyyedir ki cemî'an sıfât-ı rediyyeyi hâvîdir. Rasûl aleyhisselâm: "أعدى عدوك نفسك التي بين جنبيك"¹¹⁹ buyurduğudur. Ânınla dâimâ mücâhede ve kesri ile me'mûruz. Mânây-ı sâni ol dahî latîfe-i rabbânîdir ki ruh ve kalbin mânây-ı sânileridir. Bu latîfe mutlaka insan içündür. Sâir-i hayvandan temyîz olunur. Bu latîfe zikrullah ile safvet ve cilâ bulup âsâr-ı şehvât ve sıfat-ı mezmûme mahv oldukda emmâre sıfatından kurtulub, mutmainne olub (يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ)¹²⁰ hitâbı mazharı olur. Ve nefis bu dereceye varınca ânın için iki sıfat dahî vardır ki biri levvâmedir sâhibi üzerine levm ider. Ve hılâfî rızâullahâ harekete cevâz göstermez ki (وَلَا أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ)¹²¹ ayet-i kerimesiyle işâret buyrulmuştur. Bir sıfatı dahî mülhimedir. Ol dahî dâimâ rızâullah olân muâmelâtı bildirir.

Akıl: Ve dördüncü akıldır. Ol dahî iki mânâya hâvîdir. Biri ilim itmek için sıfat gibidir. Yani sıfat-ı ilmden ibârettir. Ve mahalli kalbdır. Mânây-ı sâni mutlakdır ki müdriku'l-ulûm murad olunur. Cümleye ma'lumdur ki her âlimin nefsinde vücûdu vardır ki ol vücûd nefsiyle kâimdir. Ve asıldır. Ve ilim ânın sıfatıdır ki bir hâl-i muğayyiredir. Ve sıfat, mevsûfun ğayrıdır. Nâhîce¹²² itlâk olunur. Ânın ile sıfat-ı ilim murâd olunur. Kâsib-i mahall-i idrâk murâd olunur. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem (اول ما خلق الله العقل)¹²³ buyurdıklarından murâd bu akıl olmak üzere İhyâ-yı Ulûm'da mestûrdur.¹²⁴

¹¹⁶ (c) "Beyân-ı ruh. Ruhun dahî iki manası vardır".

¹¹⁷ "nesak-ı vahid: tek tarzda, tek şekilde." bkz. Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik luğat, 12. baskı, Aydın Kitabevi, Ankara, 1995, s. 822.

¹¹⁸ İsrâ, 17/85.

¹¹⁹ Aclûnî, Keşfu'l-hafâ, 1/143.

¹²⁰ Fecr, 89/27.

¹²¹ "Kendini kınayan nefse yemin ederim". Kıyame, 75/2.

¹²² "nâhîce: bazen, bazı kere" bkz. Şemseddin Sami, Kamus-ı Türkî, Dersaadet, İstanbul, 1317, s. 1141.

¹²³ "Allah'ın ilk yarattığı şey akıldır". Aclûnî, Keşfu'l-hafâ, 1/723.

¹²⁴ Gazâlî, İhya, Cilt: 3, s. 474.

3.3.2. Havâss-ı Hamse-i Zâhire

Zevk: İnsanda mevcûd havâss ı hamse-i zâhirenin biri zevkdir ki cirm-i lisân üzerine nukûş olan damarlara yayılmışdır. Ol bir kuvvettir ki ağıza hâsıl olan rutûbet-i luâbiyye et'ime ile karişub¹²⁵ ol damarlara vusûl ile me'kûlât ve meşrûbât taamları ve lezzetleri bilinmeyi Hallâk-ı âlem halk ider.

Sem': Biri dahî sem'dir ki ol dahî sath-ı bâtın üzünde sımâha¹²⁶ makrûş damarlara ibda' olunmuş bir kuvvettir ki asvâtı keyfiyeti ile mütekeyyif olân sadânın vusûli sebebiyle Hak Sübhânehû ve Teâlâ anda idrâki halk ider.

Basar: Biri dahî basardır ol dahî göz kapaklarında olan iki mücevvef damarlar ki birbirine mülâkî ve konuk olurlar. Anlara ibda' olunmuş bir kuvvettir ki abd ol kuvveti isti'mâl idecek. Hak sübhânehû ve teâlâ manzûru olan şeyde ziyâ ve zulmet ve elvân ve eşkâl ve makâdîr ve harekât ve husn ve kubh her ne güz ise idrâki halk ider. (فسبحان الله الملك القادر).

Şem: Biri dahî şemdir. Ol dahî mukaddime-i dimağda meme başlarına müşâbih tâ tebeyyün-ü zânûsuna ibda' olunmuş bir kuvvetdir. Zir-râyiha keyfiyetiyle mütekeyyif olan havânın nihâyet-i enfe vusûlüyle râyiha idrâkini Hak Sübhânehû ve teâlâ halk ider.

Lems: Biri dahî lemsdir. Bu dahî cemi'-i bedene yâyılmış bir kuvvettir ki anınla harâret ve burûdet ve yubûset ve rutûbet idrâk olunmasını Hak Sübhânehû ve Teâlâ halk ider. (فسبحان خلاق الذي خلق الانسان في أحسن تقويم)

3.3.3. Havâss-ı Hamse-i Bâtine

Hiss-i Müşterek: Ve havâss-ı hamse-i bâtinenin biri hiss-i müşterekdir ki dimağ-ı sâniiden batn-ı evvel-i mukaddimedede bir kuvvettir ki cemî'an mahsûsâtı idrâk ider. Mahkûmün bih ve mahkûmün aleyh üzerlerine hâkimdir.

Hayal: Biri dahî hayaldir. Ol dahî bir kuvvettir ki hiss-i müşterekin idrâk eylediği sûreti hıfz ider. Zîra idrâk hıfzın ğayrıdır.

¹²⁵ (c) "tehallut"

¹²⁶ "simâh: kulak deliği" bkz. Sami, Kamus, s. 832.

Vehm: Biri dahî vehmdir. Ol dahî maâniy-i cüz'iyeyi idrâk ider. Sadâkat-i Zeyd ve adâvet-i Amr ve sâir müşâbihleri gibi ve mahallî dimâğın batn-ı âhiridir.

Hâfıza: Hâfıza ol dahî bir kuvvettir ki vehmin idrâk eylediğini hıfz ider.

Mutasarrife: Bu dahî suver ve maâni terkîb ider. Müfekkire tesmiye olunmuşdur. Eğer akıl isti'mâl iderse. Vehm isti'mâl iderse mütehayyile¹²⁷ derler. Mahallî vasat-ı dimağda olan 'urûkdur. Ve Kuvvânın ihtisâsı üzerine delildir.¹²⁸ Evvelâ cüz'iyâtı müdrikdir. Ve nefis, bu kuvvet¹²⁹ vâsıtasıyla idrâk ider. Kezâ fi't-Tavâli'

3.3.4. İman ve İslam

3.3.4.1. İman (Beyân-ı İmân)

Kâle Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem:

الايمان ان تؤمن بالله وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر وبالقدر خيره وشره من الله تعالى¹³⁰

3.3.4.2. İslâm (Beyânü'l-İslâm)

Kâle Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem:

بني الإسلام على خمس : شهادة أن لا إله إلا الله ، وأن محمدا عبده ورسوله ، وإقام الصلاة ،¹³¹

وإيتاء الزكاة وحج البيت ، وصوم رمضان

¹²⁷ (b) "tesmiye iderler".

¹²⁸ Beydavi, Tavalî'ü'l-Envâr, thk. Abbas Süleyman, s. 157.

¹²⁹ (a) "mevkuf".

¹³⁰ Müslim, İman, 8; Tirmizi, İman, 2610.

¹³¹ Buhârî, İman, 1.

3.3.5. Beyân-ı Edeb ve Hayâ

3.3.5.1. Edeb (Beyân-ı Edeb)

Edeb-âmûz ez-ân Edîb ke o

Edeb ez-hazret-e Hüdâ âmûht¹³²

İstılâh-ı ehl-i hakikatde edeb; hısâl-ı hamîde ictimâî'dir.¹³³ Bâzıları Bârî Teâlâ ile sırren ve cehren müstahsen ile muâmeleden ibâretedir, buyurmuşlar. Rasûl-i Rabbi'l-âlemîn sallallâhu aleyhi ve sellem: (أدبني ربي فاحسن تأديبي)¹³⁴ buyurup bir hadîs-i şerifde dahî beyan-ı tâm ile:

أدب أهل الدنيا الفصاحة والبلاغة وحفظ العلوم وأدب أهل الدين رياضة النفوس وأدب الجوارح
وطهارة القلوب ومراعات الأسرار والوفاء بالعهود وحفظ الوقت، وقلة الالتفات إلى الخواطر،
وحسن الأدب في مواقف الطلب وأوقات الحضور ومقامات القرب

ve edebin ahseni Hak Sübhânehû ve Teâlâ ile dir. Bir hadîs-i latîfde

buyurulmuş. ¹³⁵”أدب المرء خير من ذهبه“ ve dahî ¹³⁶”أدب عيالك تنفعك“.

¹³⁷”لا فخر في النسب بل في الأدب“ buyurulmuş.

ونعم ما قال ليس الجمال بالأثواب وزينتها إن الجمال جمال العلم والأدب ليس اليتيم من مات والده

إن اليتيم يتيم العلم والأدب¹³⁸

Edeb tâcist ez nûr-e ilâhî,

Beneh berser boro hercâ ke hâî.¹³⁹

3.3.5.2. Hayâ (Beyân-ı Hayâ)

Kâle Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem:

الايمن عريان ولباسه“ ve kîle: ¹⁴¹”لا ايمن لمن لايحياء له“ ve kîle: ¹⁴⁰”الحياء من الايمان“

الحياء في الناس حسن ولكن في النساء“ ve kîle Ali radiyallâhu anhü: ¹⁴²”التقوى وزينته الحياء
dahî vech-i aleyh¹⁴³ أحسن

¹³² “Edîb -hz. Muhammed (sav)- ondan edebi öğren çünkü o edebi Hüdadan öğrenmiştir”.

¹³³ (b) minhuvvat: “ve hıfzu'l-hudud ve terku's-şehvât ve edebü'l-havâs”.

¹³⁴ “Beni Rabbim en güzel edeple edeplendirmiştir”. Suyuti, el-Camiu's-sağir, 1/12.

¹³⁵ “Kişinin edebi, altınından daha hayırlıdır”.

¹³⁶ “Aileni edeplendirki sana bu fayda verir”.

¹³⁷ “Üstünlük soyla değil edep ile olur”.

¹³⁸ “Şu söz ne güzeldir: Güzellik elbise ve süs ile değildir. Gerçek güzellik ilim ve edep güzelliğidir.

Aynı şekilde yetim; babası ölmüş kişi değildir. Gerçek yetim; ilim ve edep yoksunluğudur”.

¹³⁹ “Edeb bir tac imiş nur-u Hüdadan, giy ol tâcî emin ol her beladan.(O Tâcî başına koy da her nereye gitmek istiyorsan oraya git!)”

وَجِدْ عَلَيْهِ مِنَ الْحَيَاءِ سَكِينَةً
وَمَحَبَّةً تَجْرِي مَعَ الْأَنْفَاسِ
وَإِذَا أَحَبَّ اللَّهُ يَوْمًا عَبْدَهُ
144 أَلْقَى عَلَيْهِ مَحَبَّةً فِي النَّاسِ buyurulmuştur.

3.3.6. Verâ‘ (Fi’-verâ‘ ve’t-takvâ)

Kâle Ali radiyallâhu anhü: “الورع في الناس حسن ولكن في العلماء أحسن”¹⁴⁵ verâ‘ ve takvâ lügatte bir mânâyadır. Istilâh-ı ehl-i hakikat’ta vukû-ı muharremâtta havf ile şübühâtta ictinâbdır. Bâzıları te’vilsiz zâhir-i şer‘a vukûfdur demişler. Bâzı dahî terk-i mahall-i şüphe ile dâimâ müstemirran muhâsebe-i nefsdır, buyururlar. Müteverri’-ı kâmil ol zâttır ki kalb ve lisân ve sem‘ ve basar ve sâir-i âzâ ve cevârihine mübah olan şeylerden zarûret miktârından ziyâdelerini terk ider ki

147 (اللهم اجعلنا من المتورعين) buyurulmuştur. “الورع سيد العمل”¹⁴⁶

3.3.7. Muhâsebe-i Nefs

Tarîk-i muhasebe-i nefis her gün ba‘de edâ-i salâti’l- asr yâhud ve ba‘de’l-mağrib yâhud ba‘de’l-ışâ nefsinı muhâsebeye çeküp: Ey nefis bugün hâbdan¹⁴⁸ bîdâr olduğun vakitten bu vakte gelinceye ne yaptın diyerek birer birer akvâl ve ef‘âl ve ahvâlini tecessüs eyleye. Eğer bi’l-cümle hâlini mutâbık-ı rızâ bulursa, bilsün ki ehl-i saâdetdir. Hâline hamd-ü şükr-i firâvân¹⁴⁹ eyleye. Ve eğer ba‘zı hâli muhâlif olur ise istiğfâra meşgul ola. Ve eğer bu¹⁵⁰ kimsenin hâtırını rencîde itmiş bulunursa ânı

¹⁴⁰ “Hayâ, imandandır”. Buhari, İman, 16.

¹⁴¹ “Hayâsı olmayanın imanı da yoktur”.

¹⁴² “İman çıplaktır; elbisesi takva, süsü de hayâdır” Beyhaki, Şuabu’l-İman, C. 13, S. 510, H. no: 36383

¹⁴³ Hz. Ali şöyle diyor: “Hayâ erkekte güzeldir, fakat kadında daha güzeldir”.

¹⁴⁴ “Hayâdan dolayı üzerinde bir sekînet bulunur ve insanlarla ilişkisi de karşılıklı sevgiye dayanır, Allah kulunu sevdiği gün, onun içine insan sevgisi yerleştirir”.

¹⁴⁵ “İnsanlardaki verâ‘ güzeldir ama âlimlerde bulunanı en güzeldir”.

¹⁴⁶ “Verâ‘ amellerin efendisidir”.

¹⁴⁷ “Allah’ım bizi verâ‘ sahibi kişilerden eyle”.

¹⁴⁸ Hâb: “uyku”.

¹⁴⁹ Firâvân: “çok” Ferit Develioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, 268, Aydın Kitabevi, Ankara, 1995

¹⁵⁰ (b) “bir”

tatyîbe ziyâde ihtîmâm ede. Ve eğer ibâdâtta noksânını bulursa kazâ eyleye. el-Hâsıl her hâlini rızâullâha muvâfık itmeye bezl-i kuvvet ve kudret idüp nâil-i sermâye-i saâdet ola. Bu muhasebeye ¹⁵¹“حاسبوا قبل ان تحاسبوا وزنوا قبل ان توزنوا” hadîs-i şerifi ile me’mûr olduğun bilup ser ¹⁵²-cevâz göstermeye.

3.3.8. Zühd ve Havf (Fi’z-zühd ve’l-havf)

Zühd lügatte bir şeye meyli terkdir ki rağbetin zıddıdır. Istılâh-ı ehl-i hakikat’ta dünyâya buğz ve dünyâdan i’râzdır. Bâzıları dünyâ râhatını taleb-i âhiret için terkdir buyurmuşlar. Cüneyd hazretleri:

¹⁵³“خلو البدن من الدنيا وخلو القلب من طلبها” buyurmuşlar. Rasûl-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem:

¹⁵⁴“إذا رأيتم الرجل قد أوتي زهداً في الدنيا ومنطقاً، فاقربوا منه؛ فإنه يلقن الحكمة” buyurmuşlar. Zühd: makâmât-ı şerîfedendir. Ve dahî alâmet-i kemâl ve akıl ve hidâyettir. Zîrâ âkıl-ı kâmil menfaat-i âcileyi madarrat-i êcile ¹⁵⁵havfiyla terk idüb avâkıb-ı umûra nazar ider. (اللهم اجعلنا من الزاهدين) ¹⁵⁶

3.3.9. Havf

Beyân-ı havf, haberde ¹⁵⁷“من خاف الله تعالى خاف من كل شيء” ve dahî

¹⁵⁸“من خاف الله تعالى يخوف الخلق عنه ومن خاف الخلق يخوف عن الخلق” buyrulmuşdur.

Ve dahî ¹⁵⁹“رأس الحكمة مخافة الله” buyurulup Yahyâ bin Muâz hazretleri; havfin alâmeti

¹⁵¹ Mezkur rivayet kaynaklarımızda Peygamber’e nispetle değil, Hz. Ömer (R.A.)’e atfen hutbesinde şöyle buyurmuş olduğu şekildedir: “Hesaba çekilmeden önce, kendinizi hesaba çekiniz. Amelleriniz tartılmadan önce, kendi amellerinizi tartınız. Hesaba çekilmek üzere, kıyamet günündeki en büyük arz, huzura alınma için gerekli güzel hazırlıklarınızı yapınız. O gün huzura alınırsınız, öyle ki size ait hiçbir sır gizli kalmayacak, bütün sırlar meydana çıkacak. (İbn-i Ebi Şeybe, Kitabu’l-Musannef, 7/96, No:34459)

¹⁵² (d) “bir”.

¹⁵³ “Bedeni dünyadan, kalbi de onu –dünyayı- istemekten arındırmaktır”.

¹⁵⁴ “Dünyada kendisine zühd ve güzel konuşma yeteneği verilmiş bir kişi gördüğünüzde ona yaklaşmaya çalışın. Çünkü ona hikmet öğretilmiştir.”. İbn. Mâce. Zühd. 1: Ebu Nuaym. Hilve. 10/405

¹⁵⁵ (b,d) ‘âcile.

¹⁵⁶ “Allah’ım bizleri de zahitlerden eyle”.

¹⁵⁷ “Kim Allahtan korkarsa her şeyden korkmuş olur”

¹⁵⁸ “Kim Allahtan korkarsa yaratılmışlar ondan korkar. Kim yaratılmış olana (dünyaya) yönelirse yaratılmış olanı (dünyayı) ona musallat eder..”

¹⁵⁹ “Hikmetin başı, Allah korkusudur”.

kasr-ı emeldir, buyurup ¹⁶⁰”الهي كيف اخافك وانت كريم وكيف لا اخافك وانت عزيز“ buyururlar. Ve Hak sübhânehû ve teâlâ hazretleri beyan-ı hâl-i evliyâ ile ¹⁶¹”أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ“ buyurup bir âyet-i kerîmede ¹⁶²”أَلَا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا“ dahî buyrulmuştur.

3.3.10. Ubûdiyyet (Beyân-ı ubûdiyyet)

Ubûdiyyet me'murât-ı şer'îyyesini cemî'-ı umûru üzerine takdîm itmekdir. İstılahda vefâ bi'l-uhûd ve hıfz-ı sudûr ve rızâ bi'l-mevcûd ve sabr ale'l mefkûddur. Bazıları ihtiyâr-ı cüz'îyyeyi külliyyede mahv itmekdür. Yani kendüye irâde-i hak ile i'tâ buyrulan irâde-i cüz'îyyeyi dâimâ irâde-i hakka sarfdır, demişler.

3.3.11. Hürriyyet

Ve hürriyet dedikleri rıbkât-ı kâinâtta hurûc ve cemî-i 'âlâyıktan ¹⁶³ mevttir demişler. İbrâhim bin Edhem hazretleri; ¹⁶⁴”الحر من خرج الدنيا قبل ان يخرج منها“ buyurur. Ve alâmet-i hür kalbinde umûru'd-dünyâ ve âhîret temyîzini ıskâtdır. Yâni her hâlin rızâda olmakdır.

Her ki ubûdiyyete hîle edüb yân verir,

Hîle ile iş gören, mihnet ile cân verir.

3.3.12. Rızâ

Rızâullâha ¹⁶⁵ kalbi mesrûr olmakdır. Bazıları kavî-i Hâk sübhânehû ve teâlânın kazâsında âdil ve hükmünde müttehem olmadığını bilmekdir, dediler. Ve Hâk'dan râzı olân takdîre taarruz itmez ve rızâ ashâbının menzilesi âlîdir. Rasulûllah

¹⁶⁰ “Ey Allah'ım Senden nasıl korkayım ki Sen Kerîm'sin. Senden nasıl korkmayayım ki Sen Azîz'sin”

¹⁶¹ “...Dikkat edin! Allah'ın dostları üzerinde ne korku vardır ne de onlar mahzun olurlar.” Yunus, 10/62.

¹⁶² “...Korkmayın, üzülmeyin...” Fussilet, 41/30.

¹⁶³ (b,d) “kat'ı” vardır.

¹⁶⁴ “Hür, daha dünyadayken –ölmek suretiyle- çıkmadan önce ondan -çıkan- yüz çevirendir”.

¹⁶⁵ (b,d) “kazaullah”.

sallallâhu aleyhi ve selem: “من رضي بالله رضي الله تعالى عنه”¹⁶⁶ buyurmuşlardır. Hazret-i Ömer radiyallâhu anhü hayrın küllîsi rızâdadır.

Eğer Şâh ol eğer Câna gedâ ol.

Hemân lutf ile teslîm-i rızâ ol.

Enbiya-yı ızâm salevâtullâhi alâ nebiyyin ve aleyhim ecmâîn hazerâtından biri münâcatlarında ilâhî bir tarîk-i rehnümâ¹⁶⁷ ve bir ilme irşâd eyle ki râzı olasıñ dedikde hıtâb-ı müstetâb-ı ilâhî vârid olur ki: ‘benim hoşnutluğum senin rızâna mevkufdur, mâdem ki sen benim kazâma râzı olasıñ ben dahî senden râzı olurum’ buyurur. Zehî¹⁶⁸ âtîfet-i Rabbânî ve Zehî şefkat-i nâmütenâhî ki rızâ-yı bende-i zelîl, müstelzim-i Rızây-ı Rabbi celîl ola. Muhakkak bir dil ki rızâullah ile münevver ve sahîfe-i hâtırı teslîm-i ilâhî ile mesrûr ola¹⁶⁹, eltâf-ı ilâhiyye ile ol dil gülşen olub anda ezhâr-ı letâif-i¹⁷⁰ ilâhiyye-yi guşâde olmakla melâle mecâli muhâl olur.

Râzı ol nahnü kasemnâya dilâ etmeye cedel.

Hâk bilur işini lâ yüs’el ammâ yef’al.¹⁷¹

3.3.13. Tevekkül (Beyân-ı Tevekkül)

Kâle Allâhu sübhânehû ve teâlâ: “وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ”¹⁷² ve kâle “وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ”¹⁷⁴ ve Rasûlullah sallallahu aleyhi ve selem: “لو انكم تتوكلون على الله حق توكله لرزقتم كما يرزق الطير”¹⁷⁵ buyurmuşlardır. Ve dahî (لا يَحْتَسِبُ) وَرَزَقَهُ مِنْ حَيْثُ لا يَحْتَسِبُ)¹⁷⁶ buyurmuşlardır.

¹⁶⁶ “Kim Allah’tan razı olursa Allah’ta ondan razı olmuştur”.

¹⁶⁷ Yol gösteren

¹⁶⁸ Asla

¹⁶⁹ (a) “ola” yok.

¹⁷⁰ (b) “eltâf”.

¹⁷¹ “Ey nefis (Kâlû Belâ) dediğin o güne gel râzı ol! cedel etme!

Hak (Rab) bilir işini, Sorma! Ancak (sorumluluklarını yerine) getir!

¹⁷² “...Kim Allah’a güvenirse O ona yeter...” Talak, 65/3.

¹⁷³ “...Allah kendine dayanıp güvenenleri sever.” Al-i İmran, 3/159.

¹⁷⁴ “...Eğer gerçekten Allah’a inanıyorsanız O’na dayanıp güvenin.” Maide, 5/23.

¹⁷⁵ “Siz Allah’a hakkıyla tevekkül etseydiniz kuşları rızıklandığı gibi sizleri de elbette rızıklandırır.” Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 1, S. 332, H. no: 205.

¹⁷⁶ “Kim (dünya ile olan bağlantısını keser) Allah’a yönelirse her türlü zorluklar karşısında Allah ona yeter ve hesapsız olarak onu rızıklandırır. Kim dünya ile olan bağını koparırsa Allah işlerinde ona vekil olur .” Beyhaki, Şuabu’l-İman, C. 2, S. 488, H. no: 1290.

Tîz olma teemmül kıl
Her hâle tahammül kıl
Allâh’a tevekkül kıl
Tedbîri bozar takdîr.

3.3.14. Kanaat: (Beyan-ı Kanaat)

Rasûlullah sallallahu aleyhi ve selem: “القناعة كنز لا يفنى”¹⁷⁷ buyurmuşlar. İmâm-ı Şâfiî hazretleri “الراحة في القناعة”¹⁷⁸ ibâretini nakş-ı mühr itmîşler.

Cihanda bir dilim nâna kanâat ideni devrân
Hilâl âsâ müşârün bi’l-benân iştihâr eyler.

3.3.15. Teslîm Ve Tefvîz

التسليم والاسلام والاستسلام والانقياد وهو اظهار العبودية والتوفيق ان لا يختار العبد شيئا من امور الدنيا (ولكل اختيار ذلك الى مولى ثم لا يختار خلاف ما يختاره له)¹⁷⁹ ve bazıları tefvîz kable nüzûlu’l-kazâ ve’t-teslîm ba’de nüzûl olur, demişler. Ve’t-tefvîz sıfât-ı ehl-i marifettir ki Hâk sübhânehû ve Teâlâ hazretleri enbiya-yı ‘ızâm salavâtullâhi alâ nebiyyinâ ve aleyhim ecmaîn hazerâtını tefvîz ve teslim ile medh buyurup, İbrâhim aleyhisselâm hakkında وَأَفْوَضُ أَمْرِي إِلَىٰ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ) ¹⁸⁰ ve Musâ aleyhisselâm hakkında (قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ) ¹⁸¹ Âyet-i Kerîmeleri ile beyân buyurur. Ve Rasûl aleyhisselâm duâlarında

(اللهم اني اسلمت نفسي اليك)¹⁸² buyururlar. Bâyezid-i Bistâmî hazretleri itaate farz-ı mutlaka ve cefâ ve meşrebe azb-ü tekevvûran ve safâ

(وكلت الى محبوبي امري كله ان شاء إحيائا وإن شاء اتلافاً)¹⁸³ buyurmuşlardır.

Ümûrun eyleyüp mevlaya tefvîz
Sakın Zeyd ile Amr’a etme ta’rîz.

¹⁷⁷ “Kanaat tükenmez bir hazinedir”. Acluni, Keşfu’l-Hafa, C. 2, S. 102, 1900.

¹⁷⁸ “Rahatlık kanaattedir”

¹⁷⁹ “Teslim, İslam, teslim olmak, boyun eğme bunlar kulluğun ortaya çıkması ve tefviz de dünya işlerinden bir şeyi seçmemesidir. Bu dünya işlerini sadece Allah’a varmak için seçmeli ve Allah’ın ona seçtiği şeylerin dışında da bir şeyi seçmemelidir”.

¹⁸⁰ “...Ben âlemlerin Rabbine teslim oldum. dedi” Bakara, 2/131.

¹⁸¹ “...Ben işimi Allah’a havale ediyorum. Şüphesiz Allah kullarını görür ve gözetir.” Mümin, 40/44.

¹⁸² “Allah’ım nefsimi sana teslim ettim”. Beyhaki, Şuabu’l-İman, C.6, S.387, 4381.

¹⁸³ Aslı herhalde şöyle: (وكلت الى محبوبي امري كله ان شاء أحيائي وإن شاء أمتني) (bütün işime Sevgilimi/Allah’ı vekil kıldım; o isterse beni yaşatır, isterse de öldürür.)

3.3.16. Vefa (Fi'l vefâ bi'l-uhûd)

Kâle Allâhu teâlâ: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ)¹⁸⁴ ve kâle Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem “لا دين لمن لا عهده له”¹⁸⁵.

BEYT:

Her ke bâ kerde-i ahde, ahd ber-ofted

Ger merdümek-i dîde boved ez nazar ofted¹⁸⁶

Malûm ola ki unvân-ı sahîfe-i mekârim-i ahlâk vefâdır. Ammâ fî zamâninâ ankâ ve kimyâ gibi ma‘dumdur.

Nûsuh şod mürûvvet, ma‘dûm şod vefa

Vez herdü mand nâmi çû simurg-u kimya¹⁸⁷

3.3.17. Afv Ve İhsân (Fi'l afvi ve'l-ihsân)

Kâle Allahu azze ve celle: (وَالْكَافِرِينَ الْغَائِبِينَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ)¹⁸⁸ Afv-i cürm mevâcib-i keremden ve kabûl-i ma‘zeret mehâsin-i şîmedendir.¹⁸⁹ Ebu Bekir Verrâk¹⁹⁰ buyururlar: Bin mücelled gördüm ki enbiyâ ve mürselîn aleyhimüsselâma olmuş ilm-i evvelîn ve âhirîn ile ârâste¹⁹¹ bu cümleden bildi ki ancak murâd olan ta‘zîm-i li-emrilleh ve şefkat-i alâ-halkıllahdır buyurmuşlardır.

BEYT:

Hüsn ve hulku cem‘ ider, iş bu kelâm,

Âmil olanlara olurlar nîk-u nâm.¹⁹²

Sıdk-ı bevâtın helakde bile hak söylemekdir. Ve dahî sâdık ol zâtıdır ki amelini ıttılâ-i nâs'tan hıfz ider ve Sıddîk lafzı sâdıkın mübâlağasıdır. Ve sıdk üç vecih üzeredir. Biri sıdk-ı lisân, ma‘rufdur. Biri sıdk-ı niyyettir ki cemi‘-i akvâl ve efâl ve

¹⁸⁴ “Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getiriniz!...” Maide, 5/1.

¹⁸⁵ “Verdiği sözü yerine getirmeyenin dini de yoktur”. Fakat hadis “لا ايمان لمن لا امانة له” şeklinde kaynaklarda geçmektedir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.19, S. 376, 12383.

¹⁸⁶ Bir kişi gözbebeği kadar değerli bile olsa, sözünde durmazsa gözden düşer ve değerini kaybeder.

¹⁸⁷ “Cömertlik yok oldu. Vefa kayboldu.

Simurg ve Kimya gibi her ikisinin de sadece isimleri kaldı.”

¹⁸⁸ “...Kızdıklarında öfkelerini yutarlar. İnsanları affederler. Allah iyilik edenleri sever.” Al-i İmran, 3/134.

¹⁸⁹ Huy, ahlak

¹⁹⁰ (d) “nakl”

¹⁹¹ Süslenmiş.

¹⁹² nîk-u nâm: iyi niyetle yâd etmek.

ahvâli ile Hâk sübhânehû ve teâlânın rızâsından gayri bir şeyi murâd itmemeğdir. Biri dahî Sıdk-ı ameldir ki ameli üzerine harîs olup kahr-ı ızdırarsız amelini kat‘ itmektir. Rasûlullah sallallahû aleyhi ve sellem: (ان الصدق يهدي الى البر وان البر يهدي الى)¹⁹³ buyurup Hazret-i Ali radiyallâhu anh:(صدقك لا من صدقك)¹⁹³ buyurmuşdur.

3.3.18. İhlâs

İhlâs; lügatte ve ıstılahda tâatinde riyâyı terkdir. Bazı tââtı, mülâhazât-ı mahlûkînden sâf olmaktır, deyüp bazıları dahî zâhirde ve bâtında tâatı bir olmaktır, demişler. Ve muhlis ol zâttır ki hasenâtını seyyiâtını ihfâ ittiği gibi ihfâ ider. Kâle’n Nebiyyu sallallahu aleyhi ve sellem: (عن الله عز و جل الاخلاص سر من اسراري استودعه قلب)¹⁹⁴ hikâye buyurup Rasûlullah aleyhisselâm (طوبى للمخلصين أولئك مصاييح)¹⁹⁵ buyururlar. Ve Hazreti Mekhûl¹⁹⁶ (من أخلص لله العبادة أربعين يوما ظهرت ينابيع الحكمة)¹⁹⁶ buyururlar. Hulûs cemi‘-i vakitte zikr-i fikr Hakk’da olmaktır.

BEYT:

Hulûs ile olur ise niyâzın,

Olur her hâle Mevlâ çâre sâzın.¹⁹⁸

3.3.19. İstikâmet

İstikâmet ı‘vicâcın¹⁹⁹ zıddıdır. İstılah-ı Ehl-i Hakikat’te uhûdün küllîsine vefâ ve sırât-ı mustakîme azîmetdir. Ve sırât-ı müstakîm²⁰⁰ umûr-i diniyye ve dünyeviyyesinde kader-i mütevassıtı riâyet ve ameldir.

Âdl der dünyâ nîk nâmet koned,

Der kıyâmet nîk fercâmet koned.²⁰¹

¹⁹³ “Doğru söz kişiyi iyiliğe, iyilikte cennete götürür”. Buhari, Edeb, 70.

¹⁹⁴ “ Allah’ın şöyle söylediğini haber vermiştir: “İhlâs, benim sırlarımdan bir sırdır. Onu sevdiğim kişinin kalbine koyarım.”

¹⁹⁵ “Ne mutlu ihlâs sahibi olanlara ki onlar hidayet ışıklarıdır”. Anlam bakımından çok yakın bir hadis için Bkz. Beyhaki, Şuabu’l-İman, C. 9, S. 177, 6448.

¹⁹⁶ Tâbiîn fakihlerindendir.

¹⁹⁷ Kim Allah’a ihlâs ile kırk gün ibadet ederse kalbinde ve dilinde hikmet pınarları ortaya çıkar.

¹⁹⁸ (Allah’a) her niyâzın ihlâs ile olursa, Mevlâ her hale çare bulur.

¹⁹⁹ Eğrilik (a) “hüsnü”.

²⁰⁰ (b,d) “cemî‘-i”.

²⁰¹ Adil olan hem dünyaya iyi bir nam bırakır, hem de ahirete iyiliği taşır.

3.3.20. Adâlet

Adâlet lügatte istikâmettir. Lisân-ı Şer‘de ictinâb-ı mahzûrât ile tarîk-i hâk üzerine istikâmetten ibârettir. Seyyid Şerif ta‘rifi’l-adl ibâratün an emri’t- tavassut²⁰² beyne tarafî’l-ifrât ve’t-tefrît demişler. Ve ol zâtın dünyâda adâlet ile tarik-i müstakîme hidâyet oluna. Sebeb-i necât-i âhireti olur. Kâle Allâhu azze ve celle: (وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ) ²⁰³ Ve Kâle fî hakkı nebiyyihî aleyhisselâm (فَاسْتَقِمُّ) ²⁰⁴ (عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا) ²⁰⁵ buyurur. Üsküdârî²⁰⁶ Mahmud Efendi hazretleri;

“İstikâmet ehli hıfz-ı Hak’dadır, irmez ziyan”²⁰⁷

Ânın için servi incitmez benim bâd-ı hazân” buyurmuşdur.

3.3.21. Tevazu (Fi’t-tevâzu’)

et-Tevâzu‘ süllemü’ş-şeref ve dahî “من تواضع رفعه الله”²⁰⁸ buyurmuşdur. Rasûlullah sallallahu aleyhi vesellem (أفضل العباداة التواضع)²⁰⁹ buyurur.

Tevâzu her ke dâred serferâz est,

Berûy-ı o der-ı ikbâl bâz est.²¹⁰

Arabzâde efendi;

O denlü mürtefi‘dir kasr-ı bünyâd-ı tevâzu’ kim,

Riyâz-ı cennete nüzzâre mümkündür zemîninden²¹¹ demiştir.

²⁰² (a,b) “mütevassıt”.

²⁰³ “...(Allah) dilediğine hidâyet verip doğru yola iletiyor.” Yunus, 10/25.

²⁰⁴ “...(Allah) Sana olan nimetini tamamlar. Ve seni doğru yola ulaştırır.” Fetih, 48/2.

²⁰⁵ “Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!” Hud, 11/112.

²⁰⁶ Aziz Mahmud Hüdâyî hazretleri , (a) “İskenderî”.

²⁰⁷ (b,d) “zebân”.

²⁰⁸ “Kim tevazu ederse Allah onu yükseltir”.

²⁰⁹ “En faziletli ibadet alçak gönüllülüktür”. Bkz. Beyhaki, Şuabu’l-İman, C. 13, S. 360,

²¹⁰ Mütevazı olan hep mutlu olur, onun yüzüne saadet kapıları hep açılır.

²¹¹ Tevazu temellerinin sarayı o kadar yüksektirki, onun zemininden cennet bahçelerine bakmak mümkündür.

3.3.22. Samt (Fi's-samt)

Rasul-i Kibriya sallallahu aleyhi ve sellem (البلاء موكل بالمنطق)²¹² ve dahî
(أكثر خطايا ابن آدم في لسانه)²¹³ buyururlar ve dahî nice hadîsler vardır. İmam-ı
Azam²¹⁴ radiyallâhu anih hazretleri: “قل الخير والا فاسكت”²¹⁵ kelâmını nakş-ı mühr
itmişler. Ve Ehl-i Hakikat samt selâmettir ki asıldır, nutk ârızdır demişler. Ve samt
ve nutkdan birini âhari üzerine tafdilde ihtilâf olup netice; bazı mevâzıda herbirî
âhari üzerine tafdil olunur. Ancak tedkîk-ı mevzı‘ samt mevzı‘inde samt evlâ, nutk
mevzı‘inde nutk evlâ demişler. Bîşr-i Hafî hazretleri:

(إذا أعجبك الكلام فاسكت وإذا أعجبك السكوت فتكلم)²¹⁶ buyurur. Lokman hazretleri
oğluna nasihatte: (لو كان النطق فضة لكان الصمت ذهباً)²¹⁷ ve
“لقد ندمت على الكلام مرارا ولم أندم على السكت مرة واحدة”²¹⁸ buyurmuşlardır. Ve Hakk
sübhânehû ve teâlâ: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا)²¹⁹ buyurur.

Beyt:

Söz altundur, gönül dercine derc it,

Terâzüye oradan sonra harc it.²²⁰

3.3.23. Hılm (Fi'l-hılm)

Kâle Rasûlullah aleyhisselâm: “كاد الحليم ان يكون نبيا”²²¹ ve fi'l-ayeti:

(وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ)²²²

Hılm-i şâdî fezây-ı her hocest,

Mumyây-ı her şikeste rest.²²³

²¹² (b) “bi'l- mantık”, “Bela konuşmaya vekil tayin edilmiştir”. Bkz. Şihab, Müsned, C. 1, S. 161.

²¹³ “Ademoğlunun en çok hatası, dili nedeniyledir”. Bkz. Beyhaki, Şuabu'l-İman, C. 7, S. 16, 4584.

²¹⁴ (b,d)

²¹⁵ “Ya hayır konuş ya da sus” nispet edilen bu sözün hadis versiyon için bkz. İbn Abdi'l-Ber, et-Temhid, C. 21, S. 35.

²¹⁶ “Eğer konuşmak hoşuna giderse susman, susmak hoşuna giderse konuşman gerekir”. (b,d)
“buyururlar”.

²¹⁷ Anlamı: “Söz gümüş ise sukut altındır”.

²¹⁸ Anlamı: “Konuştuğum için birçok kez pişman oldum, ama sukûtumdan dolayı bir defa bile pişman olmadım”.

²¹⁹ “Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve sağlam söz söyleyin...” Ahzab, 33/70.

²²⁰ “Sözü ilk önce gönül hazinesinde biriktir daha sonra söz terazesine koy”.

²²¹ “Halim kişi neredeyse peygamber olacaktı.” Bkz. el-Münâvî, Feyzu'l-Kadir, C. 4, S. 707.

²²² “...Allah bağışlayandır, halîmdir.(affi ve müsamahası geniştir.)”Maide, 5/101; Bakara, 2/225.

²²³ “Hilim mutluluğu çoğaltır ve hilmin olduğu yerde mumya gibi kırılma ve bozulma olmaz”.

3.3.24. Ğadab (Beyân-ı Ğadab)

Ahlâk-ı hamîde ve ahlâk-ı rediyyeyi hâvîdir. Hakkâniyyet ile isti‘mâli ahlâk-ı hamîde a‘lâsından olup dîn ve dünyâ ve mâl ve câha ve nefis ve evlâd ve ı‘yâle ve etba‘ ve huddâma bî-had fevâidi olur. Ammâ neûzü billâhi teâlâ nefisâniyyet ile ğadab akbah-u kabâyıhden olup akli izâle itmekle din ve dünyâyâ zarar-ı pişmâr²²⁴ olduktan sonra vakt olur ki telef-i nefisine dahî sebep olur.

Zîrâ (من أطاع غضبه فقد أضاع دينه وأدبه)²²⁵ denmiştir.

Teennî hılm ile kâmillerdendir,

Ğadab tâ‘cîl ile câhillerdendir.

3.3.25. Mekârim-i Ahlâk

Rasûl-i Kibriyâ sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem: (بعثت لاتمم مكارم الاخلاق)²²⁶ buyurup²²⁶ ve dahî (أكمل المؤمنين ايماناً أحسنهم خلقاً)²²⁷ buyurmuşlar. Ve

(نعم ما قال الحسن الخلق ذو قرابة عند الأجانب والسيء الخلق أجنبي عند أهله)²²⁸ Ve
(روي الحسن عن الحسن عن ابن الحسن أن أحسن الحسن الخلق الحسن)
(اللهم اجعلنا من المتخلفين بأحسن الأخلاق)

BEYT:

Hüsn-ü Hulki kişinin cennet-i â'lâyı hemân,

Sû-i hulki de cehennem gibidir etme gûmân.²²⁹

3.3.26. Zan (Fî beyâni zan)

Hadis-i kudsîde (أنا عند ظن عبدي بي)²³⁰ vârid olup Es‘ad-ı Enbiyâ sallallâhu aleyhi ve sellem (حسن الظن من أحسن العبادة)²³¹ buyurmuşlar. İnsana lâyük olan her hâlde

²²⁴ Sayısız

²²⁵ “zira kim öfkesine yenik düşerse dinini ve edebini kaybetmiş olur”.

²²⁶ “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim”. Bkz. Beyhaki, es-Sünenü’l-Kübrâ, C. 10, S. 191, 21301.

²²⁷ “Müminlerin imanı en kâmil olan, ahlakları en güzel olandır”. Bkz. Ebu Davud, Sünen, C. 4, S: 354, 4684.

²²⁸ “Güzel ahlak, sahibi olan kimseyi, yabancı ortamdaki kişilere karşı bile yakın olmaya götürürken, kötü ahlak, sahibi olan kimseyi ise kendi aile ortamında olsa dahi onu yabancı olmaya doğru götürür.”

²²⁹ “Güzel ahlaklı olan muhakkak cennettedir, kötü ahlaklı olan ise şüphesiz cehennemdedir.”

²³⁰ “ben kulumun bana olan zannına göre ona muamele ediciyim”. Bkz. Tirmizi, Zühd, 51.

Hakk sübhânehû ve teâlâ hazretlerine hüsn-i zan ile olmaktır. Ve dahî Rasûl-i Muhterem sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem (أكبر الكبائر سوء الظن بالله تعالى)²³² buyurur. Hazret-i Rabbü'l-âlemîn Dâvud aleyhisselâm'a hitâb buyurur ki (قل لعبادي اني لم أخلقهم) لا ریح علیهم بل خلقهم لیرجو علی مطلقاً Hüsni zan mekârim-i ahlakdan Sû-i zan ahlâk-ı rediyyedendir. Bir hadis-i şerifde dahî emr ile (عليكم بحسن الظن)²³³ buyrulmuştur.

(إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ)²³⁴ dedi

Rabbü'l-âlemîne zannını eyle tahassün olasın tâ kim emîn.

3.3.27. Emel (Beyân-ı Emel)

Ehl-i recâdır ve kalbi bekâya taalluk itmekdir. Tûl-i emeli olan cem' ve tahsîl ile meşgûl olup mevtden ğâfil olur. Hattâ öyle yakîn eder ki nihâyet evkât-i ecele kalur. Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem:

(ليشيب ابن آدم ويشيب فيه خصلتان: الحرص، وطول الأمل)²³⁵ buyurup ve dahî

(إن أخوف ما أخاف علي الأمتي خصلتان: اتباع الهوى، وطول الأمل)²³⁶ buyurmuşlar. Hevâ

Hakk'dan men' ider. Tûl-i emel âhireti ferâmûş itdirir²³⁷. Ve dahî buyururlar ki:

(إِنَّ الْكَفَّيْسَ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْفَاجِرُ مَنْ اتَّبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَتَّى عَلَى اللَّهِ)²³⁸ ve

malûm ola ki kasr-ı emel 'azam-ı sa'âdâtıdan olup her şeyden kalb-i insanı tathîr ider. Ve kasr-ı emel ile zikr-i mevt bağteten ve fec'eten gelür deyû mevte isti'dâd için teşmîr-i sâk ihtimâm itmek ile dünyâ ve âhiret seâdetlerine neyli müyesser olur.

Beyt-i latîf:

Kâkılın²³⁹ müddet-i medîd ister

Ömür ise ol zamâna katlanmaz.

²³¹ "Hüsni zan etmek en faziletli ibadetlerdendir." Bu ifadenin kaynaklardaki şekli şudur "حُسْنُ الظَّنِّ مِنْ" "حُسْنُ الْعِبَادَةِ". Bkz. Ebu Davud, Sünen, C. 4, S. 455, 4995.

²³² "Günahların en büyüğü Allah'a karşı kötü zan beslemektir." Bkz. el-Munâvî, Feyzu'l-Kadir, C. 2, S. 99.

²³³ "Size (müslümana) güzel zan gerekir.(yakışır)

²³⁴ "...Muhakkak ki zannın bir kısmı günahdır..." Hucurât, 49/12.

²³⁵ "Ademoğlu yaşlanırken onun birlikte iki özellik daha yaşlanır, bunlar: hırs ve uzun emellerdir." Bkz. Aliyü'l-Kari, Mirkatü'l-Mefatih, C. 15, S. 177.

²³⁶ "Beni ümmetim hakkında en çok korkutan şey hevaya uymaları ve uzun emelleridir." Bkz. Beyhaki, Şuabu'l-İman, C. 13, S. 172.

²³⁷ Unutturur.

²³⁸ "Zeki kişi nefsinin kontrol altında tutmasını bilen, günahkâr kişi ise nefsinin dediklerini yapan ve hala Allah'a minnet edendir." Bkz. Beğavi, Şerhu's-Sünne, C. 14, S. 309.

²³⁹ Kâkülün

3.3.28. Hırs ve Tama‘ (Beyân-ı Hırs ve Tama‘)

Neûzü billâhi teâlâ ahlâk-ı rediyyenin eşna’larıdır²⁴⁰. Ekseriyâ hırs sâhibini vusûl-i merâmından devr idüp, adem-i husûlü elemi ile mehcûr ider.

BEYT:

Kûze-i çeşm-i harîsân pur neşud

Tâ sedef kâni neşûd pür dur neşud.²⁴¹

Hâsılı ekser-i harîs mahrûm ve ziyâde sa‘y-i husûl-i merâm-ı mezmûm olup ekser-i²⁴² hırs ve tama‘-ı câh ve rif‘at-i esbâb-ı ni‘met için ise kendûden ednâ bî hadd-i hesâb kimse bulandır. Anların hâli bunun hâli gibi olmasını kendülere kemâl-i devlet-i azîm bilürler. Pes insaf mıdır mâdûnüne nazar ile ve hamd ve şükr-i ilâhî itmeyub fevkine nazar ile deryây-ı mihnet ve meşakkat ve mezelletde²⁴³ hayrân kala. Mukadder olan az talep ile hâsıl olup ziyâde hırsla taleb-i merâm müyesser olmayup ğamûm²⁴⁴ pişmare²⁴⁵ müaddî olur.

Saht migîred cehân ber merdumâne

Saht koş²⁴⁶ “fî hasedi’l hasûd lâ yesûd

Ve dahî Kur’an-ı Kerim’de (وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ)²⁴⁷ buyurulup hazreti Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem:

(الحسد يأكل الحسنات كما تأكل النار الحطب)²⁴⁸ buyurmuşlar.

Beyt:

Be-mîr tâ berehi hasûd ke in renci est

Ki ez meşakkat o niz be-merg net van zist²⁴⁹

ve dahî

²⁴⁰ (d) “eşnâ’larındandır”.

²⁴¹ “Ey haris! Gözün doyması için çabalamaya gerek yok sedef gibi parlamana için doyabilmeye inanman gerekir.”

²⁴² (b,d) “eğer”.

²⁴³ (b) “zilletde”.

²⁴⁴ kederler

²⁴⁵ sayısız

²⁴⁶ دوش با من گفت پنهان کردانی نیز هوش

وز شما پنهان نشاید کرد سر می فروش

گفت آسان گیر بر خود کارها کز روی طبع

سخت می گردد جهان بر مردمان سخت کوش

Divan-ı hafız şirazi. gazel.

²⁴⁷ “Ve hased ettiği zaman hasetçinin şerrinden (Allah’a sığınırım)” Felak, 113/5.

²⁴⁸ “Haset ateşin odunu bitirdiği gibi iyilikleri de bitirir.” Bkz. Ebu Davud, Sünen, C. 4, S. 427.

²⁴⁹ “Haset ehli için dünyada sıkıntı olduğu gibi öldükten sonra bile rahat yoktur.”

Hased-i kalb-i aduv, lütuf ile zâil olmaz
Sengde muzmer olan ateşe âb etmez eser.²⁵⁰

3.3.29. Kizb

Kizb dört kitabda haram ve ebğaz-ı ahlakdandır. Ve ihyây-ı hak ve tevîk-i hasmeyn ve muâşeret-i zevceyn için mübah olması yine rızayı Hakk'da²⁵¹ olduğu içündür.

Dahî kimden ümîd-i sıdk idersin Nâbîya bilmem.
Sabâhın bir nefeste nısfı kâzıb, nısfı sâdıkdır.²⁵²

3.3.30. Kibir

Kibir eşedd-i sû-i hulkdan ve ebğaz-ı huluk-ı hakdan olup ashâbı için dünyâ ve âhirette necât yokdur. Hadîs-i şerifde; (من تكبر وضعه الله)²⁵³ buyrulup ve dahî

(من تكبر قلبه و غلظ لسانه وضع يقينه و بخلت يده)²⁵⁴ buyrulmuştur.

Tekebbürlük Hüdâya yaraşur sen âdemîdensin,
Vücûdun anla ey gâfil ki bir katre menîdensin.²⁵⁵

3.3.31. Şikâyet-i Zaman

(في الشكاية من الزمان واثنيانه بخلاف المقصود) Hazret-i Ali radiyallâhu²⁵⁶ anh:

إذا ضاق الزمان عليك فاصبر ولا تيأس من الفرج القريب و طب نفساً بما تلد الليالي عسى تأتيك (رأيت الدهر مختلفاً يدور فلا حزنٌ يدوم ولا سُرورٌ وقد بنت الملوك به)²⁵⁷ buyurmuşlar. Ve (قصورا فلم تبق الملوك ولا القصور) buyurmuşlar. İmdî merd-i kâmil ümîde düşüp rûz-i gâr-ı rûz-i gâr bâşına belâ itmez. Ve derûnuna bir ümîd gelse sabâdan itmeye gönül hâk-ı pây yâr-ı ümîd. O denlü lutf ve kerem rüzgârdan gelmez deyup

²⁵⁰ ”Düşmanın kalbinde var olan ateş lutf ile giderilmez. Taşta gizli olan ateşe de su tesir etmez.”

²⁵¹ (b,d) “sadakat olduğu için”.

²⁵² Ey Nâbî sen daha kimden doğruluk umuyorsun, sabahın bile yarısı sahte, yarısı gerçektir.

²⁵³ “Allah kibirlenenleri alçaltır.” Bkz. Beyhaki, Şuabu'l-İman, C. 10, S. 455.

²⁵⁴ “Kalbinde kibir olanın dili sertleşir, dili sertleşenin yakînî azalır, yakînî azalanın eli cimrileşir.”

²⁵⁵ “Büyüklik Allah'a yaraşır, sen âdemoğlundansın!; Eygâfil anla ki sen bir damla meniden (gelmekte sin!)”

²⁵⁶ (d) “kerremallah vechehu”.

²⁵⁷ (d) “min veledi'n-necîb”.

**Hergiz güli şekofte nekerd-u berûy-ı mâ,
Reh kom koned nesîm ço ayed besûy-i mâ.²⁵⁸**

Beyti ile

Sâibin felek-i be merdum-i nâdân dehed

Zimâm murâd bu fâdılı ve dâniş hemin günâhst²⁵⁹

Bes deyup fuzûlî gibi yâ destaviz mihnetle gelûr. Yâ tuhfe-i ğamla usandım rûzgâra sövmekten Allah ceza virsun deyu nâle konân olur. Bu felekden rûzgârdan şikâyet mecazdır. Hakîkatte ebnây-ı zamandan şikâyet olup zikr-i mahal irâde-i hal kabîlindendir. Yoksa câiz olmaz ebnây-ı zaman tengdest²⁶⁰ ve bîçareliğin hâlde ashâb-ı hulusa yâr olup kemâl-i meveddet ve muhabbet ile hezâr eltâf-ı kerîmânelerin görüp hezâr-i sed-i hezâr ve ahd-i bîşumâr ile fer-i bahş-i derunları olup bi lutfillah azze ve celle dâmen-i rûzgâr almaya girerse ve matlûbum olan rûtbe-i velâyei vusul müyesser ve mukadder olursa sizi ve sizin gibi nice zâtları matlûblarına îsâl ile bezl-i tâb-ı tevân idüp ve belki nefsi nefsime sizi tercih iderim deyû ashâb-ı hulûsun gönüllerin alup anlar dahî ehli ve ıyâli ve asdıkây-i sâhib halleriyle derûn-i teveccüh ve duây-ı hayırlarına şugul ile gide ve duaları hedef-i icâbete karîn olmakla nâil-i merâm ve vâsıl-ı rûtbe-i a'lâ oldukda mukaddemen olan ahd ve güfti ferâmuş idüp bir azı hâtırına gelse de el-va'dü leyse bi-şeyin kelâm-ı muhâlifini ahz ile el-va'dü elzemü min dîni'l-azîm ve va'di'l-kerîm dîn-i kelimalarını ziyâde getirmeyup belki mev'ûdi olan zat-ı vâlây-ı kadre bir hâtıra-i bi-manâ ber sebep-i bihûde-i cüz'î ile keder-i azîmi olup bîçâregân nice tesellî bulsun ve a'lâyâ ve ednâya ne desun çâresiz kalup rûzgâr-ı dehri ve feleki seyr idüp hezâr şikâyetler ve evâil-i hâli rivâyetler iderler. Ziyâdece münkesiri'l-bâl olanlar ber geşte-i hâl²⁶¹ olmalarına teveccühler idüp fî nefsi'l-emr arz-ı nefis muâmelesi itmiş ise cezây-ı mayıllıkların²⁶² bulup yine ashab-i derûna bâr olurlar. Ammâ çok gönül-i şikeste bulunmakla Bârî Teâlâ kullarından geçmez. Husûl-i maksad ve min ındillah cümle gönüllerin tatyîb olmasıyla yine nâil-i lutf-i ilâhî olur.

²⁵⁸ Sadi bu beytinde; "Hiçbir zaman yüzümüzde gül açmadı. Esinti bize gelirken yolu kaybediyor"

²⁵⁹ Dünya cahil insanlara güç ve kudret veriyor. Bilen (Fâzıl) insanların günahı sadece fazilet ve bilgidir.

²⁶⁰ çaresiz, fakir.

²⁶¹ mutsuz

²⁶² Mâ yelikların

Sâyesiz dervîş bi berk ve nevâdan dûr iderik,²⁶³

Saklasun ârayış tâbûta nahl-ı devletin.²⁶⁴

3.3.32. Teselli

(من آمن بالقدر أمن من الكدر) Bu kelâmdır rubâr-ı menkûş-i²⁶⁵ i'tibâr olmakla sezâ vardır ki her şeyin zuhuru irâde-i ezeliyyey-i ilâhiyye ile olup merd-i²⁶⁶ vâhidin hilâf-ı irâde-i Hakk ef'âl ve ahvâl ve akvalden²⁶⁷ bir şeyin ızhârına kudreti olmadığı bir hoş bilup hayır ve şerrin hâlikı Allah'tır. Her ki fehm itmez ânı gumrâhdır²⁶⁸ deyup bu kavle îmân-ı sahih ve i'timâd-ı sarîh ashâbına irâde-i hak ile bir zarar ve evlâd ve etbâna bir keder veyâ mâl ve câhına noksân isâbet ile teslim ve rıza ile derkâr²⁶⁹ ve sabr ve şekîb-i bî-şomâr ile karar idüp âkıbet zararı faydaya mübeddel ve kederi surûra muhavvel ve li zilleti izzet ve killeti kesret ve vefret²⁷⁰ ile mükâfât olur. Hemân bu babda;

Ey birâder hangi gün gördün ki akşam olmaya

Hangi şeydir kîm ânın rûşen sabah olmaya

diyerek

İnne maa'l usriki yusrised kifâst

Şâd-ı birrânem ki kelâm-ı hüdüst²⁷¹

deyü her hâle hamdü şükr ferevân ile safâyâb olunur. Yoksa Zeyd ve Ömer ve Bekr ve beşere isnâd ile şîrk-i hafî olup kederi ziyâde olur.

Umûrun eyleyüp Mevlâyâ tefvîz

Sakın Zeyd ile Amra etme ta'riz

Merd-i âkile lâıyk olan küllün min ındillâh-i teâlâ deyup her ne kim Hakk'dan gelür a'lâ olur, diyerek hâtır-ı ref'ı gönlünü rızâyâ berk idüp me'mûrât-ı şer'iyyesini ziyâde imtisâl ve nevâhîden kemâl üzre ictinâb ile beyne'l-havf ve'r-recâda tahsîl-i

²⁶³ (b) "ider".

²⁶⁴ Her devlet bir hurma ağacı gibi gücünü köklerinden alır, hatta o kökler çok çaresiz dervişler gibi olsalar da durum böyledir. Dervişlerde bir çaresizlik olsa dahi onlara değer vermek gerekir.

²⁶⁵ (b,d) "kûş-i"

²⁶⁶ (b,d) "ferd".

²⁶⁷ (a) "akval" yok.

²⁶⁸ Yolunu kaybeden

²⁶⁹ İşte

²⁷⁰ bolluk

²⁷¹ Muhakkak ki Hüda sözünün desteklediği gibi her zorluk ile beraber kolaylığın olduğu bir gerçektir.

rızâ idenler beher hâl gün gibi rûşen-dil olup “ما لا عين رأت ولا أذن سمعت”²⁷² eltâf-ı samadâniyyeye mazhâr olmakla müyesser-i teyâb olur.

Tesellî-yâb olam dir isen efendî

Ferâmûş eyleme yâd et bu pendî

3.3.33. Kaza ve Kader (Beyân-ı Kazâ ve Kader)

Hakk sübhânehû ve teâlâ semâvât ve arzını halk itmeden elli bin yıl evvel makâdîr-i halkı levh-i mahfûz-ı ezeliyyesine ketb idüp mukadder eyledi. Ve hiç mevcûd için kazâ ve kaderden ihtirâz mümkün olmadığı zâhirdir.

Her ne yazdıysa kâtib takdîr

Ol oldur elbet eyleme tedbîr

Hat yazıldı ve oldu ceff-i kalem

Sen gerek çek gerekse çekme elem

Kaza kârhâne-i Hüdâ kârgirlerinden biridir ki âlemin ahvâlini hâlden hâle tahvîl ider. Rızâ ve adem-i rızâlarına bakmaz.

Ser rişde-i kâr hiçder hiç

İnsanın elinde nesne yok hiç

Kader her bâr kâzâ mukzâ aleyh cânibine îsal ider. Pes herkes kaderini zuhûra götüre deyû muntezırdır. Kader dahî kazâya ne zaman fermân ider deyû muntezır ve kaza iradete muntezırdır ki ne hükmeder. Ve irâdet-i kudrete muntezırdır ki ne buyurur. Ve kudret-i meşîyyete muntezırdır ki ne fermân ider. Ve meşîyyet-i ilme muntezırdır ki neye tealluk ider. Ya'ni meşîyyet serâ perde-i ilmden kabz idüp yed-i kudrete teslîm ider. Ve irâdet-i hazâne-i kudretten ahz idüp ibâdullah cânibine îsâl ider. Ne kâzâda sehv ve ne irâdetde ğalat²⁷³ ve ne kudrette şüphe var. Ve ne meşîette meyl câiz ve ne ilmde hata mümkündür. Bu ol nazargâhdır ki dîl-i sûzan ve cân-ı büryân ve teni nahîf ve dîde-i giryân ider. Bes evâmir ve nevâhiy-i şer‘i zâhirden el çeküp derây-ı perdede mestûr olan kaza ve kaderi kendi batâletine hüccet ve senet edinmek kâr-ı ukalâdan değildir. Kâle Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem:

(كل ميسر لما خلق له)²⁷⁴

²⁷² “Hiçbir gözün görmediği hiçbir kulağın duymadığı.” Bkz. Buhari, Bed’i Halk, 8.

²⁷³ (d) “ğalaz”.

²⁷⁴ “Herşey yaratıldığı fitrat üzeredir”. Bkz. Buhari, Tevhid, 54.

Kesmiş atmışdır ânı etme cedel!

Tîğ-ı Lâ yüs'el ammâ yef'al

3.3.34. Mukadderât

Aliyyü'l-Kâri, Tibyân risâlesinde

والتحقيق إن الله سبحانه وتعالى قدر المقدر قبل أن يخلق الموجودات على وفق ما علق علمه (buyurmuşlar. (بالمكونات ويعبر عن علمه سبحانه وتعالى بألم الكتاب الذي لا يتغير ولا يتبدل في كل باب Kader ezelde mukadder olan abdden vâki olmaktır. Ve denildi ki mukadder olân kazâ tertîb-i hâs üzere nizâm-ı mevcûdât içün irâde-i ezeliyye ve inâyet-i mukteziyye-i ilâhiyyedir. Kader dahî evkât-i hâricede eşyaya ol²⁷⁵ irâdenin teallukudur. Şerh-i mesâbihde böylece mestûrdur.

Mukadder her ne ise ol oldur biyhûde gam çekme

Rızâullah ile dilşâd ve hurrem ol elem çekme

Kemâlpâşazâde hazretlerine hayret gelüp ilâhi bu âdem oğlanı miskini neylesun ne etsun oğlanlık pestlik mestlik pirlik sütlük aç olsa divâne olur tok olsa bîgâne olur. Uyusa cîfe olur uyanık olsa mütehayyir olur. Acz-i hemîşe karîni da'f-ı dâim mukârini marifete sa'y eylese hitâb gelür ki (وما قدروا الله حق قدره)²⁷⁶ ibâdete cidd eylese nidâ irişür ki: (غور العباد حمر المرئية) Eğer şefâate dayansa kulağına yetişür ki (إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ)²⁷⁸ mukayyed olmasa tehdîd olunur ki (مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ)²⁷⁷ görmek isterse inâyet olunur ki:

(لا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ)²⁷⁹ Ve eğer nişânını isterse hitâb olunur ki: (ليس كمثله شيء)²⁸⁰ ve (عن الافهام بعيد). Eğer bilmek isterse hitâb olunur ki lâ yeblüghü'l kavle. ve'l efkâr fî'l-cümle âdem oğlanının da'f ve bîçâreliğini nice gönül bile veya nice dili takrîr eyleye âh vâh ile yevmi'l-kıyâme buyurmuşlar, cevâb-ı Nazîr Gülşenî bîçâre.

Bu efkârı gönülden cümle hazf it,

Hemân her vakti zikr-i hakka sarf it.

²⁷⁵ (a) “ol” yok.

²⁷⁶ “Allah’ı gereğı gibi tanıyamadılar...” En’âm, 6/91.

²⁷⁷ “...O’nun (Allah’ın) izni olmadan huzurunda şefaet edecek olan kimdir ?...” Bakara, 2/255.

²⁷⁸ “Kuşkusuz Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir.” Buruc, 85/12.

²⁷⁹ “Gözler O’nu idrak edemez, O ise bütün gözleri idrak eder. O lütuf sahibidir ve her şeyden haberdârdır.” En’âm, 6/103.

²⁸⁰ “...O’nun benzeri olan hiçbir şey yoktur...” Şûrâ, 42/11.

3.3.35. Tedbîr (Fi't-tedbîr)

(اللهم اني لا أملك الا التدبير فدبرني بأحسن التدبير). Rasûlullah sallallahû aleyhi vesellem: (الرفق في المعيشة خير من بعض التجارة)²⁸² buyurup ve dahî (التدبير نصف المعيشة)²⁸¹ buyururlar. Ve dahî (العبد يدبر والله يقدر) denmiş abde irâde-i âliyi'l-ilâhiyye ile i'tâ buyrulan²⁸³ irâde-i cüz'yyesini merdlik irâde-i Hakk'da mahv idüp dâimâ her hâl ve şânında rızâ-i kerim-i ilâhiyyeye sarf-ı bezl-i himmet itmekdür.

Kat'-i²⁸⁴ hayr ve şer cümle hakka râci'dir.

Herkesin ihtiyârı elde değil

Eldeki ihtiyârı cüzîdir.

Lik²⁸⁵ ol her mahalde değil

3.3.36. Tefekkür (Fi't-tefekkür)

Tefekkür için Hakk sübhânehû ve teâlâ (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ)²⁸⁶ buyurup ve dahî (وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ)²⁸⁷ buyurur. Rasûlullah sallallahû aleyhi ve sellem (تَفَكَّرْ سَاعَةً خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ سَنَةٍ)²⁸⁸ buyurur. Malum ola ki tefekkür halkdan Hakka firâr kasdıyla sahih olduğu vakit insanın hayra kâidi ve delîli olur. Ve dahî Hakk sübhânehû ve teâlâ hazretlerine akreb-i turuk vusûl-i tefekkürdür buyrulmuş. Ve dâimâ müstemirren fikr-i dünyâ ile âlûde olanlar bi'l-fiil cehennemlik ve eltâf-ı kerîme-i ilâhiyye zuhûru fikrinde olanlar bi'l-fiil cennetlikdir²⁸⁹. Hâcegân-ı Nakş-ı Bendi azizlerimiz böyle tahrîr buyurmuşlar.

فاترك الفقر واحوالها فان صاحب هذا الفقر لسفر واصرف الفقر الى تحقيق الناس يكفي لك ويجعل

الجنة مقر

²⁸¹ "Tedbir geçimin yarısıdır." Bkz. el-Munâvî, Feyzu'l-Kadir, C. 3, S. 10.

²⁸² "Geçim üzerine itidal, bazı ticaretten daha hayırlıdır." Bkz. Beyhaki, Şuabu'l-İman, C. 8, S. 495, 6136.

²⁸³ (d) "olanın".

²⁸⁴ (a) "kat'ı" yok.

²⁸⁵ "Lik manası lakin".

²⁸⁶ "...Şüphesiz bunda düşünen topluluklar için ibret ve deliller vardır." Zümer, 39/42; Casiye, 45/13.

²⁸⁷ "...Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler..." Âl-i İmrân, 3/191

²⁸⁸ "Bir saatlik tefekkür, bir senelik ibadetten daha hayırlıdır." Bkz. Aliyu'l-Kârî, Mirkâtü'l-Mefâtih, C. 1, S. 496.

²⁸⁹ (a) "cennetindir".

3.3.37. Sohbet (Fi's-sohbet)

Lügatte ve ıstılahta birdir ve üç kısımdır. Biri a'lâ ile sohbettir ki hakikatte hizmettir, biri ednâ ile sohbettir ki terahhüm ve şefkat ve hurmet murûiyyeti muktezîdir. Biri ikfâ ile sohbettir. Ol dahî îsâr ve fütüvveti muktezîdir. Ve sohbet sünnet-i şerîfedir. Ammâ kelâm-ı mâlâyâniden ârî olup letâif-i enbiyâ ve evliyâ isimlerini zıkr ve ahvallerin beyân ile ola. Ve mürîdin şeyh ile sohbeti; edebi zâhiren ve bâtinen i'tirâzı terk ve akvâlini vech-i cemîle hamldir. Misliyle sohbet abdine nazardan ihtirâz ve sâdır olan akvâl nâmünâsebeti mehmâ emkân te'v'il idüp te'vîli mümkün olmayan içün kendi nefsine istifâde ve töhmet lâzımdır. Zünnûn-u Mısırî hazretleri buyururlar: “Hakk ile sohbet muvafakat-ı emirdir. Halk ile sohbette münâsaha lâbüddür. Nefs ile sohbette muhâlefet elzemdir. Şeytan ile sohbette adâvet ve te'avvüz gerekdir. Üsküdâri Mahmud Efendî buyururlar:

لا تصحب الا الصحبة احد حتى يكون الاقبال من جانبه فاصحب به حينئذ ولكن رأى في حقه من (الكلام او غيره) buyurmuşlar. Ve sohbet sünnet-i şerife olduğun bilup müdâvemet eden bir meclisde Cenâb-ı Rabbü'l-âleminin ve enbiya ve mürselînin ve evliyây-ı kirâm hazerâtının birinin ya ismini ya akvâl ve ef'allerinden birini zîver-i sohbeti eyleye ki güzzer eden mâlâyânî vizri ve zikirleriyle mahv olup her sohbeti ihvânına ve kendüye 'iz-ü rif'at olmakla nâil-i sâfay-ı rûhânî ola.

²⁹⁰(لا تصحب الكسلان في حالاته كم صالح بفساد آخر يفسد)

3.3.38. Marifet (Fi'l-marifet)

Marifet lügatte ilim manasınadır. Istılâh-ı Ehl-i Hakikat'te Hakk teâlâ hazretleriyle muâmelesinde sıdkla esmâullah ve sıfâtını bilip cemi' ahvâlde Hakk'a rucû-ü sırrıyla münâcaat ve ahlâk-ı zemîmeden pâk olmaktır. Meşâyıh-ı 'ızâm marifet dedikleri Hakk sübhânehû ve teâlâ hazretlerinin esmâ ve sıfâtını bilüp masnu'dan Sâni'â intikâle dirler. Zîrâ akılda delâlet ve hikmetde şehâdet ve marifetde işâret vardır, buyurmuşlar.

Ma'rifet-i Nefs;

Marifet-i nefis beyânında cümlelerin muteberi kavlı-i esah budur ki:

²⁹⁰ “Atalet halindeyken tembel kişiyle dostluk etme! Nice salih kimseler vardır ki fasıkları yoldan çıkarmıştır.”

ان الله عز وجل أوحى داود عليه السلام وقال عرفني نفسك فتفكر داود عليه السلام وقال عرفتك بالوحدانيته والقدرة والبقاء وعرفت نفسي بالعجز والضعف والفناء فأوحى الله تعالى اليه وقال الآن صرت بي عارفا واليه الإشارة في قول النبي ﷺ

من عرف نفسه بالعبودية عرف ربه بالربوبية ومن عرف نفسه بالتذلل والتقصير عرف ربه بالتفضل (Kezâ fi'n-Nihâye. (والتوقير ومن عرف نفسه بالزوال والفناء عرف ربه بالثبات والبقاء

Bu hadis-i şerifde olan marifetten murad bi-hasebi'l-hakikat marifet olmak var, bi-hasebi'l-ahvâl ve'l-âsâr marifet olmak var. Eğer bi-hasebi'l-hakikat marifet olursa manây-ı latîfî künh-i hakikatte “nefsini bilen Rabbini bilir” demek olur. Gene hakikate ittîlâa mecâl-i mahal ise lâ-cerem bu hadis-i latîfîn manası marifet-i aczden ve adem-i vusulden ibâret olur. Ve eğer bi-hasebi'l-ahvâl ve'l-âsâr marifet olursa ol takdirce marifete imkân olur. Ammâ ol dahi iki kısımdır:

- a. bi-hasebi'l-kemâlât marifet olmak var.
- b. bi-hasebi'l-acz ve'l-iftikâr marifet olmak var.

Kısm-ı sâni ashâb-ı istidlâl mesleğidir ki bu mesleğe sâlik, bazı ulemay-ı tahkîk, merâm buyurup bu hadis-i şerifin manası bir kimsenin ki vücûdunda ve hafâsında ve sâir ahvâlinde olan keyfiyyâta vukufta aczini ve kendi zâtında bir nesneye adem-i istihkâkını bile ve vücûdunu ve ana müteferri' olan fûnûn-ı nuamâ ve envâi atâyâyı in'âm ve ihsân-ı Rabbi bilir demek olur demişler.

Kısm-ı evvel erbâb-ı hakikat mesleğidir. Yani erbâb-ı zevk ve irfan böyle tahkîk ve beyân buyururlar ki nefsi-i insân yani nefsi-i nâtika mücerreddir. Cisim ve 'araz²⁹¹ değildir. Mekân ve cihetten ve ittisal ve infisalden münezzehdir. Beden-i insana taalluk ve tedbîr ve tasarruf cihetindendir. Evvelâ bedeninin a'vâ ve safâsı ve âlem-i rûhâniyyeye akreb ve ins-i ruh-i hayvânîdir ki kalb, derler. Anda olan buhâr-ı latîfe tealluk ider. Andan sonra kalbde²⁹² şerâyîn ki yürek damarlarıdır. Birer tarafları dimağa müteallıktır. Ol şerâyîn vasıtasıyla dimağa²⁹³ taalluk eder ve dimağ ki cümle azanın menbe-i münteşiridir. Dimağ vasıtasıyla evvel 'asaba taalluk ider. Ondandır sonra cümle evtâra ve etrâf-ı bedene taalluk eder. (فتبارك الله احسن الخالقين)

Ey es-Sâni'în ve'l-Musavvirîn ve beyân buyururlar ki nefsi-i nâtıkaya nisbet kalb-i insân arş mesâbesindedir. Ve dimağ, kürsi mesâbesindedir. Ve havâss-ı insân melâike mesâbesinde ve a'zâda olan kudret, ecsâmdaki tabîât-ı musahhara

²⁹¹ (a,b,d) "aruz".

²⁹² (b,d) "olan" var.

²⁹³ (a) "ol asaba" var.

mesabesindedir ve insandan sâdır olan e'fâl-i mevâddi ve'l-âti anâsır mesabesindedir. Meselâ nefs-i nâtıkanın anâ'îl-i cismâniyyeden bir fiile irâdesi taalluk eyledikde evvelâ ol fiili ilkây-i rûhânî ile kalbe ilkâ ider. Ba'dehû kalbde olan şerâyîn vasıtasıyla dimâğa müteallık olan a'sâba ilkâ ider. Ve cümle kuvay-i muharrike ol 'asabda kuvvetlenmiştir. Hüve'l-'asab vasıtasıyla cümle 'azây-ı insan ol murâd olan fiilin mebâdi-i karîbe ve baîdesine münâsib hareket ider. Ol fiil vücûda gelir. Ve bi'l-cümle nefs-i nâtıkanın âlemi, âlem-i insandır ki nüsha-i ekberdir. Dildeki gibi emr-i Hakk ile tasarruf eder. Zâlike yani kavlühü sallallahu aleyhi ve sellem:

(ان الله خلق آدم على صورته)²⁹⁴ Yani Hakk sübhânehû ve teâlâ âdemi kendi sûreti üzere halk eyledi demekten murad, bu sûret-i maneviyye ve bu muvâzeney-i vasfiyyedir. Yoksa Hakk sübhânehû ve teâlâ azze şe'nühû münezzehdir.

Bu cümleden malum oldu ki hadis-i şerif-i mezkûrun manay-ı latîfi budur. Bir kimse bu sıfat-ı ilahiyye ve bu nu'ût-ı rabbâniyye ile keyfiyet-i ittisâfını ve bu tende vech-i meşrûh üzre tasarrufunun hakikatını bile. Hakk sübhânehu ve teâla hazretlerinin dahî cism-i cismane olmayıp zamandan ve mekândan münezzeh olduğu halde bu âlemi ulvîde ve süflîde tasarrufi keyfiyetini bilir demek olur.

(اللهم اجعلنا من العارفين)

(رأيت ربي في أحسن صورة)²⁹⁵

(رأيت ربي في صورة شاب أمرد)²⁹⁶

Hadîs-i şeriflerinde olan sûretten murad bu sûret olmayıp zikrolunan suret-i maneviyye olduğu azhardır. Zira Hakk sübhânehu ve teâla cemi' insanın zihinlerine tebâdûr eden meâniden bi'l-küllîye münezzehdir. Es'ad-ı mevcûdât aleyhi ekmelü't-tahiyyât Hakk sübhânehu ve teâlanın şâbb-ı emred latîfü'l-hüsn ve anda ızhar eylediği hâlât ve kemalât ve kudretini, ümmet-i merhumesine tefhimi murâd buyurup kemâl-i letâfeti ruh-ı zibâ²⁹⁷ ve leb-i lea'l-gûn ve dur dendan ve sîb ve ğabğab ve tenasüb-i a'zâ ve her uzvun hâl-i şe'ninde olan kudret ve letâfet-i atıyye-i sübhaniyyedir. O sûret üzre görülen kemalden ahsen gördüm buyurmalarıyla kelâm-ı teşbihden dahi kurtulmuştur ve beyan olunan hâlât-ı kemâl-i kudretini izharıdır. Yoksa Şâbb-ı emredde olan lahm ve şahm ve azm ve urûk cemîan hayvanatta dahi

²⁹⁴ "Allah âdemi insan suretinde yaratmıştır." Bkz. Buhari, Bir, 32.

²⁹⁵ "Rabbimi en güzel halde gördüm." Bkz. Tirmizi, Sünen, C. 5, S. 367, 3234.

²⁹⁶ "Rabbimi genç delikanlı güzelliğinde gördüm." İbn Furek, Müşkilü'l-Hadis, s. 362.

²⁹⁷ manası "güzel yüz".

vardır. Amma ol kudret ve letâfet î'tâsı ancak insana mahsustur ki ahsen-i takvîm üzere halk olunmuştur. İmamı Gazâlî buyururlar ki: “bu kelâm-ı dürrerbâr tecelli-i bi'l-misal kabilindendir. Hazret-i Cibrîl-i emîn Hazret-i rasul-i rabbil âlemîn sallallahu aleyhi ve sellem hazretlerine ahsen-i sûret ile ma'rûf ashab-ı güzîn ridvânullâhi teâlâ aleyhim ecmaîn hazerâtından Dıhye hazretleri sûretinde zuhûr ve temessül eylediğini Hakk sübhânehu ve teâlâ (فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا)²⁹⁸ ayeti kerimesiyle beyân etmiştir. Hazreti Cibril aleyhisselam'ın ol sûret ile görünmesi an aslın ol surette olmasını iktizâ etmez. Zirâ bi'd-defeat hilkat-i asliyyesi üzere görünmüşlerdir. Cibril aleyhisselam yine hilkat-ı asliyyesi üzeredir. Hazreti Cibril aleyhisselam içün irâde-i Rabbanîyye ile ol surette görünmesi mümkün olduğu halde Hallâk-ı zü'l-celâl ve'l-cemâl hazretlerine vechen mine'l-vücûh mahal olmadığı ke's-şems fî-vasati'n-nehâr zâhir ve aşikârdır.

(اللهم اعف عنا وارنا اشياء كما هي بلطفك الكريم بحرمة جميع الأنبياء والمرسلين).

Ahmed Fenâri hazretleri buyururlar:

ان الله ذاتا وحياتا وعلماء وإرادة وكلاما قدرة وسمعا وبصرا وكذا قيام الانسان المكلف بذات والحياة (والارادة والكلام والقدرة والسمع والبصر) buyururlar. Yani suretten murâd suver-i manevidir, demek murâd iderler. Ve Şeyh Ebu Mansur Mâturidi hazretleri: merâtib-i marifetullahda dört tarîk vardır. Evvela Allâh teâlâyı bi-lâ keyfîyye ve bi-lâ müşâbihe bilmekdir. Bu marifete İslâm derler. Bunun mahalli sadırdır. Sâniyen Hâk sübhânehû ve teâlâyı ulûhiyyet-i vücûb ile bilmektir, bu marifete imân tesmiye olunur, bunun mahali kalptir yani dâhil-i sadırdır. Sâlisen Bârî Teâlâyı sıfat-ı kemaliyye ile bilmektir, bunun mahali kuvvâdır yani dâhil-i kalpdır. Râbian tevhiddir yani Allah sübhânehû ve teâlâyı vahdâniyyet ile bilmektir, bunun mahalli sırdır yani dâhil-i kuvvadır ki ona hafi tesmiye olunur. Anda nur-ı Hüdâ hâsıl olur. Abd içün ondan ziyadeye medhal yoktur.

Bârî Teâlâ abd-i kâfire hidayet murâd eyledikde hafîye yani dâhil-i sırta nûrunu ilka eder. Ol nuru tele'lü²⁹⁹ ider. Sırta bâliğ olur. Abdde tevhîd zâhir olur. Andan telemmü' ile kuvvada bâliğ olur. Abde marifet hâsıl olub ârif-i billah olur. Andan tele'lü ider. Kalp bâliğ olur. Abdde imân mütehakkık olur. Andan tele'lü ider. Sadra bâliğ olur. Abd müslim olur. Andan telemmü' ile bâki-i âzâya münteşir olup tâât-ı ilâhiyyeyi kabul eder ve meâsiyi terk ider. Mü'min-i nakî ve takî olur. Bu

²⁹⁸ “...O'na (Meryem validemize) tam bir insan şeklinde göründü.” Meryem, 19/17.

²⁹⁹ “parlar”.

merâtibe işâreten (أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ)³⁰⁰ ayeti kerimesinde bulunmuşdur buyurur.³⁰¹

Umdetü'l-islâm beyânı üzere marifet-i nefis-i beden-i insan³⁰² bir şehir-i azimdir. Bünyâdı dört cevherdendir ki anâsır-ı erbaa dirler. Binâsı dokuz dürlü³⁰³ cevherdendir. Lahm ve dem ve azm ve ilik ve sinir ve damar ve deri ve yağ ve kıldır. Ve ikiyüz sütünü vardır ki kemüklerdir ve yediyüz dürlü bendi vardır ki sinirlerdir ve ol şehir vasatında bir ulu³⁰⁴ pınar vardır ki üçyüz arığa suyu dağılır. Ol pınar ciğerdir. Urukları damarlardır. Ve on iki kapusu vardır ki iki göz iki kulak iki burun delikleri iki memeler ve bir ağız ve bir göbek ve kubül ve dübür. Ve ol şehrin mahfûz hazinesi vardır ki esnâf-ı cevâhir içün ciğer; dem hazinesi, bağırsaklar; füzalât hazinesi, dimâğ; akıl hazinesi, yürek; ruh-ı hayvânî hazinesi, dalak; sevdâ hazinesi. Ve ol şehri sekiz üstâd dâima ta'mîr ederler. Anlara kuva dirler. Kuvvet-i câzibe taâmı içer ve çeker, kuvvet-i mâsike taâmı tutar aşağı koyuvermez. Kuvvet-i hâzime taâmı alışdırır. Bazısını azâya verir ve bazını kuvvet-i dâfi'a bağırsaklardan dışarı sürer. Kuvvet-i ğâdiye bu dahi ğıdanın vardığı uzuvda ıslah eder. Kuvvet-i musavvire ana karnında veledde suret düzer. Rical ve nisâda vardır. Kuvvet-i nâmiye her uzvu büyüdür. Kuvvet-i muvellide ğıdayı bir halden bir hale döndürür. Yani kursakta kaynayan taâmı evvelâ helümme gibi eder. Ba'dehû lahme yahut azme vardıkda lâyük olduğu veche verir.

Ol şehrin beş pasbânı³⁰⁵ var. Görmek ve işitmek ve tatmak ve koku almak ve tutmak ile bilmek. Bunların her biri ol şehre zarar teveccüh eylese kâdir oldukları kadar içeri ruha bildirirler. Ve hayır gelse bildirirler. Ve ol şehrin iki kanâdı var. Hâriçde ellerdir ve iki sütünü var ki ayaklardır. Ol şehirde üç tâife sâkinlerdir; melek, insan ve cin. Melek Hakk'dan gelen ruhdur. İlim ve marifet ânın hizmetidir. İnsan dediğimiz ruh-i hayvânîdir. Gıdanın gâyet latîfinden olur. Meleğin yürek ortasında tahtı vardır. Andan cemî uzuvları seyr eder. Damarlarda olan kanı mürekkep idinür. Cin dediğimiz ruh-i shevânîdir, ciğerde olur. Her uzvun gıdâsı bunun elinden bahş olunur. Ve ol sekiz üstâd buna hizmet iderler. Bunun maksûdu hemân bunu ma'mûr

³⁰⁰ “ Allah kimin yüreğini islama açmış ise...”Zümer, 39/22.

³⁰¹ (b) "buyururlar".

³⁰² (a) "insan" yok.

³⁰³ (a) "dürlü" yok.

³⁰⁴ (a) "ulu" yok.

³⁰⁵ anlamı "koruyucu".

itmektir. Bu ne Allah bilir ve ne haşr ve ne neşr bilir. Nefs-i emmâre dedikleri budur. Bunun elinde zebûn olup bu makamda olanlar îmansız ölürler. Neûzü billâhi Teâlâ. Ve ruh-i nefşânî iki nevidir. Biri müdrike ve biri muharrikedir. Müdrike dahî iki nevidir.

Biri hasâis-i zahiredir ki zikr olunan pâsbânlardır.

Biri havâss-ı bâtınadır ki;

Evveli hiss-i müşterekdir. Cümlelerin hâkimidir. Zîra her birinin idrâk eylediğini idrâk eder.

İkinci hayaldir. Cemî‘ mahsusât bunda müntakış olur. Ve beyni içinde müşterek kurbunda olur. Müşterek her idrâk eylediğin buna verir³⁰⁶ bu hıfz eder.

Üçüncü vehimdir, cüziyyâtı idrâk ider, buğz ve adâvet ve hubb-ı dünya gibi, bu vehm cemî‘ hayvanda vardır.

Dördüncü kuvvet-i hâfızadır, vehim ne idrâk iderse ona verir, hıfz eder ve hıfz eylediğinde tasarruf eder ve hayırlısını tafdîl ve tertîp eder.

Beşinci Kuvve-i mütefekkiyedir, cemî‘ kuva üzerine pâdişah gibidir. İlham ve riyâset ve siyâset mahalli budur. Kuvve-i muharrike dedikleri cemî‘ zî-ruhda vardır. Kendüye nefâlî olanları kendüye çeker, zararlı olanları def‘ eder.

Hâsıl-ı kelâm her kişi nefsini bilmek sebebiyle Rabbisini bilir demekte evvelâ³⁰⁷ bu usul üzere nefsini bilip halk olunmasında Hallâk-ı zü’l-celâlin kemâl-i kudret ile mevsuf olduğunu bilip imanı kâmil ola. Ve gerekse ashâb-ı sülûk - rahimehümüllahu teâlâ- hazretleri bildikleri gibi nefsini avâlimi külliyeye ve cüz’iyyeye hâvi bir cevher-i muharrer bilip, Hakk sübhânehû ve Teâlâyı dahi ana münâsîp kemâl ile bilsin. Ve gerek heykel-i mahsûsünün aklı erdiği kadar mücerred Rabbü’l-âleminin kemâl-i kuvvet-i kudretini ve nefsinin kemâl-i acz ve kusûr ve ihtiyâcını bilsin. Hakk Teâlâ hazretlerini bilmiş olur.

Âşık Paşa merhum tarifi üzre marifet-i nefis evvelâ nutfe-i rahm-i mâdere ilka olundukda “Zühal” tasarrufuyla kan olur, “Müşteri” tasarrufuyla uyuşur, “Merih” tasarrufuyla azm olur, “Şems” tasarrufuyla sûret bağlar. “Zühre” tasarrufuyla can gelir, “Utârid” tasarrufuyla anlamak gelir. “Kamer” tasarrufuyla büyür ve “Cevza” tasarrufuyla yolu açılır, dünyaya gelir. Ba‘dehû yine bu yedi yıldız tabiatlarında olduğu için bunların hükmünde olur. Güyâ yedi saf oldu.

³⁰⁶ (a) "dirler".

³⁰⁷ (a) " hâlâ".

Saff-1 evvel masumlardır; dört sene ve dört aya varınca “kamer” hükmünde olur. Yeni ay tîz tîz büyüdüğü gibi masumlar dahi tîz büyürler.

Saff-1 sâni dört yaşından bulûğa varınca Utârid hükmündedir. İlim ve kitâbete kâbiliyyet verir.

Sâlisen saff-1 bulûğdan yirmi yaşına varınca şems hükmündedir. Kendüyü düzenmek verir.

Râbian yirmiden kırka varınca sinn-i vukûf ehlidir. Merih hükmündedir. Kendü gibi ğadab ehli ider.

Hâmisen altmışa varınca müşteri hükmündedir. Acılık ve dünya muhabbeti verir.

Sâdisen saff-1 pîrîdir. Zuhâl hükmünde uzun emeller³⁰⁸ ve harîşliklar virir.

Sâbian Kamer gibi menâzilin itmâm ider.

Bu cümle ile dahî insan emr-i ilâhi ile bu yedi nücûm hükmünde olub kemâl-i inâyet-i Rabbü'l-âlemine eşedd-i ihtiyacını bilmek dahi meslek-i hidâyettir, buyurmuşlar. (اللهم احسن إلينا الهداية والتوفيق)³⁰⁹

3.3.39. Havâtır (Fi'l-Havâtır)

Havâtır-ı vâride ale'z-zamâniyye dört mertebedir. Biri ilkâ-i melek, biri ilkâ-i iblis, biri ehâdîs-i nefis, biri min tarafillahtır. Evvel ilhâm, sâni vesvas, sâlis hevâcis³¹⁰, râbi' ahhârü'l-Hakkdır. 'Alâim-i ilhâm ilm-i şerîfe muvâfakattır. 'Alâim-i vesvâs maâsiye davettir. 'Alâim-i hâcis ittibâ-i şehavâta da'vettir. 'Alâim-i ahhâr-ı Hakk mücerred hayrât ve tâât ve rızâyâ davettir.

Meşâyih-i Kirâm kavilleri üzre kuvvet-i harâm ashâbı ilhâm ile vesvâsı fark edemezler ve havâtır-ı mezmûmenin mahalli nefsidir Havâtır-ı mahmûdenin kalbdır. Zîra nefis hiç sadâkat etmez ve kalb aslâ kizb etmez.

Cüneyd hazretleri buyururlar ki: Hevâcis-i nefisle vesâvis-i şeytân beynlerinde fark; nefis bir şeye tâlib olsa bunca ibrâm ider³¹¹ ancak ânı sıdk-ı mücâhede def' ider. Ammâ şeytân bir zillete da'vet eder. Muvâfakat bulmadıkda

³⁰⁸ (b,d) "virir".

³⁰⁹ "Allah'ım üzerimize hidayet ve yardım ver."

³¹⁰ hevâcis: gönle düşen hatıralar.

³¹¹ ibram eder: zorlar.

âni³¹² terk eder. Zillet-i âhara davet eder. Zîra zilletler indinde hep birdir ve iki hâtır birden gelse Cüneyd hazretleri evveli kavidir buyurur. İbn-i Atâ sâni akvâdır³¹³ buyurmuşlar.

Abdullah b. Hanîf hazretleri: (كلاهما سؤال به يجيء من الحق فلا مزية لأحدهما على الآخر)
)³¹⁴ Kezâ fi hakâiki'l hakâik (كذا في الحقائق الحقائق)

Vesâvis-i şeytâniyyeden kalb-i insâna ârız olan beş mertebedir. Biri hâcis, biri hâtır, biri hadîs-i nefis, biri vehm, biri azmdır.

Hâcis ana derler ki: ibtidâ kalb-i insana şer‘-i şerif men eylediği bazı muhalif ahval gele, ba‘dehû bir mikdâr karar ederse ana hâtır, derler. Aceb hâtırına geleni işlesem; hak mıdır batıl mıdır, desem âna hadîs-i nefis, derler. Ba‘dehû hâtırına geleni etmek üzere olsa âna azm derler ki³¹⁵ evvel mertebede hâtıra layih olana ki hâcis derler. Cemî‘ ulemânın ittifâkıyla indellah müâheze olunmaz. Ve ânın mukâbelesinde günâh ve sevâb yazılmaz. Zîra kalb kişinin kendi elinde değildir. Kalbe kalb denildiği hemîşe munkalib olduğu içindir.

Üçüncü mertebe ki hadîsü’n-nefsdir. Hadîs-i şerif ile muakkid olduğu zâhirdir. Mertebe-i sâniye evlâ bi’t-tarîk zira işlemeğe kasd yoktur. Ammâ dördüncü mertebe ki vehmdir. Mu‘ıll-i hasenât ol mertebeye gelse mukâbelesinde ecir ve sevâb tahrîr olunur. Ancak seyyiât ol mertebeye gelse bir mikdâr te’hir olunur. Tevbe eder mi etmez mi eğer havf-i hak ile tevbe iderse mukâbelesinde sevâb yazılır. İşlediyse bir şey yazılır ziyâde yazılmaz. Beşinci mertebe ki azmdır. Eğer kalbe layih olan vesâvis-i seyyie müntakış olup elbette vücuda getiririm der ise andan seyyie yazılır. Ol dahî iki kısımdır. Yazılan seyyie-i azm midir yoksa seyyie-i amel midir -neûzu billah- seyyie³¹⁶ fiile gelir ise seyyie-i amel yazılır.

Hâtıra gelen umûr-ı hafîyyeyi melekler nice bilirler³¹⁷ denilir ise Hakk Subhânehû ve Teâlâ kudretiyle bir âdemin hâtırına hasene gelse ağzından bir râyiha-ı tayyibe çıkar. Seyyie gelse bir kerih rayiha çıkar, andan bilirler. Min ihrâcât-ı Mahmud Efendi el-marûf bi-Karaçelebizâde -rahimehullâhi teala- keza fi’l-eşbah ven’nezâir. (كذا في الاشباه والنظائر)

³¹² (b,d) "am" yok.

³¹³ (b,d) "kavidir".

³¹⁴ “İkisi de Allah’tan gelen sorulardır, birinin diğerine karşı bir üstünlüğü yoktur.”

³¹⁵ (b,d) "ki".

³¹⁶ (a) "seyyie" yok.

³¹⁷ (b,d) "bilür".

Tefsîr-i kebir sahibi buyururlar ki; Nâs iki nevi'dir. Biri kâfir, biri mü'min. Kâfir bi'l-icmâ nârdadır. Mü'min dahî iki nevidir. Âsî ve mutî. Mutî bi'l-icmâ cennettedir. Âsi dahi iki nevidir. Âsi bi'l-kebâir, âsi bi's-sağâir. Âsi bi's-sağâir bi'l-icmâ cennettedir. Âsi bi'l-kebâir dahi iki nevidir. Biri tâib, biri musırrdır. Tâib bi'l-icmâ cennettedir. Musırr dahi iki nevidir. Biri müstahil,³¹⁸ biri ğayr-ı müstahil. Müstahil bi'l-icma nârdadır. Ğayr-ı müstahil olanın emri yed-i kudrettedir. Bârî Teâlâ dilerse azâb eder, dilerse cennete idhâl eder.

3.3.40. Rızık (Fi'r-Rızık)

(إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ)³¹⁹ Hazreti Mûsa aleyhisselâm nûr gördü, nâr sandı, yalvardı. (إِنِّي أَنَا اللَّهُ)³²⁰ nidâsını işitti. İbtidâ-i münâcatında: Ya Rabbi! Ehlü 'ıyâlimi sana emanet, dedikde vahy olundu ki: Yâ Musa! Kûyi asa ile darb eyle, darb eyledi bir siyâh taş yarıldı içinden bir küçük kurd çıktı. Ağzında yeşil yaprak ve ol kurd:

“سبحان من يراني ولا ينساني”³²¹ deyu tesbih eylediğini işitdi. Ol dem hitâb geldi ki: Yâ Mûsa! siyah taş içinde küçük kurdun nafakasını ferâmuş etmedim. Senin ıyâlin nafakasını ferâmuş eder miyim?

Beyt:

Rızık için fi'l-hakîka olma melûl

Fe-minellahi rızku külli ehadin

Çün ğurâb yavrusunu çıkarır.

Heman yanından firâr eder.³²²

Hak sübhânehû ve teâlâ ol yavrulara karınca ve sinek havâle eder. Anlar ile beslenir, tâ tüyleri zuhûr edince. Ba'dehû anaları yanlarına gelir, besler.

“فسبحان الله الرزاق”³²³ Cüneyd hazretleri bir cemâate mülâki olub ne mahalle gidersin dedikde rızıkımız taleb için gideriz demişler. Rızıkınız ne mahaldedir bilürseniz talep ediniz buyurdular. Ol cemâat Hak Teâlâdan isteriz dediklerinde eğer

³¹⁸ “haramı helal sayan”.

³¹⁹ “Şüphesiz ki rızık veren, sağlam kuvvet sahibi olan sadece Allah'tır.” Zâriyât, 51/58.

³²⁰ “...Muhakkak ki ben Allah'ım...” Kasas, 28/30.

³²¹ “Beni gören ve unutmayan pek yücedir”.

³²² Hakikatte rızık için ümidini kesme! Her bir rızık Allah'tandır. Bu yüzden karga yavrusunu doğurur doğurmaz, karga yavrusunun yanından hemen ayrılır

³²³ “Herkese rızık veren Allah pek yücedir”.

sizi ferâmuş edeceğini bilerseniz hâtırına getirin buyurdular. Cemâat dahi hânelerimize dâhil olub mütevekkil olalım dediklerinde tevekkül ile tecrübeniz oldu mu buyurdular. Cemaat dahî tedârik-i rızık için ne hîle edelim didiklerinde terk-i hîle ediniz buyurmuşlar.

(يا طالب الرزق مهلا)

(اجعل الهك حسبك)

(الرزق كالسهم يأتي)

(إن كان نصيبك يصيبك)³²⁴ ve dahî

(يا طالب الرزق من الأفق مجتهدا)

(أقصر عناك فإن الرزق مقسوم)

(الرزق يسعى إلى من ليس يطلبه)

(وطالب الرزق يسعى وهو محروم)³²⁵

3.3.41. Hâl-i Nafaka

Bir câriye mevlâsından hâmil olacak ânın nafaka ve kisvesi ve süknâsı ile hıfz ve harâseti, mevlâsı üzerine farz ve takdîr olunub bey'ı dahî harâm olur. Mümin dahî Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin kuludur. Kemâl-i keremiyle rızkını verir ve hıfz eder. Zira tahmîl-i emânet etmiştir. Her yetîmin velîsine şer'an nafaka farzına im'ân ile kudretine göre takdîr olur.

Hakkın ihsânını iz'ân eyle.

Eyle bu beyti mevlâyâ niyâz

Sen nazîra velîyy-i şâdân eyle

Yâ ilâhi! veliyy-i âlemsin kudretine göre ihsân eyle.³²⁶

³²⁴ “Ey rızık talep eden kişi biraz sakin ol,
İlahını vekil kıl,
Rızık ok kadar hızlı gelir,
Eğer senin nasibin ise seni bulur”.

³²⁵ “Ey var gücüyle rızkını talep eden insan,
Kendini kısıtla, çünkü rızık taksim edilmiştir,
Rızık onu istemeyene doğru koşar,
Rızık doğru koşan ise mahrum kalır”

³²⁶ “Allah’ın vermiş olduğu nimetleri bir düşün bakalım!
Bu düşüncelerle mevla’ya niyaz eyle!
Nazîrâ sen kendini Allah’a dost ve bahtiyâr eyle!
Ey Rabbim! Âlemlerin velisi sensin! Kudretine göre bizleri ikramlandır!”

Hız. Musa aleyhisselâm münâcâtında: Yâ Rabbi! Firavuna nice rızık verilir ki ulûhiyyet iddiâ eder, dedikde kemâl-i lûtf nühâ ile hıtâb erişti ki: Yâ Mûsa! Eğer firavun abdiyyeti terk ettiyse, biz rubûbiyyeti terk etmeziz.

BEYT:

Kemâl-i lutfi mevlâyâ nazîran hiç nihâyet yok

Velî biz pür kusûruz bizde şeye hiç liyâkat yok³²⁷

Şeyh Sâdî hazretleri buyurur³²⁸:

Ey kerimi ki ez hazâneten ğayb

Kıbrı tersâ vazife-i hordârı

Dostân râ kucâ kunî mahrûm

Tûki bâ düşmanân nazardârı³²⁹

3.3.42. Şükür (Fi’ş-Şükür)

Kâle Allâhu azze ve celle: (لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ)³³⁰

Şükrü nimet hây-i hakk mikon müdâm

Tâa koned hak ber tû nimeti râ temâm³³¹

Nimet bir arustur ki sahr-ı şükürdür buyrulmuş. Şükür inde’l-muhakkikîn nimet-i mün‘ime îtirâf ile riâyet hakkıdır. Hakikât-i şükür zıkr-i ihsân ile mün‘ime senâdır. “فَمَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَسْكُرِ اللَّهَ”³³² buyrulmuştur.

(اشكر لمن أحسن يوما عليك)

(فاشكر للمنعمة فرضا عليك)³³³

Ve dahî şükür sayd-ı maksud ve kayd-ı mevcuddur, buyrulmuş.

Şükür nâ kerde zevâl-i nimet est

Behre-ye şâker kemâl-i nimet est³³⁴

³²⁷ Rabbimizin lutuf ve yüceliğinin benzeri yok. Onun lutuf ve yüceliği nihayetsizdir. Ey dost bizim kusurlarımız çoktur. Bizim liyâkatımız yok

³²⁸ (b,d) "buyururlar".

³²⁹ “Ey gayb hazînelerinin kerîmi! Yahudi ve hristiyanlara bile ikram ediyorsun. Sen, sana düşman olanlara dahi böyle yaparak rızık verirken hiç dostlarını mahrum bırakır mısın?”

³³⁰ “...Şüphesiz siz (nimetlerime) şükrederseniz, size (nimetlerimi) arttırırım...” İbrâhim, 14/7.

³³¹ Allah’ın nimetlerine karşı daima şükür içerisinde ol! Ta ki Hak bütün nimetlerini senin üzerinde tamamlasın

³³² “İnsanlara teşekkür etmeyen Allah’a şükür etmez”.

³³³ “bir gün sana iyilik edene teşekkür et, ama sana nimet verene teşekkürü bir borç bil”

³³⁴ “Şükretmeyen kimsenin nimetler elinden gider. Şükreden kimse ise nimetlerin kemaline ulaşır.”

Ve şükürün manây-ı aslını İbn Abbas radiyallahu anh buyururlar ki: Şükür Hakk sübhânehû ve teâlâ hazretlerine sırran ve alenen cemî'-i cevârihiyle ibâdet eylemektir. Ve şükürün ednâ mertebesi insâna vâsıl olan nimetin küllîsini Hak sübhânehû ve teâlâ hazretlerinin³³⁵ kemâl-i lutf ve ihsân idüğün bilmektir. Ve sâhib-i nimete, farz olan nimet-i mukâbili taate sa'y-ı belîğ idüb hukuk-ı nimeti yerine getürmekdür. Ve eğer bir mümin dünyânın ibtidâsından âhirine değin şükreylese yalnız İslâm nimeti şükürünü edâ idemez.

Acz-i şükür-i kâr idüb şükürüne meşğûl ol müdâm

Tâ ki şükürün aczin ile ola indallâh temâm.³³⁶

Resulullah sallallâhu aleyhi ve sellem: “سبحان من جعل العجز عن المعرفة معرفته” buyurmuşlardır.

Hamdülillâh her birinden aczimiz itmez beyân

Olsa deryâlar mürekkep hame³³⁷ eşcâr-ı cihân.

3.3.43. İmsak (Fi'l-İmsak)

Rasûl-i Kibriyâ sallallâhu aleyhi ve sellem: ³³⁸(أَمْسِكْ عَلَيْكَ بَعْضَ مَالِكَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ) buyurmuşlar. Âyet-i kerimede (وَلَا تُبْذِرْ تَبْذِيرًا)³³⁹ buyrulmuş. Bir hadîs-i şerifde dahi (إن الله كره لكم ثلاثا قيل وقال وإضاعة المال) bunun aslı herhalde (إن الله كره لكم إذا أعطى لكم المال) buyurmuşlar.³⁴⁰

Rubai:³⁴¹

Bu vefâlar içte olmuş kâide

Kimseye bir kimseden yok fâide

Mâlini beyhûde itlâf eyleme

Her zamân inmez semâdan mâide.

³³⁵ (d) "hazretlerinin" yok.

³³⁶ “Allah katında şükrediciliği ve âcizliği tamam oluncaya kadar şükreden kimse acizlik göstermeyip devamlı Allah’a şükür içerisinde olmalıdır.”

³³⁷ kalem

³³⁸ “Malının bazısını kendine sakla bu sana daha hayırlıdır”. Bkz. Buhari, Zekat, 17.

³³⁹ “...(Malını) saçıp savurma!”İsrâ, 17/26.

³⁴⁰ “Allah sizden üç şeyi kerih görmüştür bunlar: dedikodu, çok soru sormak ve malı çarçur etmek”.

Bkz. Buhari, Zekat, 52.

³⁴¹ (d) "rubai" yok.

3.3.44. Cûd ve Sehâ (Fi'l-Cûdi ve's-Sehâ)

Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem hazretleri: (السخي قريب من الله وقريب من) ³⁴² buyururlar. Cûd ve sehâ lûgatde birdir. Istılah-ı Ehl-i Hakikat'de sehâ bazı mâlını îtâ ve bazısını imsâkdir. Cûd ekserini bezldir ve ekallini nefis için ibkâdır, demişler. Hâtem ile Behrâm'ın sehâları meşhurdur. Ammâ Behrâm zamanında Cömerd sâki nâm bir zât-ı sehâ sıfât vâri idi ki sâkilik ile kârını fukarâyâ bezl ederdi. Ve bi dene bahîl dahî vâri idi ki hem civâr-ı mahalle imamı kefil olsa su tâsını su içmek için vermezdi. Bir gün Behrâm'ın huzûrunda bu ikisinin halleri zikrolundukda Behrâm ol bahîlin cemî' mâlını yedinden ahz ve cömerd sâkiye verir. Cömert-i sâki dahî ol mâl-ı firâvân cemî'an şehrin fukârasına bezl idüb şehir-i Behrâm köyde muhtâc kimse kalmamıştır.

Şeref-i merd becûd est ve kerâmet-i be sücûd

Her ki in dündâred âdemeş be zi ücûd

Der vasf-ı sekâyi müşârun ileyh

Ebr deryaydık zi destî cûd ûrâ infial

Mâl-i âlem zîr-i pâ-yı himmeti o pâymal

³⁴³السخي من الناس حسن ولكن من الأغنياء أحسن

3.3.45. Buhl (Fi'l-Buhl)

Rasulullah sallallâhu aleyhi ve sellem:

(البخيل بعيد من الله وبعيد من الناس وقريب من النار) ³⁴⁴ buyurmuşlar. Letâifü'l-işârât'da mezkûr Muhammed b. Yahya nâm bir zîmâl-i bahîl taallukâtından bir fakîru'l-hâl ve zarîf zâta niçün Muhammed b. Yahya sana infâk ve iksâ etmez, dediklerinde tebessüm edib eğer ânın bir hân dolu ekinnesi ³⁴⁵ olsa hazreti Yakûb aleyhisselâma cemîan peygamberler ile gelüb cümlesi Yakup aleyhisselâma kefil olsa hazreti Yûsuf

³⁴² "Cömert Allah'a ve insanlara yakın ateşten ise uzaktır". Bkz. Tirmizi, Bir, 40.

³⁴³ "İnsanlardaki cömertlik güzeldir. Ama zenginlerdeki cömertlik daha bir güzeldir".

³⁴⁴ "Cimri Allah ve insanlardan uzak, ateşe ise yakındır". Bkz. Tirmizi, Bir, 40.

³⁴⁵ "ekinne- ekna: odalar, evler ve çadırlar". Bkz. Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik lûgat, 12. baskı, Aydın Kitabevi, Ankara, 1995, s. 212.

aleyhisselâm'ın Zeliha hark eylediği kamîsini³⁴⁶ değmek için bir ekinnesini³⁴⁷ vermez demiş. (البخيل لا يدخل الجنة)³⁴⁸ buyrulmuştur.

Rasûl aleyhisselâm: “بشر مال البخيل لخارث أو وارث”³⁴⁹ buyururlar. Bahîl dünyada fakir gibi ta‘ayyüş ider. Âhiretde ğanî hesâbıyla hisâb olunur. Bir hâtûn zevc-i bahîline vallahi senin menziline fâre bile ikâmet etmez idi. Ancâk hubb-ı vatan ile ikâmet eder demiş. (اللهم احفظنا من شر البخيل)³⁵⁰

3.3.46. Mücâhede (Fi'l-Mücâhede)

Lügatde muhârebe manâsınadır. Istılâh-ı Ehl-i Hakîkat'de nefsi emmareyi bi's-sû' ile muhârebedir, derler. Bazıları mücâhede muhâlefet-i nefsdir, demişler. Rasulullah sallallâhu aleyhi ve sellem: (رجعنا من الجهاد الأصغر الى الجهاد الأكبر)³⁵¹ buyurdularından murâd-ı aliyyeleri cihâd bi'n-nefsdir.

Bi-nefs-i cedel cihâd-ı ekber âmed

Be kâfir-i cedel cihad-ı asğar âmed³⁵²

3.3.47. Muhabbet (Fi'l-Muhabbet)

Muhabbet lügatde meveddetdir, inde'l-ulemâ irâdedir, inde ehli'l-hakîka Bârî Teâlâ'nın abdine makâmat-ı âliyye ve ahvâl-i seniyye ile in'âm ve ihsân ve kurbiyyet i'tâsıdır. Ve alâmeti muhabbetullah bir hâletdir ki kalbde bulunur. Ve zikrullah ile kesret eder buyurmuşlar³⁵³.

Zikr-i fikrin Hakk idüb hak söyle hak kûş it³⁵⁴ müdâm

Tâ muhabbet ile Bâri ide her kârın temâm

³⁵⁵“المحبة سر من اسرار الله تعالى يجعل في قلب من أحبه”

³⁴⁶ (c) "gömleğini".

³⁴⁷ (c) "emanet" var.

³⁴⁸ “Cimri kişi cennete giremez”.

³⁴⁹ “Cimri kişiye malının ya toprağı ekene ya da mirasçıya kalacağını müjdele”. Bu sözün bir şiirde Ebu Sad Abdurrahman'a nisbeti için bkz. Beyhaki, Şuabu'l-İman, C. 12, S. 394.

³⁵⁰ “Allah'ım bizi cimrinin kötülüğünden koru”.

³⁵¹ “Küçük cihattan şimdi büyük cihada döndük”. Bkz. el-Munâvî, Feyzu'l-Kadir, C. 3, S. 141.

³⁵² Küçük cihad olan kafir ile mücadeleden gelip, büyük cihad olan nefsimiz ile mücadele etmeye geldik.

³⁵³ (d) "buyurmuşlar" yok.

³⁵⁴ “çabalamak”

³⁵⁵ “Muhabbet Allah'a ait bir sırdır. Sevdığı kişinin kalbine onu koyar”.

3.3.48. Şevk (Fi's-Şevk)

Lügatde ihtiyâcü'l-kalb ile'l-mahbûbdur. Ve

(وقال بعضهم إحتراق الأحشاء وتلهب القلوب)³⁵⁶ Seriyü's-Sakatî şevk; âriflerin ecell-i makâmâtındandır, buyururlar. Rasûl aleyhisselâm bu duâyı talîm ve her sabah tilâvete emir buyururlar idi

اللهم إني أسألك الرضا بالقضاء وبرد العيش بعد الموت ولذة النظر إلى وجهك والشوق إلى لقائك

في غير ضراء مضرة ولا فتنة مضلة³⁵⁷

(اللهم أحسن إلينا محبة والشوق الى لقائك)³⁵⁸

3.3.49. Tevbe (Fi't-Tevbe)

Tevbe lügatde rucû' ani'z-zenbdur ki Hak Sübhânehû ve Teâlâ

(غافر الذنب وقابل التوب)³⁵⁹ buyurmuştur. Bazıları tevbe, tevbenin cemî'idir, didiler. Şer' de tevbe, ef'âl ve ahvâl-i mezmûmeden mahmûdeye rucû'a, dirler. Inde'l-ulemâ ale'l-fevr vâcibdir, li-kavlihî Teâla: (وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ)³⁶⁰ âyet-i kerimesinde tûbû emri tâ'cili iktizâ eder. Rasûlûllahu sallallâhu aleyhi ve sellem:

(هَلْكَ الْمُسَوِّفُونَ)³⁶¹ buyurmuşdur. Ve 'inde Ehl-i Sünnet tevbenin üç şartı vardır. Biri levîm-i alâ mâ selef, biri zamân-ı³⁶² müstakbelde misl-i avdet eylemeye biri fi'l-hâlî terk³⁶³. Malum ola ki ol mukaddemât-ı tevbe gafletten kalp uyanmaktır. Biri dahî sû-i haline nazardır. Biri dahî men-i şer'-i şerîfi sem'i kalble istîmâ'dır. Ve dahî kavlen ve fiilen rufekâ-i sûdan ihtirâz ve ictinâb gerekdir. Zirâ tevbeden men' ederler. Bir zât ki mazhar-ı lûtf-i ilâhî olub tevbekâr olsa ve tevbesini bozmayan su'adâdan yazılır. Eğer bir kere veya birkaç kere tevbe ve nakz idüb yine tecdîd-i tevbe eylese recâ olunur ki yine su'adâdan ola. Eğer sâbit olursa u'sâta lâayık olan

³⁵⁶ وسئل أحمد بن عطاء عن الشوق فقال : إحتراق الأحشاء وتلهب القلوب وتقطع الأرباب

³⁵⁷ "Allah'ım kazan üzerine razı olmayı, ölümden sonra ferahlık, yüzüne bakmanın tadını, zararsız zişansız, sapmadan eğrilmeden seninle buluşmayı isterim".

³⁵⁸ "Allah'ım bize muhabbet ve sevgini ihsan eyle".

³⁵⁹ "O (Allah) günahları bağışlayıcı, tevbeleri kabul edici..." Ğâfir, 40/3.

³⁶⁰ "... Ey Mü'minler! Hep beraber Allah'a tevbe ediniz..." Nur, 24/31.

³⁶¹ Musevvifun: sonra tevbe ederim nasıl olsa diyen kişilere denir.

³⁶² (d) "zaman" yok.

³⁶³ (a) "terk" yok.

kabûl-ı tevbe andan me'yûs³⁶⁴ olmamaktır. Ne kadar kesret-i zünûb ve cürm-i bî-had sahibi olur ise. Zîra Hak sübhânehû ve teâlâ kemâl-i lütüfla;

(وَلَا تَيْأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيْأَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ)³⁶⁵ buyurub ve dahî;
(لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ)³⁶⁶ buyurmuşdur.
(استغفر الله تبت الى الله انهيت قلبي عما سوى الله)³⁶⁷

BEYT:

(الهي خلقي فارحم بكائي)
(تقبل توبتي فاغفر خطأي)
(ومن يرجو من الدنيا وفاء)
(كمن يرجو من الأصم شفاء)³⁶⁸

3.3.50. Cebr-i Mütevassıt

Fi-beyânî cebri'l-mutavassıt, Ehl-i Sünnet ve'l-cemaât mezhebidir. Kâlellahu sübhânehû ve teâlâ: (مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ)³⁶⁹

Ve dahî (قُلْ كُلُّ مَنْ عِنْدَ اللَّهِ)³⁷¹ âyât-ı ızâmı nâtık olduğu üzere hasenât ve seyyiâtın hâlıkını Hakk Celle şe'nuhûden ğayrı bilmeyüb ne Cebrî'ler gibi selb-i ihtiyâr-ı cüz'i ve ne Kaderî'ler gibi abd kendi ef'âlinin hâlıkıdır, deyu beyhûde kelâm söyler. Zîrâ “لا جبر ولا تفويض والأمر بين ذلك”³⁷² denilmiştir.

Bes mezheb-i Ehl-i Sünnet ve muhtâr Ehl-i Hakikat böylecedir. Ana binâen Hz. Mevlânâ ve Hz. Gülşenî kuddise sırruhumâ buyururlar ki Hakk Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin sıfât-ı hâlıkıyyeti bizim ef'âlimizi mûciddir. Ve hîn-ü

³⁶⁴ (a) "me'yûs" yok.

³⁶⁵ “...Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Zira inkâr eden kavimden başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.” Yûsuf, 12/87.

³⁶⁶ “... Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Muhakkak ki Allah bütün günahları affeder. Şüphesiz O çok bağışlayıcı ve çok affedicidir.” Zümer, 39/53.

³⁶⁷ “Affet ya Rabbi, tevbe ettim, kalbimi senden başkalarına yöneltmedim”. (b,d) "kıt'atün latifetün".

³⁶⁸ Ey beni yaratan Allah'ım ağlamama acı,
Tövbemi kabul et, hatalarımı affet et,
Kim ki dünyadan vefa isterse,
O sanki sağırdan şifa isteyen gibidir”.

³⁶⁹ “(Ey İnsanoğlu) sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana ne kötülük dokunursa kendindendir...” Nisa, 4/79.

³⁷⁰ “... İyi sonuç sabredip (Allah'tan) sakınanlarındır.” Saffat, 37/96.

³⁷¹ “...Her şey Allah'ın katındandır! De...” Nisa, 4/78.

³⁷² (b) "beyne" yok.

azîmetimizde kesbimizi halk edicidir, mürîdi'l-hayr ve şerri'l-kabîh. “ولكن ليس يرضى”
بالمحال

“خير الامور اوسطها” Hâsılı cebr-i mutavassıt halk; Hakk'ı müşâhede eyleyüb
kendûde ihtiyâr-ı cüz'i olduğun bilmedir. Kezâ fî akâidi'l-islâm.

3.3.51. Tarîkat (Fi't-Tarîkat)

الشريعة أقوالى والطريقة أفعالى والحقيقة 373
Rasûl-i Kibriyâ sallallâhu aleyhi ve selem buyurmuşlardır. Necmüddîn-i Kübrâ³⁷⁴ buyururlar ki şerîat sefîne gibi,
tarîkat bahr gibi, hakikat dürr gibidir. Murâd iden sefîneye süvârî bahre şürû' eder,
dürre vâsıl olur. Bu tertîbi terk iden dürre vâsıl olamaz. Ve tâlib üzerine yine ibtidâ
şerîat vâcib olur ki Muradullâh-ı Teâlâ'nın ve Rasûl aleyhisselâm'ın emirleridir.
Yanî vudû' ve salât ve savm ve zekât ve kelime-i şehâdet ve terk-i harâm ve ğayr-i
zâlik mine'l-evâmîr ve'n-nevâhî ve tarikat-ı ahz-ı takvâ ve mâ yükarribu ile'l-
Mevlâdır ki kat'ı menâzil ve makâmâtıdır. Ve hakikât vusûl-ı maksûd ve müşâhede-i
nur-i tecellîdir. Ve malûm ola ki salât cemi'ye³⁷⁵ câmidir ki hizmet ve kurbet ve
vuslatıdır. Hizmet-i şerîat kurbet-i tarîkat vuslat-ı hakikatıdır. Bir şahsı görsen ki
havâda uçar ve bahr üzere yürür ve nârı ekl eder ve bunlara müşâbih kerâmât izhâr
eder. Ammâ bir farzı veya bir sünneti terk eder, malûm ola ki davâsında kâzibdir ve
fiili kerâmet değildir.

“والله تعالى اعلم بحقيقة الحال فعلى هذا القول صحيح” Ehl-i Sünnet'te âdet budur. Âhirde
gelir bezm-i ekâbir.

3.3.52. Sabır (Fi's-Sabr)

Sabr, lûgatde habs-i nefs, elem-i belâdan terk-ı şekvâdır ve Rasûlullah
sallallâhu aleyhi ve sellem: (مَا أُعْطِيَ اللَّهُ ابْنَ آدَمَ شَيْئًا أَفْضَلَ مِنَ الصَّبْرِ)³⁷⁶ buyurmuşdur. Sabr-
ı teslimiyet velâkin bir şirîn derd-i durûbdandır. Hak Sübhânehû ve Teâlâ kemal-i

³⁷³ “Şeriat sözlerim, yolum fiillerim, ahvalim ise hakikattır”. Bkz. Aliyu'l-Kârî, Mirkâtü'l-Mefâtih, C. 2, s. 128.

³⁷⁴ (b) "necmüddin-i kübra".

³⁷⁵ (b,d) "cümleye".

³⁷⁶ “Allah hiç kimseye sabırdan daha iyi bir şey vermemiştir”. Aslı herhalde bu şekilde: (مَا أُعْطِيَ اللَّهُ أَحَدًا) Ebu Davud, İsti'fâf, 29.

lütüfla sâbirîni beyân buyurub (إِنَّمَا يُؤَقِّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ)³⁷⁷ buyurur. Rasulullah aleyhisselam (من صبر نجا) buyurmuşlar. Ve Ebû Bekri Sıddîk radiyallâhu anh (ليس مع الصبر مصيبة ولا مع جزع فائدة)³⁷⁸ buyururlar.

Yûsufu sabr ile buldu Yakûb,

Sıhhate sabr³⁷⁹ ile erdi Eyyûb.

Zamân-ı evvelde göçeroğlu tâifesinden salâh-ı hâl ile ihtiyâr olmuş bir zat ve kendüye münâsib salihâtıdan bir zevcesi olub fakirü'l-hâl ve ğaribü'l-ahvâl olmalarıyla kabîleleri sâkin oldukları dâğın mezârına karîb ve kabileden munfasılca bir kayâ altını mesken etmişler idi. Ve bir horoz-ı şîrîn sadâları beş vakitte sayhâ edüb vakt-i salât-i hamsi anlayabilürler idi. Ve bir himar-i kârihleri vâir idi ki ânınla ihtiyâr odun taşıyub tedârik-i nafaka ederdi. Bir kelb-i şedîdleri dahî vâir idi ki sibâ-i behâimden merkeb ve horozu hıfz eder idi. Bir gün bîçâre kelb sahray-ı âdeme gidüb zevce-i sâliha feryâd ve nâlâya âğâz eyleye. Şimdi bizim horoz ve merkebizimi dahî sibâ-i behâim ekl ederler. Eyvâh deyû deyû giryân olacak ihtiyâr bir arif-i zât olmakla sabr eyle hâtun Hüdây-ı müteâl sabırlı kulunu sever. Kur'ân-ı Azîm'de

(وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ)³⁸⁰ buyurmuşdur.

Sabr iden cevri cefâ zahmetine

Nâil olur o Hüdâ rahmetine.

Diyerek teselli eder. Amma ol gece horozu dilkiler ekl ve bel' ederler. Bîçâre hâtun yine feryâd idüb vakt-i namâzımızı dahî idrakden kaldık. Eyvâh ve sad-hayf ve derî deyû nâleyle tekrâr âğâz edecek. İhtiyâr yine sabr eyle hâtun Hak Sübhânehû ve Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de (وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ)³⁸¹ buyurmuşdur. İnâyet-i Rabbü'l-âlemîn sâbirîn ileidir.

Enbiyâ fiili imiş, sabr-ı cemîl

Sabır kıl cânâ³⁸² Cenâbında sebîl.

Ve men sabera vasale'l-merâm diyerek yine hâtun sabır ve sükûta varır. Ammâ ertesi gece kurtlar merkebi şîkâr ider ki yine hâtun vâveyla ki cihet-i

³⁷⁷ "... Sadece sabredenlere mükâfatları hesapsız ödenecektir." Zümer, 39/10.

³⁷⁸ anlamı "sabrda bela yoktur, korkuda da fayda yoktur". Korkunun ecele faydası yoktur.

³⁷⁹ (a) "sabr" yok.

³⁸⁰ "...Allah sabredenleri sever." Al-i İmrân, 3/146.

³⁸¹ "...Allah sabredenler ile beraberdir." Enfal, 8/66.

³⁸² (a) "cânâna".

meâşımız olan merkebim dahî gitti. Maa merkeb-i sabâ refâtımız³⁸³ cümleden ziyâde lâzım idi deyu nâlân ve giryân olacak. Yine ihtiyâr sabr eyle hâtûn bunda Hüdây-ı Kerîm-i Şânın zuhûr edecek kemâl-i lutf ve keremi vardır.

Sabrı elden komamakdır evlâ,

Ki olur sabr ile koruk, helvâ.

Dedikde bîçâre hâtun sabrım tükendi. Cânım ile dilerim ki³⁸⁴ medyûnum müflisin nesin âlur helvalar, diyerek gece oldukda zevc zevcenin tenhâ-i ğumûm bî-şumâr ile kaya altında baş bâşa virüb hâl-i zârların tefekkür ile tahayyürde iken nisf-i leyde kabîleleri içinde sadây-ı vâveylâ âsumâna posta olub hâtun dışarı çıkmak murâd ittikde, ihtiyâr “sabr eyle” hâtun mekânımızda sâbit olalım. Seher görelim ne haldir deyû niyâza meşğûl olurlar. Ammâ gittikçe nâle ve feryâd şiddet bulub sabâha karîb feryâd kesilüb ses ve sadâ işitilmez olur.

Ale’s-seher dışarı çıkarlar görürler ki kabîlelerin hasm-ı cânları bîr ve bî-rahm ve gaddar kabile ahâlisi ale’l-ğafle şibhûn idüb ihtiyârlarını bi’l-cümle ta‘me-i şimşîr idüb şâb ve emred ve ebkâr-ı latîfelerin bi’l-cümle esîr idüb ve mâ meleklerin ahz idüb çekilüb gitmişler. Bu bîçâre zevc ve zevcenin ve tenhâ kaya altında olup ve hayvânâtdan birine dahî mâlik olmadıklârı bâis-i selâmetlerin olub kabîlelerinin bakıyye kalân decâce ve horoz ve dağ içinde merkeb ve sâirini cem’a meşğûl olurlar. Ammâ bir horozu ahz esnâsında saklı bişey arasına kaçıp ahz-ı murâd ederler iken meğer kabile zî-mallarından biri bir torba altınını ol mahalde ihtifâ eylemiş. Ânı dahî bulub mazhar-ı eltâf-ı ilâhi olduklarına hezâr-ı hamd ve şükür ve senâ iderek ihtiyâr zevcesine: “Ey benim nûr-ı dîdem! Eğer bizim kelb ve horoz ve merkebimizden biri mevcûd ola idi gece ile feryâd-ı figânı idişüb anlar dahî sadâlar ederler idi, düşman dahî sadâlarıyla gelüb bizi bulub helâk ederler idi, kemâl-i kerem-i ilâhi bizi hıfz eyledi” diyerek bakıyye-i eskâl-i kabilelerin cem’ idüb murâd eyledikleri şehrin birinde bir mesken tedârik edüb “³⁸⁵حمدا ثم حمدا ثم حمدا لوهاب العطاية كل حال” diyerek bâki ömrin safây-ı hâl ile geçürüb fevâid-i sabrı beyân için kâhî hallerin bu güne nakl ederler.

Bu dâhi vâkı‘a-ı ğarîbe-i sabırdandır ki zamân-ı evvelde bir bâzirgan hasta olub muhtazâr oldukda kebîr oğluna vasiyet ider ki: Oğul! Hakk Sübhânehû ve Teâlâ

³⁸³ Harekete geçmemiz

³⁸⁴ (b,d) "didelerim ki".

³⁸⁵ “Bütün nimetleri bahşetme özelliği kendisine ait olan Allah’a hamd üstüne hamd ederek”

Kur'ân-ı Kerim'de (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ)³⁸⁶ buyurmuştur.

Beyt:

Hem-dem it sabır ve sükûnu cânâ,

Sabr olur def'ı belâ insâna

Zinhâr ümûrunda netîce-i kârını fıkır ile sabrı elden koma deyu vasiyet idüb oğlu dahî sem'-i canla vasiyetini istimâ' ider. Âhiru'l-emir bâzîrgân³⁸⁷ rihlet idüb oğlu cây-i nişini³⁸⁸ olur. Ammâ bâzîrgân zî-mâl olmakla sâir eşyâdan mâ adâ bin kese akçe-i nâkdi bâzîrgânzâdeye mirâs olur. Bir iki sene bâzîrgânzade ticârete gidemeyüb üçüncü sene olduğu şehrin bâzîrgânları cem' olub Yemen cânibine gidecek olurlar. Çelebi dahî tedârikini görüp ve cem'ian nakdini alub kona göçe vâdiler şehirler seyr-i ziyâret iderek Yemen şehrine vâsıl olurlar. Ve bâzîrgânların her biri matlûbu olan emtiâyı ahz eylediler³⁸⁹ emtiâyı günden güne haml-ı sakîl olur mülâhazasıyla bin keselik envâ-ı cevâhir alub bir pîştahın derûnuna vaz eder. Ve sâir bâzîrgânların istîcâr eyledikleri sefînde bir kumara dalup pîştahını huzuruna vaz idüb cümle ile ol mahalden muvaffakât-ı rüzgâr ile çıkub selâmet ile bir mahall-i eminde ve vâkı-ı limâna vâsıl olub ol mahalde birkaç gün meks iktizâ ider. Bir gün bâzîrgânzâde aldığı cevâhire bir nazar edeyim³⁹⁰ ve envânı intihâb edeyim diyerek kamarayı kapayub pîştahıyı açar. Ve envâ-i cevâhiri meydâna döküp her birine ziyâde-i kıymet-i tahmîn ile hisâb-ı ferah ider iken bi-kazâillah-i teâlâ kemâl-i sıklet ile kazâ-i hâcet iktizâ idüb dışarı çıkar iken kamara içinde süpründü görüp. Türkçe bilmez gulâm-i bî-akıl ve idrâkine “şu süpründüleri kaldır pâk eyle” deyu tenbih ider. Kendi dışarıda iken gulâm-ı bî-idrâk cem'ian cevâhirler ile kamarada olan sübüründüyü bir yere cem' idüb cümlesini deryâyâ ilkâ ider. Bâzîrgânzâde gelüb ahvâle vâkıf oldukda cân başına sıçrayub bir zamân hayrân ve nâlân olur. Âhir-ı kelâm babasının vasiyeti hâtırına gelüb Hakk teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de

(فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا)³⁹¹ buyurmuştur.

³⁸⁶ “Ey iman edenler! Sabır ve namazla (Allah'tan) yardım isteyin! Muhakkak ki Allah sabredenler ile beraberdur.” Bakara, 2/153.

³⁸⁷ tüccar.

³⁸⁸ “veliaht”.

³⁸⁹ (a) “eyledikleri”.

³⁹⁰ (b) nüshasında buradan itibaren ilerideki “meşayih-ı izam” ifadesine kadar olan bölüm yer almamaktadır.

³⁹¹“(Rasulüm) Şimdi sen güzelce sabret!” Meâric, 70/5.

Beyt:

Oluben sabır ve sefâ ummânı,

Gevher-i câna sade f kıl ânı.

Şimdi ben bu hâli bâzîrgânlarâ ifşâ idecek olur isem beni müflis oldu deyu bana bir şey îtimâd etmezler.

Be-sabr-ı meydân kami harîden,

Be-arâmı dîlarâmı guzîden.

deyup Hazreti Osman radiyallâhu teâlâ anh hazretleri: (لَتَصْبِرَنَّ أَوْ لَتَنُدَمَنَّ) buyurmuşlardır.

Hak Sübhâne ve Teâlâ sabrında sebât vermek için bu ğulâmı dahi âzâd ideyim deyüb bâzîrgânlarâ dâvet ve cümle huzûrunda ³⁹²“قلله الحمد سالما وغانما” cümlemiz mahall-i selâmete geldik. Binâenaleyh ğulâmı azâd eyledim deyüb derhâl ğulâmı sefîneden ihrâc ve ol mahalde bir aĝûr ol mahalden dahî kalkub müsaade-i rûzgâr ile bâzîrgânlarâ aldıkları metâi bey‘ idecek bir şehre gelecek vakitte bâzîrgânzâde yine bâzîrgânlarâ dâvet idüb her birine sizler benim bâbâ dostlarımsınız. Bu şehir cevâhir bey‘ olunacak mahal değildir. Ancak sizlerin ahz eyledikleri emtiâyı defterleriniz mûcibince masârifinizi dahi hisâb idüb onu on iki nemâ verüb ve bahâlarını üç aya değin def‘a-i vâhidede teslim itmek üzre bana bey‘ ediniz dedikde bâzîrgânların kimisi ihtiyâr ve kimisi zaîfû‘l-hâl olmalarıyla cümlesi memnûn olub cümlesinin bin beşyüz keselik emtiâyı alub ashâbına temessükleri i‘tâ ider. Ol dem-i ferhunde ³⁹³ de Hak sübhânehû ve teâlâ selâmet ile şehrin limânına îsâl idüb şehrin bâzîrgânlarâ cümleye istikbâl ve dâvet ve ikrâm idüb aldıkları metân defterini bâzîrganzâde meydâna çıkarmayub ancak ecnâs-ı emtiâyı cinsi cinsiyle arz-ı bâzâr men yezîd idecek bi-lütfillah azze ve celle her biri ed‘âf-ı mudâ‘af bahâ idüb her biri revâcîn bulmakla cümlesini bey‘ ve nükûdunu cem‘ ider. Görür ki Hak sübhânehû ve teâlâ kemâl-i lûtf ile bin kese akçe nemâ hâsıl olmuş ol sürûr ile ol şehrin bâzîrgânlarını ve refîk olân bâzîrgânlarâ bir mahall-i ferahzâyâ ³⁹⁴ dâvet ve herbirine kemâl üzere izzet idüb malların teslîm ve temessüklerin ba‘del ahz fevâid-i sabr-ı cemîl beyânı için vâkî-i hâli cümleye takrîr idüb eğer ol vakit sabır etmesem sizler bana cem‘î malınızı îtimâd idüp veremezsiniz قلله الحمد والمنة وعلى رسوله الصلاة

³⁹² “Bize selamet ve ganimet veren Allah’a hamdolsun”.

³⁹³ mutluluk zamanı.

³⁹⁴ (b) "firkaya".

والتحية³⁹⁵ “Sabır ve sükûnum sebebi ile yine nukûd-ı mevrûsüm mikdârı nukûde mâlik oldum” dedikde bâzîrgânlar bu hâle hayrân olub sabırda olan fevâidi iz‘ân ederler.

Be-sabr ezbend gerded merd-ı reste

Ki sabr âmed kilid-i kâr-ı beste³⁹⁶

Diğeri

Oldu alçakta iken dûrr-i semîn

Sabr ile tâc-ı muallâya engin

Beytlerin îrâd ider. Hazreti Ali kerremallâhü veche ve radiyallâhü teâlâ anı hazretleri buyurur:

(إذا ما أتاك الدهر لعبرة)³⁹⁷

(فهبي لها صبر ووسع لها صدر)³⁹⁸

(فإن تصارييف الزمان عجيبة)

(فيوما ترى يسرا ويوما ترى عسرا)³⁹⁹

Hâsılı sabr; sıfât-ı memdûha ve fezâil-i mahmûdenin âlâsı olub Rasûl aleyhis selâm imânın nısfı sabırdır, nısfı şükürdür buyurmuşlar. Ve her amelin sevâbı muayyen ve cezâsı mukadderdir. Amma sabr için Hakk teâlâ

buyurub Rasûlullah sallallhu aleyhi ve sellem hazretlerine sabr ile emredüb mesâibe sabr iden müminleri istircâ şartıyla tebşîr idüb mahzı lutfi inâyet ile Kur’ân-ı Kerim’de (أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ)⁴⁰¹ buyurmuşdur. Ekâbir-i din buyurmuşlar ki: “Her nesnenin cevheri vardır. Aklın cevheri sabırdır”.

Beyt:

Cevher-i akl oldu sabır. Ey bi'l-heves!⁴⁰²

Gûşmâl⁴⁰³ nefse oldu sabr bes.

³⁹⁵ “Minnet ve hamd Allah’a, salât ve selam ise Peygamberedir”.

³⁹⁶ Hapiste olsan da sabret ki bir gün kilidi o sabır açacaktır.

³⁹⁷ Aslı şu şekilde buldum: (إذا ما أتاك الدهر يوما بنكبة)

³⁹⁸ Aslı şu şekilde buldum: (فافرغ لها صبيرا ووسع لها صدرا)

³⁹⁹ “Zamanında ibret almasını bil,

Onun için sabr ve geniş hazırla

Zamanın savurması çok ilginçtir

Bir gün kolaylık bir gün zorluk görürsün”.

⁴⁰⁰ “... Sadece sabredenlere mükâfatları hesapsız ödenecektir.” Zümer, 39/10.

⁴⁰¹ “İşte Rablerinden bağışlamalar hep onlarıdır...” Bakara, 2/157.

⁴⁰² heves sahibi olan.

⁴⁰³ yola getirme, tedib, kulak bükme. ferit, s.296.

Seyyidü't-tâife Cüneyd küddise sırruhu buyurmuşlar ki: Hak sübhânehû ve teâlâ mümininî imân ile imânı akıl ile akı⁴⁰⁴ sabr ile mükerrem itmişdir. Bes müminin dîni imân ve imânın dini akıl ve aklın dini sabr olur, ey azîz!

Ey azîz! Hüday-ı muteâl bir bendesini ki muhabbet ile ânı belâlara mübtelâ idüb derd-i enderi ona yâr ider derdine merhem olup edebâne ağlaya ve anlaya tâ kim âna muhabbet ile mihnet bir sûretde olup her kande ki muhabbet ola. Mihnet dahî olur. Hikmeti oldur ki muhabbet-i sâdık mürây-ı münâfıktan müfârik ola. Zirâ ki ibtilây-ı muhik imtihân-ı sıdk ve tuhfe-i dostân Hüdâ'dır.

(البلاء موكل بالأنبياء ثم بالأولياء ثم بالعلماء الأمثل فالأمثل)⁴⁰⁵

BEYT

İbtîlâ isterdi Hakk'dan enbiyâ,

Oldu mihnet zîb-i⁴⁰⁶ dîn-i evliyâ.

Bes bu yolda merdânelik şartı oldur ki belây-ı cân ile istikbâl eyleyüp derd-ü mihnetden rû gerdân⁴⁰⁷ olmayub

Gönder efendî sîneye derdü belâların,

Olsun siper belâ ki senin mübtelâların.

deyup sabr ve tahammülü pîşe⁴⁰⁸ idinmek gerekdir ki cezây-ı cezîle neyli müyesser ola. Nitekim hadîs-i kudsîde vârid olmuşdur ki: Her kâhına ibâdımından birine bir musîbet irsâl olunup bedenine, yâ mâlına, yâ evlâdına zarar ve gezendâr⁴⁰⁹ görmekle mütekeddir kılsam ol dahî sabr ve tahammülü kâr kılub tarîk-i sabr ve şekîbe sâlik olsa kuluna kemâl-i rahmetimden nasb-ı mizân, neşr-i divân itmek istihyâ iderim. Çünkü ol zaîf-i beşeriyet ile benim belâma sabr eylese ben dahî cemî'-î cürmlerden âb-ı ihsânımla yuyub⁴¹⁰ gideririm.

Ben belâyı kimseye itmem atâ,

Evliyâdan etmeyince ânı tâ.

İmdî menşe-i muhabbet Hüdâ belâsına sabırdır. Nitekim emsalde:

⁴⁰⁴ (a) " akıl ile akı" yok.

⁴⁰⁵ "Bela ilk peygamberleri sonra evliyalari sonra da alimleri bulur". Bkz. Zeynü'l-İrakî, el-Muğnî, c. 2, s. 995.

⁴⁰⁶ süs.

⁴⁰⁷ yüzünü çevirmek.

⁴⁰⁸ vazife.

⁴⁰⁹ zararlı.

⁴¹⁰ yıkamak.

(البلاء للولاء)⁴¹¹ ve (الأجر بقدر المشقة)⁴¹² buyrulmuştur. Sıddîklerden birini Bağdât bîmarhânesine⁴¹³ komuşlar. İttifak sıddîklerden bir cemâat gördüm ki vâırlar. Ol sıddîk bunlara sizler:⁴¹⁴ “kimmersiniz deyû suâlinde”⁴¹⁵ anlar dahî: “sizin kadîm dostlarınız” dediklerinde hemân yerden bir tâş alub bunlar tarafa atmak murâdıyla hareket eylediği gibi fi’l-hâl perişân olduklarında; “Ey kâzibler! Gerçekten dost olaydınız belâma sabr idüb bu kadarca hareketimden firâr etmezsiniz” buyurmuşlar.⁴¹⁶

Meşâyih-i ızâm rahimehullah buyururlar ki: Sabır üç nevidir. Mütebassır ve sâbır ve sabbâr. Mütebassır ol zâtdır ki gâh sabır ve gâh feryâd ider. Sâbır oldur ki cez’ etmez. Ammâ kâhi şikâyet gösterir. Ve sabbâr ol zâtdır ki ne feryâd ve ne şikâyet ider. Belki “lillah” “fillah” sabr iderek bir rütbeye varır ki belâ ve mihnetden lezzet alub (البلاء ملح احوال السالكين)⁴¹⁷ kavliyle safâyâb olub giderek bir makâma terakkî iderki müşâhede-i dostunda kendüyi ferâmûş idüb görecek tal’at-ı pür-nûrını mebhût⁴¹⁸ olurum.

Âh kim âh idemem âha da yok dermânım,

Kuluyla gûyâ olur kezâ fî rıyâzi’l-ârifîn.

“لعبد الرحمن الحيرى”⁴¹⁹

“الصبر في الناس حسن ولكن من الفقراء أحسن”⁴²⁰ Ve’l-hâsıl sabr-ı şedîd ve tahammül-i ekîd azâim-i me’cûrât-ı cezîleden olub cemî beşere hısn-ı hasîn ve irtikây-ı muallâya süllem-i sâlimdir. Ve her zâta elzem-i levâzımden bâ-mahusus şâhân olur. El-i’tibârâne cümleden ziyâde ve elzemü ehemdir⁴²¹. Zîra ta’cîl ve şitâb ve kılet-i tahammül, umûr-ı memleket ve milele ve zülel ve ahvâl-i din ve devlete hâlel ve ashâbı azze ve şe’nühü ol kadar melâlet verir ki tedârik-i hayzi imkânda olmayub ıslâhı dâire-i kudretten dûr⁴²² olur. Ammâ sabır bir darûy-i⁴²³ kesîrû’n-nef’i ve bir

⁴¹¹ “Bela ve sıkıntı, vilayet içindir”.

⁴¹² “Çektiğin sıkıntı kadar karşılık vardır”.

⁴¹³ hastane.

⁴¹⁴ (d) "siz".

⁴¹⁵ (d) "sual ider".

⁴¹⁶ Bu menkıbe Şibli ve Zünnûn için de anlatılır. Bkz. Himmet Konur, İnsana Yolculuk, s.78

⁴¹⁷ Aslı herhalde şöyle: "البلاء ملح المؤمن، وإذا عدم المؤمن البلاء فسد حاله" bela müminin tuzudur, müminin belası bittidiğinde hali fesada uğrar.

⁴¹⁸ şaşkın.

⁴¹⁹ “Rahman’ın kulu için hayrı vardır”.

⁴²⁰ “Sabır insanlarda güzeldir, fakirlerde ise daha güzeldir”.

⁴²¹ (b,d) "la-büddür".

⁴²² uzaklaşır.

⁴²³ ilaç

tarîk-i me'mûnu'l-avâkıbdır ki va'd-i ilâhi ve kerem-i nâmütenâhi bunun üzerine cârîdir ki hüçûm-i şedâyid ve hudûs-i nevâyib zamânında sabr ve sebâtı şîâr ve tahammül-i karârı düstûrkâr edinüb Hakk celle ve teâlâ hazretinden hüsn-i âkıbet husûlüne müterakkıb ve ferah ve âfiyet husûlüne müntazır olsa dergâh-ı ilahiyyeden iki nimete vâsıl ve iki murâd hâsıl olur ki biri bu sabr-ı intizârı ibâdet ve tâat olub divân-ı hasenâtına mestûr olur ki intizârı'l-ferah ibaredir, mefhûmudur. İkinci Hakk celle ve alâ hazretleri va'desini incâz edüb zillet ve şiddetden sonra izzet ve saâdet ile 'izâz eyler ki (ولمن صبر وغفر)⁴²⁴ ve (إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ)⁴²⁵ âyet-i kerîmeleri mefhûmudur. Âkıbet-i sürûr ve cevır olmasına delîl-i vâzıhtır. Ve Hazreti Ali radiyallahu anhı buyurur:

(اصبر قليلا فبعد العسر تيسير)
(وكل أمر له وقت وتدير)
(وللمهمين في حالاتنا نظر)
(وفوق كل تدبيرنا تقدير)⁴²⁶

3.3.53. Ta'cîl (Fi't-Ta'cîl ve't-Tehevur)

Ta'cîl ve şitâbın âkıbet-i harâb ve tehevur ile olan kârın zararı ve kederi bî-had ve bî-hisâb olub herhalde isti'câl mezmûm ve merd-i müsta'cîl daima husûl-i murâd ve vusûl-i merâmdan mahrûm olup her işde teennî elzem.

Ve acele ve tehevurdur kimdir ki nice hânumân harâbına bâis ve bâdî ve nice canlar çıkub gitmesine sebep-i küllî olmuştur. Her zât ki binây-ı kârı sabr ve sebât üzere olmaya ve esâs-ı mühimmini mismâr-ı sükûn ve vakâr ile üstüvar⁴²⁷ kılmaya avâkıb-ı ahvâli nedâmete müfdî ve havâtım-i amâli melâleti muktezi olur. Ve her zât ki tehevürî pîşeye ve isti'câli endişe kıla, girdâb-ı nedâmet ve enhâr-ı melâlete düşüp kemâl-i ızdırârı bir şey-i müfid olmayub ol beliyeden nice tedbîr ile sâhil-i necâta vusûlü müyesser olmaz.

⁴²⁴Şurâ, 42/43

⁴²⁵Hud, 11/49

⁴²⁶“Biraz sabret, zorluktan sonra kolaylık vardır,

Her işin bir vakti ve tedbiri vardır

Müheymin olanın durumumuza bir bakışı vardır

Her tedbirimizin üzerinde bir takdîr vardır”. İki halde de anlam uygun başka bir şekilde şöyle:

(وفوق تقديرنا لله تقدير)

⁴²⁷bağlı olmaya. galip olmak.

(اللهم احفظ من التعجيل والتهور)⁴²⁸

Beyt:

Mekr-i şeytân est ta‘cîl-i şitâb

Lütf-i rahmân est sabr-ı ihtisâb

Bâ-teennî geşt mevcûd ez-hüdâ

Tâbişi rûz în zemîn-ü sarh ha

Ol zâtların killet-i tedbîr ve teemmül ve adem-i sabr ve tahammül ile beste-i tehevür⁴²⁹ dâim ola, ânın azdâdı bisyâr⁴³⁰ ve a‘dâsı bî şumâr⁴³¹ olub her tarafın ihâtâ ile her cânibi dâire-i a‘dâ olur.

Beyt:

Her ki bî-fikr ü teemmül amel-i gired pîş

Âhıru’l-emr ez-ân kerde pişmân gered⁴³²

Hâsılı ahlâk-ı zemîme ve ahlâk-ı hamîdeyi

“العجلة من الشيطان والتأني من الرحمن”⁴³³ câmi‘dir. Târih-i cem‘:

Umarım ola cihanda lutf-i Hakk’la müstetâb

Oldu hüsn-i hâtîme târihu tâhrîr-i kitâb. 1164

⁴²⁸ “Allah’ım bizi acele ve gözü karalıktan korusun”.

⁴²⁹ (a) "tehevür" yok.

⁴³⁰ birçok.

⁴³¹ sayısız.

⁴³² “Her kim ki fikirsiz ve teemmülsüz bir işe girse, işin sonunda çok pişman olur.”

⁴³³ “Acele şeytandan, teenni ise Rahman’dandır”.

SONUÇ

1694 -1774 yılları arasında yaşayan Nazîr İbrâhim Gülşenî, Edirne’de dünyaya gelmiş, Manisalı İbrâhim Gülşenî’nin torunu, Sarıca Paşa Medresesi müderrisi Şeyh Mustafa Gülşenî’nin oğlu, şâir ve edîb Edirneli Kâmî’nin yeğenidir. Tasavvuf ve ilim ortamında yetişen Nazîr İbrâhim, medresede tahsilini sürdürürken babasının isteğiyle Hasan Sezâî’ye intisap etmiştir. Tahsil hayatı sona erdikten sonra bir süre Edirne mahkemesinde kâtiplik yapan Nazîr, 1130’da (1718) Mısır kadılığına tayin edilen amcası Kâmî Efendi ile birlikte Kahire’ye gitmiştir. Bu süre içerisinde zamanını İbrâhim Gülşenî’nin Âsitânesi’nde geçirmiştir. Daha sonra tekrar Edirne’ye dönmüştür. Uzun yıllar Edirne medreselerinde müderrislik ve kadılık yapan Nazîr 1188 (1774) yılında vefat etmiştir.

Bursalı Mehmet Tâhir’in Letâifü’l insân hakkındaki kanâati, nefsi bilmeye dair yazılmış bir eser olduğu yönündedir. Eserde, her biri dinî-tasavvufî birçok ıstılahın açıklanması amacına yönelik birçok başlık vardır. Bu başlıklar altında konuyla ilgili pek çok faydalı bilgiler verilmiştir. Kitabın bölümlerini de oluşturan bu başlıklardan bazıları şunlardır: Beyân-ı kalb, rûh, nefis, akıl, havâss-ı hamse-i zâhire ve bâtine, iman, islam, edeb, hayâ, muhâsebe-i nefis, zühd, havf, rızâ, tevekkül, kanâat, teslim, sıdk- u ihlâs, istikâmet, şikâyet-i zaman... vs. Ayrıca eserde bazı bölüm aralarına farsça ve türkçe beyitler de eklenerek esere zenginlik katılmıştır. Nazîr, özellikle sabır konusunu izah ederken okuyucuyu sıkmayacak şekilde konuyu hikâyelerle daha da anlaşılır kılmış ve yazmış olduğu eserini okuyucusu için akıcı hale getirmiştir.

Bu eserde, insanın kâmil seviyeye yükselebilmesi için çıkacağı basamaklar anlatılmış, insanın melekeleri ve sözü edilen latifeler özetle bahsedilmiştir. Eser adeta tasavvufî ıstılahlar/kavramlar sözlüğü içeriğine sahiptir. Özellikle ahlâkın güzelleşmesine dair kavramlar maddeler halinde ortaya konurken, her bir kavram ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerle birlikte tasavvuf büyüklerinin sözleri de aktararak hem lügat hem ıstılah anlamlarıyla açıklanmıştır.

Eserin yazılış tarihine düşülen tarih ise, “hüs-n-i hâtime” terkinin gösterdiği hicrî 1164 tarihidir.

KAYNAKÇA

ACLÛNÎ, Keşfu'l-hafâ, c.I

ALİYYÛ'L-KARÎ, Mirkatu'l-Mefatih, c. I-XV

AŞKAR Mustafa, Tasavvuf Tarihi Literatürü, İstanbul, 2006

AZAMAT Nihat, DİA, c.42, İstanbul, 2012

BÂDÎ, Ahmed Efendi, Riyâz-ı Belde-i Edirne

BAKTİR Mustafa, DİA, c.11, İstanbul, 1995

BEĞAVÎ, Şerhu's-Sünne, c.I-IV

BEYDAVÎ, Tavalîu'l-Envâr, thk. Abbas Süleyman

BEYHAKÎ, Şuabu'l-İman, c. I-XIII

BUHÂRÎ, Tevhid, 54, Zekât, 17, 52, İman, 1, Edeb, 70

CEBECÎ Lütfullah, DİA, c.28, İstanbul, 2003

DEVELİOĞLU Ferit, Osmanlıca Türkçe Osmanlıca Lügat, Ankara 1995

EBU DAVUD, Sünen, c.I-IV, İsti'fâf, 29

EBU NUAYM, Hilye

GAZALÎ, İhyâ-u Ulûmid'dîn, c.I-IV

GÜLŞENÎ, Nazîr İbrâhim, Beyân-ı Tarîkat-ı Gülşenî

HANBEL Ahmed b. Müsned, c.I

HATİPOĞLU İbrahim, DİA, c.I-XXXXIII, İstanbul, 1994-2014

İBN ABDÎ'L-BER, et-Temhid, c.I-XXI

İBN-İ EBÎ ŞEYBE, Kitabu'l-Musannef, I-VII

İBN. MÂCE. Zühd

- KONUR Himmet, “Gülşenîliğe Dair Bir Eser: Nazîr İbrâhim’in Beyân-ı Tarîkat-ı Gülşenî’si”, Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi
- KONUR Himmet, Hasan Sezâî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı, Tıbyan Yay. İzmir 2003
- KUŞEYRÎ Abdulkerim, er-Risaletü'l-Kuşeyriyye fi ilmi't-tasavvuf, daru'l-usame, Beyrut, 1987
- KUŞEYRÎ Abdulkerim, Kuşeyri Risalesi (trc. Süleyman Uludağ), Dergâh yayınları, 3. baskı, İstanbul, 1991
- KUŞEYRÎ Abdulkerim, Letâifü'l işârât, c.I-III, tah. İbrâhim Besyûnî, Kahire, 1981
- MUNÂVÎ, Feyzu'l-Kadir, c.I-III
- MÜSLİM, İman, 8
- ORTAYLI İlber, Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı İstanbul 1994
- ÖZTUNA Yılmaz, Büyük Osmanlı Tarihi, Ötüken Yay., c.VIII, İstanbul 1994
- PEREMECİ Osman Nûri, Edirne Tarihi, Resimli Ay matbaası, İstanbul 1939
- SAMÎ Şemseddin, Kamus-ı Türkî, Dersaadet, İstanbul, 1317
- SEZÂÎ Hasan, Mektûbât, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289 (Eser Himmet Konur tarafından yayımlanmıştır.)
- SUYUTÎ, el-Camiu's-sağir, I-XII
- ŞİHAB, Müsned, c.I
- TAHİR Bursalı Mehmet, Osmanlı Müellifleri, c. I-III, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2000
- TİRMİZİ, Zühd, 51, Birr, 40, İman, 2610.
- TURAN Abdülbaki, “Kuşeyrî ve Letâifü'l İşârât isimli tefsiri”, SÜİF dergisi, Konya, 1991
- YAVUZ Yusuf Şevki, DİA, c.40, İstanbul, 2011

EKLER

EK 1: Letâifu'l İnsan'da geçen Ayet-i Kerimeler

Kâf, 50/37.	إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَ لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ
İsrâ, 17/85.	قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي
Fecr, 89/27.	يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمَطْمَئِنَّةُ
Kıyame, 75/2.	وَلَا أَقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ
Yunus, 10/62.	أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ
Fussilet, 41/30.	”أَلَا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا
Talak, 65/3.	وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ
Al-i İmran, 3/159.	إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ
Maide, 5/23.	وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ
Bakara, 2/131.	قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ
Mümin, 40/44.	وَأَفَوَضْ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ
Maide, 5/1.	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ
Al-i İmran, 3/134.	وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظِ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ
Yunus, 10/25.	وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ
Fetih, 48/2.	وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا

Hud, 11/112.	فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ
Ahzab, 33/70.	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا
Maide, 5/101; Bakara, 2/225.	وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ
Hucurât, 49/12.	إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ
Felak, 113/5.	وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ
En'âm, 6/91.	وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ
Bakara, 2/255	مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ
Buruc, 85/12	إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ
En'âm, 6/103.	لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ
Şûrâ, 42/11.	لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ
Zümer, 39/42; Casiye, 45/13.	إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ
Âl-i İmrân, 3/191	وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
Meryem, 19/17.	فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا
Zümer, 39/22.	أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ
Zâriyât, 51/58.	إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ

Kasas, 28/30.	إِنِّي أَنَا اللَّهُ
İbrâhim, 14/7.	لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ
İsrâ, 17/26.	وَلَا تُبْذَرِ تَبَذِيرًا
Ğâfir, 40/3.	غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ
Nur, 24/31.	وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ
Yûsuf, 12/87.	وَلَا تَيْأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ
Zümer, 39/53.	لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ
Nisa, 4/79.	مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ
Hud, 11/49.	الْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ
Nisa, 4/78.	قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ
Zümer, 39/10.	إِنَّمَا يُوفَى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ
Al-i İmrân, 3/146.	وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ
Enfal, 8/66.	وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ
Bakara, 2/153.	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ
Meâric, 70/5.	فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا
Saffat, 37/96.	وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ

Zümer, 39/10.	إِنَّمَا يُؤَفِّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ
Bakara, 2/157.	أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ

EK 2: Letâifu'l İnsan'da geçen Hadis-i Şerifler

Buhârî, İman, 39.	أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ
Buhârî, İman, 1.	بني الإسلام على خمس : شهادة أن لا إله إلا الله ، وأن محمدا عبده ورسوله ، وإقام الصلاة ، وإيتاء الزكاة، وصوم رمضان وحج البيت
Suyuti, el-Camiu's- sağır, 1/12.	أدبني ربي فاحسن تأديبي
Buhari, İman, 16.	الحياء من الايمان
İbn. Mâce. Zühd. 1: Ebu Nuaym. Hilye.10/405	إذا رأيتم الرجل قد أوتي زهداً في الدنيا ومنطقاً، فاقربوا منه؛ فإنه يلقن الحكمة
Acluni, Keşfu'lHafa, C. 2, S.102, 1900.	القناعة كنز لا يفنى
Beyhaki, Şuabu'lİman, C.6, S.387, 4381	الهم اني اسلمت نفسي اليك
Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.19, S. 376, 12383.	لا دين لمن لا عهده له
Buhari, Edeb, 70.	ان الصدق يهدي الى البر وان البر يهدي الى الجنة
	حكاية عن الله عز و جل الاخلاص سر من اسراري استودعه قلب من احبه
Beyhaki, Şuabu'l- İman, C. 9, S. 177, 6448.	طوبى للمخلصين أولائك مصابيح الهدى
Beyhaki, Şuabu'l- İman, C. 13, S. 360,	أفضل العبادة التواضع

Şihab, Müsned, C. 1, S. 161.	البلاء موكل بالمنطق
Beyhaki, Şuabu'l- İman, C. 7, S. 16, 4584.	أكثر خطايا ابن آدم في لسانه
İbn Abdi'l- Ber, et- Temhid, C. 21, S. 35.	قل الخير او فاسكت
el-Münâvî, Feyzu'l- Kadir, C. 4, S. 707.	كاد الحليم ان يكون نبيا
Beyhaki, es- Sünenü'l- Kübrâ, C. 10, S. 191, 21301.	بعثت لاتمم مكارم الاخلاق
Ebu Davud, Sünen, C. 4, S: 354, 4684.	أكمل المؤمنين ايمانا أحسنهم خلقا
Tirmizi, Zühd, 51.	أنا عند ظن عبدي بي
Ebu Davud, Sünen, C. 4, S. 455, 4995.	حسن الظن من أحسن العبادة
el-Munâvî, Feyzu'l- Kadir, C. 2, S. 99.	أكبر الكبائر سوء الظن بالله تعالى
Aliyü'l-Kari, Mirkatu'l- Mefatih, C. 15, S. 177.	يشيب ابن آدم وتشب فيه خصلتان: الحرص، وطول الأمل
Beyhaki, Şuabu'l-İman, C. 13, S. 172.	أن أخوف ما أخاف علي الأمتي خصلتان: اتباع الهوى، وطول الأمل
Beğavi, Şerhu's- Sünne, C. 14, S. 309.	إِنَّ الْكَيْسَ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْفَاجِرُ مَنْ أَتْبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنَّى عَلَى اللَّهِ

Ebu Davud, Sünen, C. 4, S. 427.	الحسد يأكل الحسنات كما تأكل النار الحطب
Beyhaki, Şuabu'l-İman, C. 10, S. 455.	من تكبر وضعه الله
Buhari, Bed'i Halk,8.	ما لا عين رأت ولا أذن سمعت
Buhari, Tevhid, 54.	كل ميسر لما خلق له
el-Munâvî, Feyzu'l-Kadir, C. 3, S. 10.	التدبير نصف المعيشة
Beyhaki, Şuabu'l-İman, C. 8, S. 495,	الرفق في المعيشة خير من بعض التجارة
Aliyu'l-Kârî, Mirkâtu'l- Mefâtîh, C. 1, S. 496.	تَفَكَّرْ سَاعَةً خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ سَنَةٍ
İsmail Hakkı, Ruhu'l- Beyân, 3/449.	لا تصحب الكسلان في حالاته كم صالح بفساد آخر يفسد
Buhari, Bir, 32.	ان الله خلق آدم على صورته
Ebu Davud, İsti'fâf, 29.	مَا أُعْطِيَ اللَّهُ ابْنُ آدَمَ شَيْئًا أَفْضَلَ مِنَ الصَّبْرِ
Aliyu'l-Kârî, Mirkâtu'l- Mefâtîh, C. 2, s. 128.	الشريعة أقوالى والطريقة أفعالي والحقيقة أحوالي
Zeynü'l- İrakî, el-Muğnî, c. 2, s. 995.	البلاء موكل بالأنبياء ثم بالأولياء ثم بالعلماء الأمثل فالأمثل

EK 3: Letâifu'l İnsan'da geçen Türkçe Beyitler ve Kıt'alar

1. Sanma insânı ki bu peyker-i cismânîdir.
Belki insân kerem-i gevher-i rabbânîdir.
Hâl-i insânı beyân eyle Nazîr.
Ki O'dur lâzım olân emr-i hatîr.
2. Her ki ubûdiyyete hîle edüb yân virir,
Hîle ile iş gören, mihnet ile cân verir.
3. Eğer Şâh ol eğer Câna gedâ ol.
Hemân lutf ile teslîm-i rızâ ol.
4. Râzı ol nahnü kasemnâyâ dilâ etmeye cedel.
Hâk bilur işini lâ yüs'el ammâ yef'al.
5. Tîz olma teemmül kıl
Her hâle tahammül kıl
Allâh'a tevekkül kıl
Tedbîri bozar takdîr.
6. Cihanda bir dilim nâna kanâat ideni devrân
Hilâl âsâ müşârün bi'l-benân iştihâr eyler.
7. Ümûrun eyleyüp mevlaya tefvîz
Sakın Zeyd ile Amr'a etme ta'rîz.
8. Hüsn ve hulku cem' ider, iş bu kelâm,
Âmil olanlara olurlar nîk-u nâm.
9. Hulûs ile olur ise niyâzın,
Olur, her hâle Mevlâ çâre sâzın

10. İstikâmet ehl-i hıfz-ı Hak'dadır, irmez ziyan
Ânın içün servî incitmez benim bâd-ı hazân
11. O denlü mürtefi'dir kasr-ı bünyâd-ı tevâzu' kim,
Riyâz-ı cennete nüzzâre mümkündür zemîninden
12. Söz altundur, gönül dercine derc it,
Terâzüye oradan sonra harc it.
13. Teennî hılm ile kâmillerdendir,
Ğadab tâ'cîl ile câhillerdendir.
14. Hüsn-ü Hulki kişinin cennet-i â'lâyı hemân,
Sû-i hulki de cehennem gibidir etme gûmân.
15. Kâkılın müddet-i medîd ister
Ömür ise ol zamâna katlanmaz.
16. Hased-i kalb-i aduv, lütuf ile zâil olmaz
Sengde muzmer olan ateşe âb etmez eser.
17. Dahî kimden ümîd-i sıdk idersin Nâbîya bilmem.
Sabâhın bir nefeste nısfı kâzıb, nısfı sâdıkdır.
18. Tekebbürlük Hüdâya yaraşur sen âdemîdensin,
Vücûdun anla ey gâfil ki bir katre menîdensin.
19. Sâyesiz dervîş bi berk ve nevâdan dûr iderik,
Saklasun ârayış tâbûta nahl-ı devletin.
20. Ey birâder hangi gün gördün ki akşam olmaya
Hangi şeydir kîm ânın rûşen sabah olmaya

21. Umûrun eyleyüp Mevlâyâ tefvîz
Sakın Zeyd ile Amra etme ta'riz
22. Tesellî-yâb olam dir isen efendî
Ferâmûş eyleme yâd et bu pendî
23. Her ne yazdıysa kâtib takdîr
Ol oldur elbet eyleme tedbîr
24. Hat yazıldı ve oldu ceff-i kalem
Sen gerek çek gerekse çekme elem
25. Ser rişde-i kâr hiçder hiç
İnsanın elinde nesne yok hiç
26. Kesmiş atmışdır ânı etme cedel!
Tîğ-ı Lâ yüs'el ammâ yef'al
27. Mukadder her ne ise ol oldur biyhûde gam çekme
Rızâullah ile dilşâd ve hurrem ol elem çekme
28. Bu efkârı gönülden cümle hazf it,
Hemân her vakti zıkr-i hakka sarf it.
29. Kat'-ı hayr ve şer cümle hakka râci'dir.
Herkesin ihtiyârı elde değil
Eldeki ihtiyârı cüzûdir.
Lik ol her mahalde değil.
30. Rızk için fi'l-hakîka olma melûl
Fe-minellahi rızku külli ehadin
Çün ğurâb yavrusunu çıkarır.

Heman yanından firâr eder.

31. Hakkın ihsânını iz‘ân eyle.
Eyle bu beyti mevlâyâ niyâz
Sen nazîra velîyy-i şâdân eyle
Yâ ilâhi! veliyy-i âlemsin kudretine göre ihsân eyle
32. Kemâl-i lutfi mevlâyâ nazîran hiç nihâyet yok
Velî biz pür kusûruz bizde şeye hiç liyâkat yok
33. Acz-i şükr-i kâr idüb şükrüne meşğûl ol müdâm
Tâ ki şükrün aczin ile ola indallâh temâm.
34. Hamdülillâh her birinden aczimiz itmez beyân
Olsa deryâlar mürekkep hame eşcâr-ı cihân.
35. Bu vefâlar içte olmuş kâide
Kimseye bir kimseden yok fâide
Mâlını beyhûde itlâf eyleme
Her zamân inmez semâdan mâide.
36. Zikr-i fikrin Hakk idüb hak söyle hak kûş it müdâm
Tâ muhabbet ile Bâri ide her kârın temâm
37. Yûsufu sabr ile buldu Yakûb,
Sıhhate sabr ile erdi Eyyûb.
38. Sabr iden cevru cefâ zahmetine
Nâil olur o Hüdâ rahmetine.
39. Enbiyâ fiili imiş, sabr-ı cemîl
Sabır kıl cânâ Cenâbında sebîl.

40. Sabrı elden komamakdır evlâ,
Ki olur sabr ile koruk, helvâ.
41. Hemdem it sabır ve sükûnu câna,
Sabr olur def'ı belâ insâna
42. Oluben sabır ve sefâ ummânı,
Gevher-i câna sadeîf kıl ânı.
43. Oldu alçakta iken durr-i semîn
Sabr ile tâc-ı muallâyâ engin
44. Cevher-i akl oldu sabır. Ey bi'l-heves!
Gûşmâl nefse oldu sabr bes.
45. İbtîlâ isterdi Hakk'dan enbiyâ,
Oldu mihnet zîb-i din-i evliyâ.
46. Gönder Efendî sîneye derdü belâların,
Olsun siper belâ ki senin mübtelâların.
47. Ben belâyı kimseye itmem atâ,
Evliyâdan etmeyince ânı tâ.
48. Âh kim âh idemem âha da yok dermânım,
Kavliyle gûyâ olur kezâ fî rıyâzi'l-ârifîn.
49. Umarım ola cihanda lutf-i Hakk'la müstedâb
Oldu hüsn-i hâtime târihu tâhrîr-i kitâb. 1164

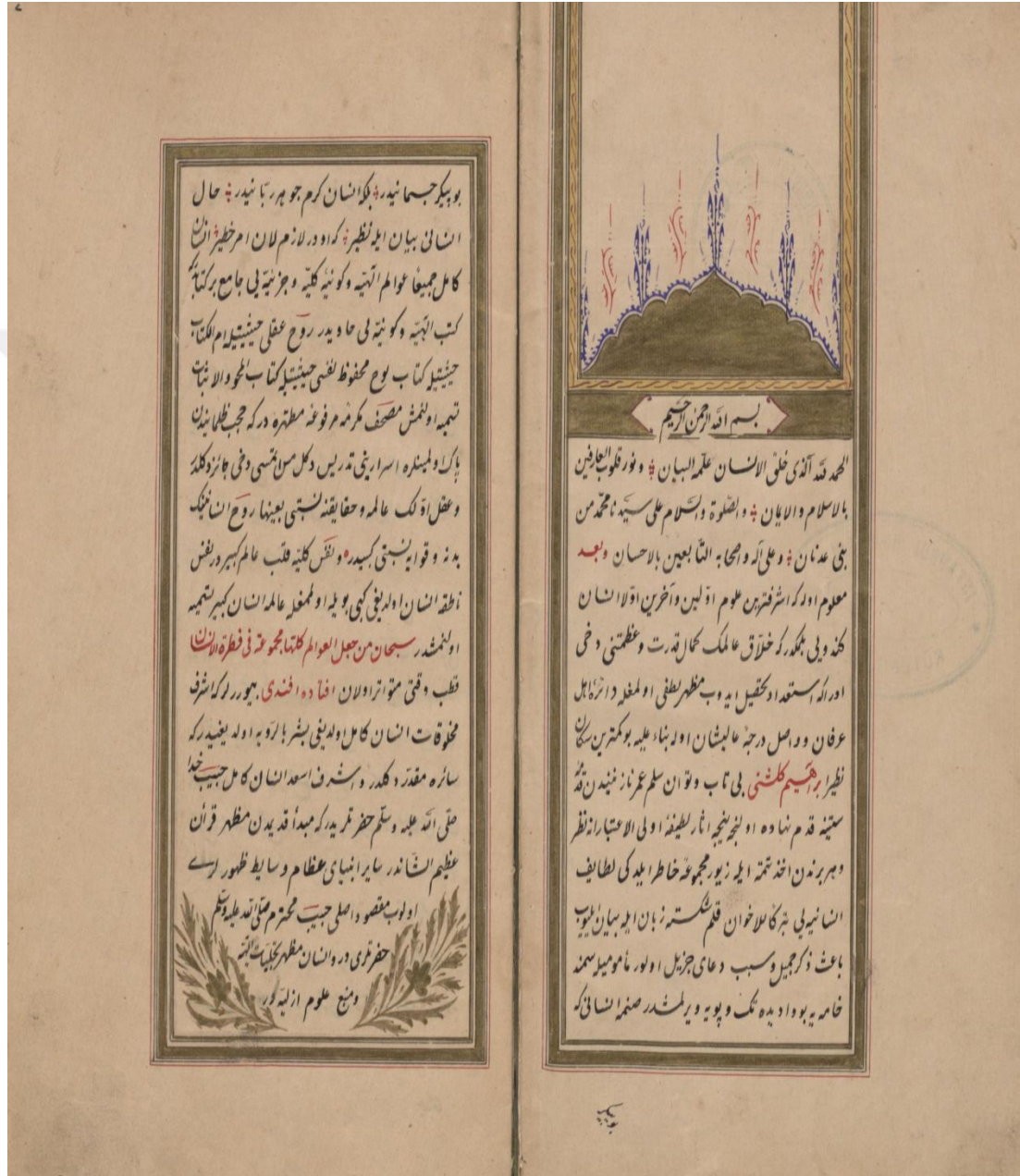
EK 4: Letâifu'l İnsan'da geçen Farsça Beyitler ve Kıt'alar

FARŞÇA	TERCÜMESİ
Edeb-âmûz ez-ân Edîb ke o Edeb ez-hazret-e Hüdâ âmûht	Edîb olan Hz. Muhammed (sav)'den edebi öğren ki O (sav) edebi Hüdâdan öğrenmiştir
Edeb tâcist ez nûr-e ilâhî Beneh berser boro hercâ ke hâî.	Edeb bir tâc imiş nûr-i Hüdâ'dan, Giy ol tâcî emîn ol her belâdan
Her ke bâ kerde-i ahde, ahd ber-ofted Ger merdûmek-i dîde boved ez nazar ofted	Bir kişi gözbebeği kadar değerli bile olsa, sözünde durmazsa gözden düşer ve değerini kaybeder.
Nûsuh şod mürûvvet, ma'dûm şod vefa Vez herdü mand nâmi çû simurg-u kimya	Cömertlik yok oldu. Vefa kayboldu. Simurg ve Kimya gibi her ikisinin de sadece isimleri kaldı.
Âdl der dünyâ nîk nâmet koned, Der kıyâmet nîk fercâmet koned.	Âdil olan hem dünyaya iyi bir nam bırakır, hem de ahirete iyiliği taşır.
Tevâzu her ke dâred serferâz est, Berûy-ı o der-ı ikbâl bâz est.	Mütevazı olan hep mutlu olur, onun yüzüne saadet kapıları hep açılır.
Hılm-i şâdî fezây-ı her hocest, Mumyây-ı her şikeste rest.	Hilim mutluluğu çoğaltır ve hilmin olduğu yerde mumya gibi kırılma ve bozulma olmaz
Kûze-i çeşm-i harîsân pur neşud Tâ sedef kâni neşûd pür dur neşud.	Ey haris! Gözün doyması için çabalamaya gerek yok sedef gibi parlaman için doyabilmeye inanman gerekir.
Be-mîr tâ berehi hasûd ke in renci est Ki ez meşakkat o niz be-merg net van zist	Haset ehli için dünyada sıkıntı olduğu gibi öldükten sonra bile rahat yoktur.
Hergiz gülî şekofte nekerd-u berûy-ı mâ, Reh kom koned nesîm ço ayed besûy-i mâ	Hiçbir zaman yüzümüzde gül açmadı. Esinti bize gelirken yolu kaybediyor.
Sâibin felek-i be merdum-i nâdân dehed Zimâm murâd bu fâdilî ve dâniş hemin günâhst.	Dünya cahil insanlara güç ve kudret veriyor. Bilen (Fâzıl) insanların günahı sadece fazilet ve bilgidir.
İnne maa'l usriki yusrised kifâst Şâd-ı birrânem ki kelâm-ı hüdâst	Muhakkak ki Hüda sözünün desteklediği gibi her zorluk ile beraber kolaylığın olduğu bir gerçektir.
Ey kerimi ki ez hazâneten ğayb Kibru tersâ vazife-i hordâri Dostân râ kucâ kunî mahrûm Tûki bâ düşmanân nazardâri	Ey gayb hazînelerinin kerîmi! Yahudi ve hristiyanlara bile ikram ediyorsun. Sen, sana düşman olanlara dahi böyle yaparak rızk verirken hiç dostlarını mahrum bırakır mısın?
Şükrü nimet hây-i hakk mekun müdâm Tâ koned hak ber tû nimeti râ temâm	Allah'ın nimetlerine karşı daima şükür içerisinde ol! Ta ki Hak bütün

	nimetlerini senin üzerinde tamamlasın.
Şükür nâ gerden-i zevâl nimet est Behre-i i şâkir kemâl-i nimet est	Şükretmeyen kimsenin nimetler elinden gider. Şükreden kimse ise nimetlerin kemâline ulaşır
Bi-nefs-i cedel cihâd-ı ekber âmed Be kâfir-i cedel cihad-ı asğar âmed	Küçük cihad olan kâfir ile mücadeleden gelip, büyük cihad olan nefsimiz ile mücadele etmeye geldik.
Be-sabr ezband gerded merd-ı reste Ki sabr âmed kilid-i kâr-ı beste	Hapiste olsan da sabret ki bir gün kilidi o sabır açacaktır.
Her ki bi-fîkr ü teemmül amel-i gired pîş Âhıru'l-emr ez-ân kerde pişmân gerded	Her kim ki fikirsiz ve teemmülsüz bir işe girse, işin sonunda çok pişman olur.

5.1. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphane Nüshasının tamamı

قلب

بجان قلب و روح و نفس و عقل حضرت محبوب خدا علیه
 اکمل الخ باسعادت ابو جبر که ان فی جسدی آدم مضغ
 اذ اصلحت صلح سائر البدن الا وهو القلب بوجه نیست
 شریفین ظاهر اولو که اصل قلبه و ابکی معنای شاعر
 بری حکم صنوبری است که که جانب سیرت سازه در و ابکی
 پوشنده را بکنی بکنده بر سباقان و اردر اول منبع
 روح در بوجع بهایده دخی و اردر معنای نانیسی لطیفه
 ربانیه در بو لطیفه باری تعالی ایل معاطره دن عبارت در حقیقت
 انسان بودر بو معنایه قرآن کریمه **ان فی ذلک لدرکی**
لمن کان له بومشدر بو لطیفه تک به نه تعلقی غامضدر
 بیان ادراک ایده خبر بکوشا به و عبادت توقف ایدر ابکی
 روح در بو دخی ابکی معنایی حاد بر بری روح طبعیدر که
 اول سباه فایک دخی در که منبع دم اسود در عروق
 ضواریه واسطه سبیل جمع اجزاء به نه منشدر اولو مثالی
 سراج میده که جمیع زوایای بیت ضیاء نور معنای ثانی
 اول لطیفه ربانیه در که اول حقیقت قلب روح در و قلب
 نسق و احد اوزره بو لطیفه اوزره متوار در قرآن مجیده
قل الروح من امر ربی بومر لدینی بو لطیفه در او جفی نفسدر
 بو کت فی ابکی معنایی و اردر بری قوه غفیه بری قوه شهویه

نفس

جبهه

جمیع صفات رویه بی حاد بر رسول علیه السلام **عقلی قدوک**
نفسی من جبهه بومر لدینی در انکله و انما جبهه و کسر
 ناموزه معنایی ثانی اوله فی لطیفه ربانیه در که روح و کسر
 معنایی ثانیلر بیدر بو لطیفه مطلقا ان ابجودر سائر
 حیوانن تمیز اولو بو لطیفه ذکر الله ایل صفت و جلا
 بر لوب اسار شهوات و صفات مذمومه محو اوله قدوه
 انما صنعتنن قوت ملوب مطفنه اولوب **یا ایها النفس المطمئنه**
 خطابی مظهری اولو و نفس بود جبهه و اردر انک ابجودر
 ابکی صفت دخی و اردر که بری توأمه در صاحبی اوزره نعم
 ایدر و خلاف رضا الله حرکت جواز کوسر حر که **لا تقم بالنفس**
الطوائف آیت کریمه سبیل اشارت بومر لدینی بر صفتی دخی
 ملهمه در اوله دخی و انما رضا الله اولان معاطراتی بهلیدر و
 در دخی مقلد اوله دخی ابکی معنایی حاد بر بری علم انک
 ابجودر صفت کبیر یعنی صفت علمدن عبارت در و سحله
 قلبدر معنایی نانیسی مطلقدر که درک العلوم مر ادا اولو
 جمیع معلوم در که هر عالمک نفسنده و جودی و اردر که اولو
 نفسیه قادر و اعلی در و علم انک صفتیه بر که بر حال مغیره
 و صفت موصوفک غیریه را بجه اطلاق اولو انکسایط
 صفت علم مراد اولو انکسایط محلی ادراک مراد اولو انکسایط

عقل

الاسلام

و حفظه كنه و ترك
الشيء و ادب
المجلس

من الله تعالى بيان اسلام قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
 بني الاسلام على خمسة شئادة لا اله الا الله والى رسول الله
 واقام الصلوة و ايتا الزكاة و صوم رمضان و حج البيت
 بيان ادب و حيا ادب لموزان ادب كرا و ادب از
 حضرت خد امومت اصطلاح اهل حفيقة ادب فخالفة
 اجتماع بعضه باري تعالى ايله سزا و جبرامعنى ايله معاملان
 جبارته ربو بر مشر رسول رب العالمين صلى الله عليه وسلم
 ادينى رقى فاحسن تاديني عبور و بر حد يث شريفه و فى
 بيان تلم ايد ادب اهل الدنيا و الفصاحة و البلاغة و حفظ القرآن
 و ادب اهل الدين ر با فقه النفوس و ادب الجوارح طهارات
 القلوب و مراعات الاسرار و الوفا بالعهود و حفظ الوقت
 و قدر الاوقات الى الخواطر و حسن الادب فى موافق الطلب
 و اوقات الحضور فى مقامات القرب بمرشد ادب كحصى
 حق سبحانه و تعالى ايله در بر حد يث لطيفة ادب الماخير
 من و بهر عبور مشرب بجا تفك و دنى لاخر فى لب
 بل فى الادب عبور مشرب و نعم قال ليرى الجمال بالثواب و يرتبها
 ان الجمال جمال العلم و الادب ليس يستقيم من مات والله الى يتم
 يستقيم العلم و الادب ادب جيت نوزالى بن بر سر بر هر جا كوا
 بيان حيا قال رسول الله صلى الله عليه وسلم احبا من الاعمال

حيا

وقال

وقال لا ايمان لمن لا حياء له و قيل الايمان عريان و بلاسة
 التقوى و زينة الحياء و قال على رضى الله عنه الحياء فى النكاح
 حسن و لكن فى النساء احسن و دعى وجه عليه من الحياء كنه
 و محبت تجميع الانفاس عبور مشرب و اذا احب الله يومه
 القى عليه محبة للناس

درع و التقوى و التقوى قال على رضى الله تعالى عنه الورع فى النكاح
 حسن و لكن فى العلماء احسن درع و تقوى لغته بر معانيه
 اصطلاح اهل حفيقة و وقوع محامدان خوف ايله مشبهان
 اجتناب بعضه باري تعالى ايله سزا و جبرامعنى ايله معاملان
 بعضى دنى ترك محل شبيه ايله داناستمرا حيا شريفه
 عبور لم تترع كامل اوله اترك قلب لسان و سمع و بصر و
 سائر اعضا و جوارحه مباح اولان شيلدون ضرورت
 مقداره ان زياده لرغبي ترك ايدرك الورع سيد عمل ثمينه
 التزم جعلنا من المتورعين

الكاملين

طريق محاسبه نفس هر كون بعد ادا صلوة العصر يا خود بعد
 المغرب يا خود بعد اعث النفس محاسبه بگوياى نفس
 بكون خوابن بيد اوله بلك فتنه و دقتة بكنجه
 يادك و يرك بر بر افعال و افعال و افعال بخشيسه

محاسبه نفس

صلی الله علیه وسلم **اول ما خلق الله** عقل یسور و قدر زن مراد
 بو عقل اولوق اوزره اجهای طوره مسطور در انده توبه
 حواس خمس ظاهر یک بری دوقدر که چرم سان اوزر نه توفی
 اولان طوره یا پیشتر اول بر قوتد که اغنده حاصل اولان
 بطور انجا با طوره ایل قاریشوب اول طوره وصول ایل
 ماکولات و مشروبات طهری و لذتبری بلکی خلاق عالم
 خلق ایل بری دخی سمعه اولدخی سطح بطن اذنه ضمه
 نفوس طوره ابداع اولمش بر قوتد که اصوات کیشیتی
 ایل متکلف اولان صدایک مصولی سبی ایل حق سبحانه
 و تعالی انده ادراکی خلق ایل بری دخی بهر دز اولدخی
 کوز قیا قدرده اولان ایکی جنوف طوره بر برینه خلاق و
 قنوق اولور لاله ابداع اولمش بر قوتد که بعد اولن
 استعمال ایل یک حق سبحانه و تعالی منظوری اولان
 شیده ضیا و خلقت و الوان و اشکال و مقادیر و حرکت
 و حن و قبح همه کونه ایل ادراکی خلق ایل **سبحان الله**
الملك القادر بری دخی ششم اولدخی مقدمه و مانده
 بر بهشتیزه مشا به نام صحن زانوسنه ابداع اولمش
 بر قوتد زدی ازیک کیشیتک متکلف اولان بوانک نهایت
 الله و صولیدر ایچ ادراکی حق سبحانی و تعالی خلق ایل

اول

سمع

بهر

ششم

بری

بری دخی لمس در بودخی جمیع بنه یا بلش بر قوتد که انکس
 حرارت و برودت و جویت و رطوبت ادراک اولمش
 حق سبحانی خلق ایل **سبحان الخلاق الی**
خلق الانسان فی حسن تقویم
 و حواس خمس باطن یک بری حسن مشرکد که دماغ بانی
 بطن اول مقدمه بر قوتد که جمیع محسوساتی ادراک ایل
 محکوم به و محکوم علیه اوزر لرینه حاکم بری دخی خیالده
 اولدخی بر قوتد که حسن مشرکد ادراک ایل کی صورتی
 حفظ ایل زیر ادراک حفظن غیر بری دخی و بعد اولدخی
 معانی جزئیته یی ادراک ایل صد اقت زید و عد اوت عشر
 و سائر مشا بعلری کی و محلی و مانک بطن افریه حافظه
 اولدخی بر قوتد که و یک ادراک ایل کی حفظ ایل بر منفرد
 بودخی صورت معانی ترکیب ایل **تفکره** تنبیه اولمشد اگر
 عقل استعمال ایل بر سه متخیزه تنبیه و نور و فهم استعمال ایل
 متخیزه دیر محلی وسط و مانده اولان عود قدر و قوت
 اختصاصی اوزرینه دلیلدر اولان جزئیاتی در کدره و نفس
 موقوف و بهر سید ادراک ایل کذا فی الطولع
 بیان ایمان قال رسول الله صلی الله علیه وسلم **الایمان ان تؤمن**
 بالله و ملائکته و کتبه و رسله و الیوم الآخره و بالقدر خیره و نشره

لمس

حسن مشرک

وهم

حافظه

تفکره

متخیزه

ایمان

اگر با بجزو حائلی مطابق رضا بود و لورس بموکر اهل سعادت
 حاله شکر و حمد خدا و ان ابدیه و اگر بعضی حال مخالف و لوی
 استغفار و استغاثه اول و اگر بکسرت خاطر بی و بخیله
 آتش بود و لورس انی تطبیق زیاده اهتمام اید و اگر عبادت
 نقصانی بود و لورس قضا اید الحاصل هر حال رضا الله و حق
 اینکه بل وقت و قدرت اید و ب تا سر ما رسادت اول
 بود محاسبه به محاسبه قبل ان محاسبه و زنون قبل

تو زنی حدیث شریفی اید ما مور

اوله من سبوسه نو

جواز کوسه نو

فی الله به و الخوف ذاب لفته بر شیشه می ترکد که ریشک
 صندیدر اصطلاح اهل حقیقه دنیا به نفس و دنیا و ان احوال
 بعید دنیا را حتی طلب خیرت بچون ترکد ریو مشر چند
 حضرت تری ملو ابدن من دنیا و ملو القلب من ملو ما رسول
 اکرم صلی الله علیه و سلم اذ اتم اتم اتم الله فی ذی الله
 و منطقا فاطر به امر فانی الحکیم به مشر و ذی مقای
 شریف و در و فی علامت کمال و عقل و به اید و ذی کمال
 کامل منفعت ماحول به معرفت آجل خود فیل ترک اید و ب
 عواطف مودت و نظایر و الله هم اهل الله اید

زبه و خوف

بیان

بیان خوف خبرده من خائف قد تقالی خاف من کل شیء
 من خاف الله تقالی یخاف الله الخلق منه و من خاف الخلق
 یخاف من الخلق یویشده و فی راس الخلق الله
 یویشده یویشده یویشده یویشده یویشده
 یویشده یویشده یویشده یویشده یویشده
 و انت عزیز یویشده و حق سبحانه و تقالی حضرت تری بیان
 حال اولیا اید الان اولیا الله لا خوف یوم و لا
 یخزون یویشده بر آیت کریمه و
 لا یخاف و لا یخزون یویشده

خوف

عبودیت

حریت

بیان عبودیت عبودیت ما مورات شریفی هیچ
 اموری اوزرینه تقدیم انکدر اصطلاح ده و فایده
 و حفظ صدور و رضا بالوجود و صبر علی المفقود و
 بعید اختیار جزئی به کلیه ده محو انکدر یعنی کنده
 ارادت حق اید اعطای یویشده اراده جزئی به انا
 اراده حق هر قدر و مشر و حریت و به کلی ریت
 کائنات ان خروج و جمیع علایق من مودت و مشر
 ابراهیم بن ادهم حضرت تری از من فرج الدنیا
 قبل ان یخرج منها یویشده و علامت هر قلبنده امور
 دنیا و آخرت تمیز زنی اسقاطه یعنی هر حال

اگر باجمعه حائنی مطابق رغبه بولورس بمونکر اهل سعادت
 عالمه شکر و حمد خداون ابدیه و اگر بعضی حال مخالف اولوس
 استغفار و مشغول اول و اگر بکسرت خاطرینی رنجیده
 انیمش بولورس الی تقیبه زیاده اهتمام اید و اگر عبادت
 نقصاتی بولورس قضا اید الحاصل حالنی رضا الله تعالی
 اینک بذل وقت و قدرت اید ب نامل سرما بسعادت اول
 بوحسبه به محسوب قبل ان محاسبه و زو قبل
 تو زنی حدیث شریفی اید ماحور
 اوله بنی سلوب بر نو
 جواز کوسمیه

فی الذمه و الخوف ذمه لغده بر شینه صلی زکده که رفتند
 فذیه در اصطلاح اهل حقیقه دنیا به نفس و دنیا و ان اوفیه
 بعطیه دنیا و احسنی طلب آخرت بچون زکده بر سر مشر چند
 حضرت علی علیه السلام من الدنيا و حق القلب من طلبها رسول
 اکرم صلی الله علیه و سلم اذ انتم اقرضتم الله اذی ذبه فی الدنيا
 و منطلقا فطره و انه فانی الحکمه بوسه مشر و ده مقام
 شریفه ندر و دخی علامت کمال و عقل و به اید زیرا عاقل
 کامل منفعت عاجله بی معرفت اجله و فیلر ترک اید و ب
 عوائب امور نذر اید و اللهم جعلنا من الابرار

زده و خوف

بیان خوف خمره من خاف الله تعالی خاف من کل شیء
 من خاف الله تعالی یخاف الله الخلق منه و من خاف الخلق
 یخافه من الخلق یورثه و دخی راس الحکمه خافه الله
 یورثه یورث یحیی بن معاذ حضرت علی قولک علی فصر الله
 یورثه یورثه انی کیف افانک انت کیم و کیف افانک
 وانت عزیز یورثه و حق سبحانه و تعالی حضرت علی بیان
 حال اولیا ایل الان اولیا الله لا خوف یسیر و لا
 یخزنون یورثه برایت کریمه ده
 لا تخافوا ولا تحزنوا یورثه

خوف

بیان عبودیت عبودیت ماحورات تشریف سنی جمیع
 اموری اوزرینه تقدیم انکدر اصطلاح ده و فایه
 و حفظ صد و در رضا بالموجود و صبر علی المفقود و در
 بعطیه اختیار جزیه بی کینه ده محو انکدر معنی کنده
 ارادت حق اید اعطای یورثان اراده جزیه بی فایه
 اراده حقه صفره و مشر و حریت دیکری ریت
 کائناتن خروج و جمیع علائقن موده و مشر
 ابراهیم بن ادهم حضرت علی اخر من فرج الدنيا
 قبل ان یخرج منها یورثه و علامت حر قلبه و امور
 دنیا و آخرت تمیز نی سقا طهر یعنی هر حالک

عبودیت

حریت

بیان

رضاده اولمقدور بهر که بود تیره حیل اید و بیان کرد
 حیل اید پیش کورن محنت اید جان ویر بر رضا رضا
 الله قلبی مسرور اولمقدور بعضیل قول حق سبحانه
 و تعالی تک قضا سنده عادل و حکمده منقسم
 اولمده یعنی بکدر و دیر و حقان راضی اولان تقدیر
 تعرض اتفر و رضا اصحابک منزلی عالید رسول الله
 صلی الله علیه و سلم من رضى بالله رضى الله تعالى عنه
 و حضرت عمر رضی الله عنه خیرک کفیی رضاده در به
 ارشاده اول که جاناکه اول بهمان لطف ابرئیم
 رضا اول به نسبتاً عظام صلوة الله علی نبیا و علیهم
 اجمعین حضرت متدن بری مناجاتر نه انبی بوطیفه
 رہنما و بر علم ارشاد اید که راضی اولرسن و بکده
 خطاب مستطاب اتی وارد اولور که بنم خشنود لغم
 سنگ رضا که موقوفه ما داکرسن بنم قضا مه راضی
 اولرسن بنده فی سندن راضی اولورم یوره زبانی
 عاطفت ربانی و زبانی شفقت نامتناهی که رضای
 بنده ذلیل مستکرم رضای رب جلیل اولمحقق بود که
 رضا الله علیه منوره و محیفه خاطر ی تسلیم اتی اید مسرور
 الطاف اتی اید اول دل کشش اولوب الله از بار

رضاد

لطیف

لطائف التبیات او لمقدور لاجال
 محال اولور
 راضی اول سخن فسمنا به ولا اتیم جمل به حق بیور
 الشیخی لایسئل عما یفعل بهان توکل قال الله سبحانه
 و تعالی و من یتوکل علی الله فهو حسبه و قال ان تم
 یحب المؤمنون و قال و علی الله فوکلوا ان کنتم
 مؤمنین و رسول الله صلی الله علیه و سلم لوانکم تتوکلون
 علی الله فوکلوا فوکلوا برزق البقره یومر مشرود
 و فی من النقطع الی الله کفاه الله کل مؤمن و
 برزق من حیث لا یحسب من النقطع الی الله نیا و کل
 الله الیها یومر مشرود و نیز اولمکه نامل نشن
 بهر حاله عقل قبل الله توکل قبل
 تیسری بوز تقدیر
 بیان قناعت رسول الله صلی الله علیه و سلم القناعت
 کنه لایفنی یومر مشرود امام شافعی حضرت نبی الراحة
 فی القناعت عبارت فی نقش مهر مشرود
 جعانه و بر دم ناز قناعت یونی دور
 هلال سمشا بایان مشهار اید
 التسلیم و الاسلام و الاستسلام الانقیاده و هو اطعنا

توکل

قناعت

التسلیم و انقیاده

العبودية والتفويض الى الاختيار بعد شتيان امور
 دنياه وبكل اختيار ذلك الى مولاه ثم لا يختار خلاف
 ما يختار له وبعض تفويض قبل نزول الفضا وبسليم
 بعد نزول الامور ويشمل وتفويض صفات بل مؤلفه
 حق سبحانه وتعالى حضرت مولى انبياء عظام صلوة الله
 على نبينا وعليهم اجمعين حضرت ابي تفويض وتسلم الله
 مع ميوه ابراهيم عليه السلام حقه **قال**
اسلمت رب العالمين وموسى عليه السلام حقه
 وانفوس اخرى الى الله ان الله بصير بالعباد آيت
 كبري ابي بيان ميوه رسول عليه السلام دعا الله
 اللهم اني اسلمت نفسي اليك ميوه باييد سلطان
 حضرت مولى اطاعة فرض لطفها وجفا ومشرع هذب
 تلوها وصفا وكملت الى المحبوب اخرى كلان شاء اجاب
 وان شاء اتقا ميوه مشر: انور كالميوه

مولاي تفويض: صديق زيدايله

عمره اتمه تفويض

في الوفا بالعبود قال الله تعالى يا ايها الذين آمنوا
 اوفوا بالعقود وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم
 لا دين لمن لا عهد له بيت هر كه با كده عهد عهد برنده

وفاء

سر و كنه

كرم كرم ديود او نظرافته: معلوم اوله كه عنوان
 صحيفه مكارم اخلاق وفاء اما في زماننا غفقا وكينا
 كمي معدوم: نسخ شده مور معدوم شده وفا:
 وزهر دو مانده نام چو سبزه و كيميا: في النفوس حسنا
قال الله عز وجل والكاظمين الغلظ والعافين من الناس
والله يحب المحسنين غفور مجرم موجب كرم ن وقبول
 معذرت محسن شيدنده ابو الدراق ابي كرم بورر
 بملك مجله كور كه انبيا و مرسلين عليهم السلام اولش
 علم اولين واخرين ايدار استه بوجودن ببله كيه
 انجى مراد اولان تعظيم لامر الله وشفقت على خلق الله
 ميوه مشرور **ببت** حسن وخلقى جمع ايدار شيوه كلام:
 عامل اوله اوله لور نيك ونام: صدق بو اطن
 بلا كه بلحق سويكدر و دخی صادق اوله اتم كه
 علمنى اطلاع ناسدن حفظ ايد و صدق لفظ صادق
 مبالغه سيدر و صدق اوج وجه اوزره در برس
 صدق سان معوذدر برى صدق نيتدر كه جميع
 اقوال وافعال و احوالى ايد حق سبحانه وتعالى
 رضاسندن غيرى بر شى مراد انكدر برى دى
 صدق علمدر كه علمى اوزر نيه حريص اولوب قهر

في النفوس الحسن

و انظر ان سر منقطع انتم که رسول الله صلی الله علیه وسلم
ان الله قد بعثني الى البر و ان البر يهدي الى الجنة
 بود و حضرت علی رضی الله عنه بعد از
 صدق لایمن صدق
 بود و شد

اخلاص

اخلاص لغته و اصطلاحه طاعتی را بانی زکات
 بعض طاعتی را طاعت محلو فیه ان صاف اولمقد
 و یوب بعضی در فی ظاهر و باطنه طاعتی را طاعت
 و بیشتر و محض اوله انرا حسناتی است یا حق
 است که یکی اخلاص قال النبی صلی الله علیه وسلم حکایت
 عن الله عز وجل **اخلاص ستر من اسراری استودع**
قلب من احبه بود رسول علیه السلام طوبی الخلیفین
 اولک **مصابیح الهدی** بود و کمال حضرت فاطمه
 بعد از بعین بواب الاظهرت بتابع حکمت من قلب علی
 ساد بود و خلوص جمیع وقت و ذکر و فکر حقه
 اولمقد **بیت خلوص** بود اولو السیه
 نیازک : اولو هر حال
 مولا جاره سائر

استقامت

استقامت احوال و جان و خداید اصطلاح اهل حقیقه

عبود

عبود که گویند و فاضل و صراط مستقیم غایت و صراط
 مستقیم امور و غایت و غایت سنده قدر و متواضعی
 و عذر عدل در دنیا بیک نامت کند
 در قیامت بیک فرجامت کند

عدالت

عدالت لغته استقامت در سان شده و جناب
 محظورات اید طریق حق اذرنه استقامت در
 عبارت سید شریف لعل فی العدل عبارت عن
 الامر المتوسط بین طرف الاخر و التقرب و غیر
 و اول ذلک و نیا و عدالت اید طریق مستقیم است
 اوله سبب نجات آخری اولو قال الله عز وجل
یهدی من یشاء الى صراط مستقیم و قال فی حق نبی
 علیه السلام **و یم نعمته علیک یهدیک صراطا مستقیما**
 و برایت کریمه و فی استقامت بود و بود
فاستقیم کما امرت بود اسکندر می محمود افندی
 حضرت علی استقامت اعلی حفظ حقه در ابریزدین
 انکس چون سوری بخیر کلم با دوزن
 بود و شد

تواضع

فی التواضع الله آضع سلم الشرف و در فی تواضع
 رفو الله بود و شد رسول الله صلی الله علیه وسلم

افضل العبادۃ التواضع بمویر : تواضع ہر کہ دارد
سرفراست : بروی او در اقبال بازت : خوب
زادہ افندی : او دیکو مر فقع در قعر بنیاد
تواضع کیم : زباف جتنہ بظاہر
مکنہ زمیندن :
دیشدر

فی الصمت رسول کبریا صلی اللہ علیہ وسلم ابلا مولک
بالنطق و فی اکثر خطابی آدم فی س : بمویر او
دخی نجر حدیث و اردو امام رضی اللہ عنہ حضرت تری
فل الخیر و الا فاسک : کلامی نقل مہر امشدر
و ابل حقیقت صمت سلامتہ کہ اصدر نطق عارضہ
دیشدر صمت و نطقہ ان برینی آخر او زنیہ تفضیل
اختلاف اولوب نتیجہ بعض مواضعہ ہر برینی غور
تفضیل اولورہ : کجی تدقیق موضع صمت موضعہ
صمت اولی نطق موضعہ نطق اولادیشدر بشر
حافی حضرت تری : اذا اعجبک الکلام فاسک و اذا
اعجبک السکوت فتکلم بمویرہ : لغمان حضرت تری او غونہ
نصیحتہ : نوکان النطق ففہ لکان صمت ذمبا و لکان
ندمت علی الکلام مرار او اذم اذم علی السکوت مرار

وحدہ

وحدہ بمویر مشدر و حق سبحانہ و تعالیٰ با اہل
الذین آمنوا اللہ و قولوا قولہ صیدہ بمویر
بیت سوزانہ کوکل در جندہ درج : ایت : فرازہ
اور اندھکرہ فرج ایت : فی العلم قال رسول اللہ
علیہ وسلم کا داہلیم ان یون بنیاد فی الایۃ و لہ
غفور حلیم : علم شادی فرازی ہر محبت :
مومیائی ہر شگستہ رست

علم

غضب

بیان غضب اخلاق حمیدہ و اخلاق رذیلہ
حادیہر حقایق ایدر استقال اخلاق حمیدہ
اعلا سندن اولوب دین و دنیا و مال و جاہ
و نفس و اولاد و عیالہ و اتباع و خدامہ ہر جہ فائدہ
اولور اما غور ذہنہ تعالیٰ نفسانیت ایدر غضب
اقتح قبا یکن اولوب عقل ازادہ بتکلیہ دین
و دنیا یہ ضرر پیشار اولہ قدان حکمہ وقت اولور کہ
مف نضرہ دخی سبب اولور زبرا من اطاع
غضبہ فقد اضاع دینہ و ادبہ و شہرتانہ
حکما کا طرہ غضب غیل ایلہ
جاہلتر نہر

مکارم اخلاق

رسول کبریا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم بعثت بکام

الاخلاق: يوروب و دخی اکمل المؤمنین ایماناً احسنهم
 خلقاً یورمشد و نعم ما قال حسن الخلق ذو قرابة عند
 الابان و سقاء الخلق اجنبی عند اهل و روی الحسن
 عن الحسن من ابن الحسن عن جد الحسن ان حسن
 الحسن الخلق الحسن اللهم اجعلنا من المتخلفين باحسن
 الاخلاق **بیت** حسن خلقی کشفینک جنت
 اعلائی همان بسو خلقیده هم
 کبیر اندکمان

ظن
 فی بیان الظن حدیث قدسید و انما عند ظن عید
 و ارد اولوب اسعد انبیاء صلی الله علیه وسلم حسن الخلق
 من حسن العباد و یورمشد ان لا یلق اولان هر
 حاله حق سبحانه و تعالی حضرت نرینه حسن ظن ایل
 اولمقدرد و دخی رسول محترم صلی الله تعالی علیه وسلم
 اکبر الکبائر سوء الظن بالله تعالی یورر و حضرت
 رب العالمین و او علیه السلام خطاب یورر که قل
 لعبادی انی لم اخلقکم لاریح علیکم بل خلقکم لیرحموا علی
 مطلقا حسن ظن مکارم اخلاقه ان سوا ظن اخلاق رذیله
 بر حدیث شریفه و دخی ام ایله علیکم بحسن الظن
 یورمشد ان بعض الظن انهم

ویری رب العالمین فطقی ایل
 تجلس اولمن یکیم امین
 بیان امل ایل رجادر و قلب بقایه تعلق انکدر
 طول املی اولان جمیع و تحصیل ایل مشغول اولوب
 موندن غافل اولور حتی او یزین ایدر که نهایت
 اوقات اجله قالور رسول الله صلی الله علیه وسلم
 لیسب ابن آدم و یشت خصلان الحرم و طول
 الاصل یوروب و دخی ان خوف ما اخاف علی امتی
 الهوی و طول الاصل یورمشد و هو اقدان منع ایدر
 طول امل آخری فاموشش ایدر و دخی یورر که
 الکیس من دان نفسه و عمل لا بعد الموت و الفاحش
 اتبع هواه و تمتی علی الله و معلوم اولر که قصر امل عظیم
 سعادتدن اولوب هر شنیدن قلب انسانی تطهیر
 ایدر و قصر امل ایلر که موت و نغمة و نجات کلام
 دیووت و سعادت بچون تشبیر ساق ایتام نمک
 ایلر دنیا و آخرت سعادت و ترنیل میسر اولور بریطیف
 کاکلک است به استر عماریه و الزمانه قاتلان
 بیان حرص و طمع نموده الله تعالی اخلاق رذیله
 استغفره اکثر یا حرص صاحبی و مولع اماندن دوا

امل

حرص و طمع

ایدوب عدم حصولی الی اید مجبور اید **بیت** کوزه
 چشم حریفان بر نشه تا صدف قانع نشه برد نشه
 حاصلی اکثر حریفان محروم و زیاده سعی حصول مرام
 مذموم ایدوب اکثر حرص و طمع جاه و رفعت اسباب
 نیست ایچون ایسه کند و دن ادا نمید و حساب کیم بولند
 انوک عالی بونک عالی کبی او لباسنی کند و لره کمال
 دولت عظیم سیور لر بس انفا فیدر مادونه نظر اید
 و حمد و شکر آتی انیوب فوننه نظر اید و ربای محنت
 و مشقت و نه لته حیران قالد مقدر اولان از طلب
 اید حاصل اولوب زیاده حاصل طلب مرام میسر اولوب
 غنوم سیسماره نویدی اولور **حد** سخت میکید جهان
 بر مردمان **حد** سخت کوش فی حد الحود لایسود
 و دخی قرآن کریده **حد** من شتر حاده اذ **حد** بویو
 رسول الله صلی الله علیه وسلم **حد** بال الحسنات **حد**
حد بالنار الخطیبه بویو مشربیت میرابر هی حویک
 رنجیت **حد** که از مشقت او نترسک توان زیست
حد قلب عدو لظفر زائل اولمار
 سکه مفراتنا آتش بفرار
کذب کذب درت کن به حرام و انقض خلافت در اجماعی

حق

حق و توفیق خصین و معاشرت زو جین ایچون مباح
 اولاسی بینه رضای حقه اولد یغی ایچون در دخی
 کیدن امید صدق اید رسن تائب بلم صباح
 بر لفته بعضی کاذب بعضی صادق کبر اشته سو
 خلقدن و انقض خلق حقدن اولوب محای ایچون
 دنیا و آخرته نجات بوقدر حدیث شریفه **حد**
حد وضع الله میور یوب و دخی من کینه قلبه **حد**
حد و صف عینه و بخت **حد** بویو لته را بخت ک
 حد اید یار شور سن اومیدن سن **حد** وجود کلائی
 غافل کبر فطره منیدن سن **حد** فی الشکایه من الایمان
 و رتیا نه بخل و انفق و حضرت علی رضی الله عنه
 اذ انق الزمان علیک فاصبر و لا تلیس من الفرج
 القریب و طب لفا فان الیل حلی عسی یا نیک
 بالوله الخیب **حد** میور مشربیت و دخی رایت الله مختلف
 بدور **حد** فلا عز یوم و لاسر و **حد** و قد بنت الملوک
 قصور **حد** فلم یبق الملوک و لا القصور **حد** میور مشربیت
 هر کمال امید و دوشوب روزگار زور کاری باشند
 بلا آخر و دور و زبر امید کله **حد** جبارن ایمه کول
 خاکپای باری امید **حد** او کلو لطف و کرم روزگار **حد**

کبر

شکایت زمان

دیوب **ه** هر یکی شکفته کرد و بروی ما **ه** ره کم کند
 نسیم جو آید بسوی ما یعنی اید صابک فلک بزم
 نادان ده زمام **ه** مراد بود فاضلی و دانش همین
 گناست پس دیوب فضولی کی یاد ستا و بزم محسن
 کلور یا تحفه غلو او صادم روزگار سو کند ان الله
 جزا ویرسون دیو نام کنان اولور بو فلک ان روز
 کاردن شکایت مجاز در حقیقه انهای زمانه
 سکايت اولوب ذکر محل اراده حال قبله ندر یو
 جائز او لماز انهای زمانه شکست و بجاری حاله
 اصحاب خلوصه یار اولوب کمال مودت و محبت
 اید هزار الطاف کریمان کوروب هزار و صد
 هزار و صده بشمار اید نفس بخش دروغی اولوب
 بطف الله عزوجل دامن روزگار ایمنه گیر رس
 و مظلوم اولان ربه و الایه وصول میسر و مقده
 اولور رس سزی و سرک کی پنجه ذاتری مظلوم بلینه
 ایصال اید بنل تاب و توان ایدوب و بلکه نفس
 نفسیه سزی ترجیح ایدرم و یو اصحاب خلوص کمال
 اولوب انمذخی اهل و عیال و اهد قای صاحب طری
 درونی توجه و دعای خیر لینه شغل اید کیده تیر و دعا

به

بهی اجابت قرین او مغلط نامل مرام و اصل رتبه
 اعلا اولد قد مقدما اولان عهد و کفنی و اموش
 ایدوب برازی خاطر نیه کس ده الوعد لیشی
 کلام محافضی اخذ اید الوعد الزم من دین العزیم
 و وعد الکرم دین کلامی زیاده کتور میوب بکر
 موعودی اولان ذات و لا قدره بر خاطره یعنی
 و بر سبب بیهوده جزئی اید که عظیمی اولوب بچانه
 بنیج سستی و بسون و اعلا و ادنا به ندیون چاره
 ستر قلوب روزگار دهری و فکلی سیر ایدوب
 هزار شکایت و اوائل حالی روایت اید روز زیاده
 منکسر ابدال و اندر برشته حال اولما لینه تو جمل
 ایدوب فی نفس الامر عرض نفس معامل سی امتش
 اید جزای مایقیرین بولوب نیه اصحاب درونه
 بار اولور رانا چوق کمال شکسته بو نمغله باری حال
 قولن نین کچر حصول مقصد و من عده الله جمل کمال
 تطیب اولما سیریه نامل لطف القی اولور سبب
 درویش بی برک و ندادن دور ایدن صافسون
 ارایش تا بو تخیل و ولتن **ه** فی لشی من امن بقده
 امن من الله **ه** یو کلام در بار منکوش اعتبار اولمغله

فی لشی

سزاوارد که هر شیک ظهور اراده از لیه البیه ایل
اولوب مرد و احدک خلاف اراده حق افعال و احوال
بر شنی انظاریه قدرتی اولیه یعنی بر خوش سیلوت غیر
و شرک خالق الله در بهر که فهم انسانی کما بهر دیوتا
بو قوت ابان صحیح و اعتقاد صحیح اراده حق ایل
بر ضرر و اولاد انبیا نه بر کدر و یا مال و جاه نه نقصان
اصابت ایلستیم در رضا ایل در کار و صبر و شکیب
بیشمار ایل و قرار ایل و ب عاقبت ضرری فایده یست
و کدری سوره محمول و لکن عزت و قلی کثرت
و دفت ایل مکافات اولور جان و بابه ای برادر
فنی کون کور و کلک اشقام اولیه فنی شبد ریم
انک روشن صباچی اولیه دیرک ان مع العسر
یسرست قفاست شاد بر انم کلام خداست
دیو بر عالمه و شکر خداوان ایل صفا یاب اولور یوسه
زید و عمر و بکر و بشره اسناد ایل شرک فنی اولوب
کدری زیاده اولور امورک ایل یوسه مولایه نفوس
صقین زید ایل عمره ایل تعریف مرد عاقه لایق اولان
کل من عند الله تعالی دیوب هر کلمه مقدر کلور اعلا
اولور دیرک خاطر ی رفع کو کفی رضایه برک ایل و

نامور

نامورات شرعی سه زیاده امتثال و فوایدین
کمال اوزره اجتناب ایل من الخوف و الزجاده
تحقیق رضایه نر بهر حال کون کبی روشن اولوب
مالعین رات و لا اذن سمعت الطاف صمدانیه
منظری اولمظه مسترتاب اولور بستی باب اولام
دیر سن افندی زاموش
ایلمه یادایت بو بندی

قضا و قدر

باین قضا و قدر حق سبحانه و تعالی سموات ارضی
خلق ایلدن الکی سیکیل اول مفاد بر خلقی لوح
محفوظ از لیه سنه کتب ایه و ب مقدمه ایلدی بیج
موجود ایلچون قضا و قدر دن احتراز ممکن اولمده یعنی
ظاهر در بهر یازدیه کاتب تقدیر اول اولور
البت ایلمه تدبیر خط یازدی اولدی جف قلم
سن کرک بک کرکه بکلمه قضا کارخانه خدا کار کر
لندن بریدرک عالمک احوالی حالدن حال تحویل
ایدر رضا و عدم رضا لیه بقا ز سر رشته کار بیج
در بیج انسانک الله سنه یوق بیج قدر هر بار
قضا بی معضی علیه جانیه ایصال دیر بر هر کس قدر نه
ظهوره کنوره دیو منظر در قدر و فی قضا بهر زمان

زمان ایدر یوستظر و قضا اراده منظر در که نه حکایت
 و ارادت قدرته منظر در که نه یوزر و قدرت مشیت
 منظر در که نه فرمان ایدر مشیت علم منظر در که
 نیت غلق ایدر یعنی مشیت سر پرده علمان فطن ایدر
 یه قدر نه تسلیم ایدر و ارادت خزان قدر تدان افند
 ایدر و بعبادت الله جانیده ایصال ایدر نه فضا ده ستمو
 و نه ارادته غلط و نه قدرته شبهه و نه مشیت
 میل جانز و نه علمه خطا ممکنه بر اول نظر که در که ولی
 سوزان و جانی بر بان و تنی نجف و دبه بی کرمان
 ایدر بس او و توانی شرح ظاهر دن ال کلوب در
 برده ده مستور اولان قضا قدری کند و بطلان حجت
 و سنده یه تک کار عقلا دن و کلدن قال رسول الله صلی
 علیه وسلم **لکل میستر علم غلق** **لا یستش امرانی ایدر عدل**
 تیج لایسل علم یفعل علی قاری متیان نام رسا سنده
 و تحقیق ان الله سبحانه و تعالی قدر المقدرات قبل ان
 یخلق الموجدات علی وفق ما خلق علم بالکونان و یغیر
 عن علم سبحانه و تعالی بام الکتاب الذی لا یتغیر و لا
 یتبدل فی کل باب یومر مشد قدر از لده مقدر اولان
 عید دن واقع اولمقدر و ندید که مقدر اولان قضا تر

مقدر را

خاص

خاص اوزره نظام موجودات ایچون اراده از لده
 عنایت مقتضیه التبی در قدر دخی اوقات خارجه شده
 اراده یک تعلیق در شرح مصابحه بوبلی
 مسطور در مقدر هر نه اسه اول
 اولور بهوده غم یکم رضا
 الله اولدشاد و خرم
 اول المیکه

کمال پاشا زاده حضرت کونیه جبر کلوب اتی بو آدم
 او غلامی مسکینی نیلون نمون او غلامی پستک
 مستک یک یک سنگ آج اوله دیوانه اولور طوق
 اوله بیکنه اولور او یوسه حیفه اولور او یاقی اوله
 متخیر اولور بخیر همیشه قرنی ضعف و اغم مفارنی موفقه
 سعی ایله خطاب کور که **و ما قدر الله حق قدره**
 عبادت جده ایله نه ایدر بنور که غرور العبادة حور المریه
 اگر شفاعت دایانه قولاننه بشور که **من ذالذی نفع**
عنده الا باذنه مقیده اوله تعذیه اولور که **ان یظن**
تک نشد یه کور یک استرسه عنایت اولور که لانه که
الابصار و هو یدرک و اگر شافی استرسه خطاب اولور که
لیس کمنه شفی عن الالفهام بعید اگر یک استرسه خطاب

اوله نور که لا یبلغ القول والافکار فی الجملة آدم او فلانک
ضعف و بجا به کنی بخر کول سله و با نیج دی تقریر ایله
آه واه الی یوم البقیه میور مشر جواب نظیر کشتی سجا
بیه افکاری کو کلدن جوخته فیایت

بهمان بر و فنی ذکر تته

صرف فیایت

فی التبییر اللهم فی لا اعلک الی التبییر فیه برنی با حسن
التبییر رسول الله صلی الله علیه وسلم **التبییر نصف المیثقه**
میور و دخی النظر فی المیثقه فی من بعض القیارة میور
و دخی البعد یه تهر و الله یقدره فتمش عبده اراده علیه الیه
ایله اعطای میور یلان اراده جزئیة سنی م و ملک اراده
حقده محواید و اما هر حال مشتمله رضا کویم البیث
صرف بدل همت آنکه فی خیر و مشر بموخته راجعه نه هر کس
اختیاری الله و کل الله کی اختیاری

جزئیه بیک الله فی هر محله

و کل

فی التفکر تفکر بکون حق سبحانه و تعالی ان فی ذلک لآیت
لعموم تفکرون میور و دخی و یفکرون فی خلق سماء
والارض میور رسول الله صلی الله علیه وسلم تفکر ساقه

تبییر

تفکر

خبر

خیر من مبادیه سستین میور معلوم اوله که تفکر خلقه
حقه قرار قصه یله صحیح اوله یعنی وقت انسان خیره
فاندی و دلیل اولور و دخی حق سبحانه و تعالی
حضر فریة اقرب طرق وصول تفکر در میور لمش و دانا
مستمر فکر دنیا الیه الله اولنکر بالفعل جنتمک العطف
کریدر التبییه ظهوری فکر نه اولنکر بالفعل جنتمک خراجک
لنفسه عذیر لریز و یه تحریر میور مشر فاشرک الفکر
و احوال فان صاحب ذلک الفکر لیس

و صرف الفکر الی تحقیق انک

لیکن لیک یکهیل الخیثه مقهر

صحنه

فی الصحنه لفته و اصطلاحه برور و اوج قنده برور
اعلا الیه صحنه که حقیقه و خد متد بری اذنا الیه صحنه
زخم و شفت و حرمت و مروئی مفضیه بری کفا
الیه صحنه اوله فی ایشا و ثنائی مفضیه و صحنه سنت
شریفه در اما کلام مالا یعینن عاری اولوب لطائف
انیا و اولیا و اسلمی ذکر و احوالین بیان ایلا و
و مریدک شیخ الیه صحنه اولی ظاهر و باطن اعترافی
تک و اقولانی و هر جمیل حمله منلیه صحنه جمیع نه نظر
اعتراف و هتاه و اولان اقوال نامناسبی میما کن

تاویل اید و ب تاویلی ممکن اولیانی ایچون کند و فیه
استفاده و تمت لازم در **الان مری** حضرت ترس
یور ر حق ای صحت موافقت امر در خلق ای صحت
مناسجه لایه در نفس ای صحت مخالف الامر در شیطانی
ای صحت مد اوت و قوت ذکر اسکدری محمود و فیه
حضرتی یور لای صحت الی صحت احد حتی کیون لا تقابل
من جانیه فاجب پر حینند و لکن راع فی حقه من الکلام
و غیره یور مشر و صحت سنت شریفه اوله نفس یور
مد اومت این هر مجلسه جناب رب العالمینک و انیا
در سلیک و اولیا کرم حضرت انک برینک یا سمنی
یا اقول و افعال زن برین زیور صحتی ایلمه کوز این
الایمنی وزری انک ذکر ای حو اولوب هر صحتی توان
و کند و یور غرض اوله نائل صفای و احاطه
اوله لای صحت السلان فی مالاتم
صالح بقا سه فریضه

معرفة معرفت لغته علم مناسبه در اصطلاح این حقیقه
حق تعالی حضرت ترس معامله سنده صدق اسماء الله و صفات
سلوب جمیع احواله حقه رجوع و سریر مناجات و خفا
ذیمه دن پاک اوله مشایخ عظام معرفت و دیگر

معرفة

حق

حق سبحانه و تعالی حضرت ترس اسماء و صفاتی سلوب
مضو عن صانع انتقاله و برزیر عقله دلالت
و حکمت و شهادت و معرفته
اشارات و اورد بر مشر

معرفة نفس

معرفة نفس باینده چگونک مستیری و قول صح بود که
ان الله عز وجل اوحى داود عليه السلام و قال اعرفني
نفسك ففكر داود عليه السلام و قال عرفتك بالوعدة
والقدرة والبقا و عرفت نفسي بالجز والضعف والفا
فاوحى الله تعالى اليه و قال الان مررت بى عار فاوداه
الاشارة فی قول البنى متى الله عليه وسلم من عرف
نفسه بالعبودية عرف ربه بالربوبية و من عرف نفسه
بالذل والتقصير عرف ربه بالتفضل والتوقير و من
عرف نفسه بالاول والافناء عرف ربه بالثاب والبقاء
کذا فی النهایه بوحید شریفه اولان معرفه در هر
بحسب الحقیقه معرفت اولمق و اربح الاحوال
والاثار معرفت اولمق و اربح الحقیقه معرفت
اولور سه معنای لطیفی که حقیقه نفسی ملین برین سلوب
دیگ اولور که حقیقه علامه محال محال ایه لاجرم
بوحید لطیف معنای معرفه بخردن و عدم و مودله

عبارات اولور و اگر بکمال احوال و الاثار معرفت اولور
اول تقدیرجه معرفت امکان اولور اما اوله فی یکی قسم
بکمال الکالات معرفت اولمق و اگر بکمال العجز و الافقار
معرفت اولمق و اگر قسم ثانی محاب استلال مسکیده
بر مسکیده سالک بعضی علما تحقیق مرام یوروب بوجه بیست
شریفین معنای بر مسکیده که وجود نه و خفا سنده و بار
احواله اولان کیفیتیه و قوفه بحرانی و کند و ذننه
بر سینه یه عدم استحقاقی بیه و وجودی و اکا متفرع
اولان فنون نفا و انواع عطایای انعام و احسان بر
بیور دیک اولور و بیشتر قسم اول ارباب حقیقت
مسکیده یعنی ارباب ذوق و عرفان بیه تحقیق و بیان
بیور که نفس انسان یعنی نفس ناطقه مجرد جسم و
عروض و کله مکان و حمتن و اتصال و انفصاله
منزله بدن انسان تعلقی تدبیر و تصرف جهته ندر اول
بدن که انوی و صفای و عظم و جانیه اقرب و النسی و وح
حیوانیه که قلب بر لرانده اولان بخار لطیف تعلقی ای
اذن صکره قبه و شراین که بزرگ طر لیه بر طرف فک
و مانده متعلقه اول شراین و وسط سید مانده اول
اعصابه تعلقی ایدر انده تفکره جمله اناره و اطراف بدن

تعلق

تعلق ایدر **فتبارک الله احسن الخالقین** ای الصالحین
او المصوبین و بیان بیور که نفس ناطقه یه مستقیم
انسان عرش مشابرسنده در دو مانع کرسی مشابرسنده
و حواس انسان طائر مشابرسنده و اعضا ده اولان
قدرت اجسامه کی طبیعت منحرفه مشابرسنده در
و انان صادر اولان افعال موادنی و الانی عناصر
مشابرسنده در مثل نفس ناطقه کمال افعال جسمانی
بر فعل اولان تعلق ایدر که اول اول فعلی القای
روحانی ایدر قلبه القایر بعده فبله اولان شراین
و وسط سید مانده متعلق اولان اعصابه القایر و جو
قوی محرک اول اعصابه قوه نمشدر بول اعصاب
و وسط سید جو اعضای انسان اول مراد اولان فعلیه
مبادنی قریبه و بعیده سینه مناسب حرکت ایدر اول
فعل و جوده کلوره و بالجو نفس ناطقه کمال عالمی علم انانیه
نسخه اکبر در دیده کی کبی احر حق ایدر تصرف ایدر و ذلکه
یعنی قوله صلی الله علیه وسلم **ان الله خلق آدم علی صورته**
یعنی حق سبحانه و تعالی آدمی کند و صورتی اوزره
خلق ابدی و بکدن مراد بصورت معنویه و بهموارده
و صغیره ایدر یوسف حق سبحانه و تعالی عرشا در صخره

بوجهی که در معلوم اوله یک حدیث شریف مذکور است
لطیف بود بر کسند و صفات الهیه و بولفوت ربانیه
کیفیت انسانی و بوند و بهر مشروح اوزره نظر کند
حقیقتی بید خج سجان و تقالی حضرت تریک دخی جیم جیم
اولیوب زمان و مکان منزه اولینی

حاله بوعالم علویه و سفیه
تقری کینی سیور دایه
الحکم جلی من العالین

درایت ربی فی فی احسن صورته و ایت ربی فی صورتی اید

حدیث شریفی که اولان صورتی در ادب صورت
اولیوب ذکر اولان صورت معنویه اولدنی افکار
زیرا حق سبحانه تقالی جمیع الیک ذبندینه
نبا در ایمین معانیدن بالکلیه مشرهدر اسعد موجودات
علیه اکل التجات حق سبحانه و تقالیک شایب
لطیف الحسن و الانه اظهار ایلدکی حالات و کمالات
و قدتی اتم حومه ایند تقدیم مراد بورد کمال تقا
رخ زیبا و لب لعلگون و در دنان و سبب و غنیم
و تناسب اعضا و بهر عضوک حال و شانده اولان
قدرت و لطافت عطیه سبحانیدر اوز صورت

اوزره

اوزره کوریلان کمالدن احسن کوردیم بورد بورد کلام
تشبیهن دخی قورتمشده و بیان اولان حالات
کمال قدرتی اظهار در یوشه شایب امر دوده اولان
لحم و عظم و عروق جمیع حیوانات دخی وار در
اما اول قدرت و لطافت اعطاسی انجمن است
مخصوصه که احسن تقویم اوزره خلق اولنمشدر امام
غزالی بورد که بولکلام در بار کجی بالمثل قبلند
حضرت جبریل امین حضرت رسول رب العالمین صلی
علیه و سلم حضرتینه احسن صورت ابر معروف و صاحب
کوزین رضوان الله تقالی علیهم اجمعین حضرتان و بهر
حضرتی صورتند ظهور و تشریف ایلدکی حق سبحانه
و تقالی **فتمثل لها بشر سویتا** ایت کرم سبیل بیان
انمشدر حضرت جبریل علیه السلام اول صورت اید
کوردیمی عن اصل اول صورتده اولما سنی اقصا ایت
زیرا بالذات خلقت اعلیه سسی اوزره کورنمشده
جبریل علیه السلام بخلق اعلیه سسی اوزره در حضرت
جبریل علیه السلام بگون اراده ربانیه اید اول صورتده
کوردیمی ممکن اولدنی عاله خلایق ذره الجلال و الجلال
حضرت ترینه و جها من الاوجه محال اولدنی کالشمس

فی وسط النهار غار و اشکار در آفتاب اعف عنا و ان
الاشیاء بحاجی بطفک الکریم
بجزه جمیع الانبیاء
و المرسلین

احمد فزاری حضرت غری بیور را ان الله ذانا و حیوة و علما
و ارادة و کلام و قدرة و سمع و بصر و کذا اقیام الان
المکلف الذات و الحیوة و الارادة و الکلام و القدرة
و السمع و البصر بیور را یعنی صورته ان مراد صور منویده
دیک مراد ایدر **در شیخ** **الی منصور** **ما تیری** حضرت غری
مراتب معرفت الله در دست طریق وارد آلا الله تعالی
بلا کفیه و بلامت به بلکه بر معرفت اسلام دیر بونک
محلی صدر در تائید حق سبحانه و تعالی فی الوبیت و بوق
اید بلکه بر معرفت ایمان تسبیح و نور بونک محلی قلبه
یعنی داخل صدر در تائید باری تعالی فی صفات کماله
اید بلکه بونک محلی تو ادر یعنی داخل قلبه در البقا و حید
یعنی الله سبحانه و تعالی فی وحدانیت اید بلکه بونک
محلی سر در یعنی داخل تو ادر که اکاشفی تسبیح و نور اند
نور هد حاصل اولور عبده ایچون اندن زیاده به داخل
بو قدر باری تعالی عند کافه به ابیت مراد اید که غنی

مرتب معرفت

یعنی

یعنی داخل سوره نور یعنی انقا ایدر اول نور تلالوا ایدر
سوره بالغ اولور عبده توحید ظاهر اولور اندن تمیع
ایدر توالده بالغ اولور عبده معرفت حاصل اولوب
عارف بالله اولور اندن تلالوا ایدر قلب بالغ اولور
عبده ایمان محقق اولور اندن تلالوا ایدر صدره
بالغ اولور عبده مسلم اولور اندن تمیع ایدر باقی اعضا
منتشر اولوب طاعات الهیه فی قبول ایدر و معاصی
ترک ایدر مؤمن یعنی واقعی اولور بومرتب

اشارت المن شرح الله صدره

لا سلام آیت کرمه

بوتخته بیور

عمده الاسلام بانی اوزره معرفت نفس بن برشته
عظیمر بنیادی درت جوهر دندر که عناصر ایدر دیر
بناسی طغوز در جوهر دندر لحم و دم و عظم و ایک و سکر
و طهر و دری و باغ و قلندر و ایچوز ستونی وارد در
کوکلور و بیویوز در بنده وارد در که سرور در اول
شهر و مصلطه بر او بیکار وارد در که او جویوز از غرضویه
د ایلور اول بیکار جیکر در از قلمری طمرار و اوان
ایکی قیوسی وارد در که ایکی کوز ایکی تولا ق ایکی بورون

معرفت نفس

دلگیری یکی مکرر و بر اغزو بر کوبک و قبل و در و اول
 شهرک محفوظ خزینہ سی دارد که اصناف تو ابر ایوان
 جکر دم خزینہ سی بنظر فضلات خزینہ سی و ماغ
 عقل خزینہ سی یورک روح حیوانی خزینہ سی طلاق
 سودا خزینہ سی و اول شهری سکر استناد و اغانا
 تعمیر ایدر لمره قوی دیر لوقت جازبه طعانی ابر و جکر
 قوت ماسک طعانی طو تر استانی قویو پر خرقوت باغ
 طعانی اسد بر بعضی سنی اعضایه ویر و بعضی قوت
 دافعه بنظر سفر شمره سورر قوت غایب بودنی غایب
 و اردیغی عضوده اصلاح ایدر قوت معصوم انا قازنده
 و لده صورت و در حال دلساده و اردر قوت نایم
 هر عضوی یور قوت مولده غدایی بر حاله بر حاله
 و دنده در یعنی قوت ساقده فانیان طعانی اولایم
 یکی ایدر بعد که یاغ و غظه و ارد قده لایق اولدیغی
 و بعد و بر اول شهرک بش با سبانی و ارد کورک و
 ایشتمک و طامق و قوت املق و طو تمق ایدر بلک و لک
 هر بری اول شهره ضرر توجیه ایسه قادر اوله قلی قدر
 ابر و در و در سید بر لمر و خیر کله سید بر لمر و اول شهر
 یکی قنادی دار خارجه و ارد و یکی ستونی و ارد

بناظر

ابا قدر اول شهره و اوج طائفه سکنند در ملک انک
 و جن ملک حقدن لکن راحه علم و معرفت انک خدمت
 انسان دیدیم که روح حیوانیه غده انک غایت لطیفه
 اولور ملک یورک اور تا سنده مخفی و ارد و اردن
 جمیع عضوری سیر ایدر طمر لمره اولان قانی مرکب
 ایدر یور جن دیدیم که روح شهنشاه جکرده اولور هر
 عضوک غده سی بونک اندن بخش اولور و اول سکر
 استاد بولک خدمت ایدر بونک مقصودی همان بولک
 معمر انکد بونک الله بیلور و زحشر و نشر بیلور نفس
 اناره دیدیم که بری بونک الله بون اولوب
 بون مقادیر اولنک ایا نشر اولور لغو ذبانه تعالی و
 روح نفسانی یکی فاعله بری در که و بری محرکه در که
 دخی یکی فاعله بری حساسه ظاهره در که ذکر اولنک
 با سبانی در بری قواس باطنه در که اولی حق مشترک
 جمیع عالمیه زیر اهر بر بونک ادراک ایدر یکی ادراک
 ایدر اینجی خیال در جمیع محسوسات بونده مشتق اولور
 و معنی اینجه مشترک قزنده اولور مشترک هر ادراک
 ایدر بونک بولک ایدر بولک حفظ ایدر او جمعی و بعد غرضیات
 ادراک ایدر بغض و عدوت و حب و نیکی بود و جمیع

جو آمده و در دخی قوت حافظه در و هم نادر اک
 ایدر سه اکا و بر حفظ ایدر و حفظ ایدر کینه و تصرف ایدر
 و غیره پس تفصیل و ترتیب ایدر بسنجی قوت منفرد در
 جمیع قوا و ذریعہ بادشاہی در الهام و رابطه و سبب
 محلی بود. قوت محرکه دیدگاری جمیع ذی اوصاف و در در
 کند و دیدن فعل و انفعالی کند و دیگر ضروری و انفعالی دفع
 ایدر حاصل کلام هر کشتی نفسی بلکه بسی ایدر بی سن
 بیلور و یکده حالا بوسلوب اوزر و نفسی بوسلوب خلق
 اولی و نموده خلاق و در احوال کمال قدرت ایدر موصوف
 اولی و نفسی بوسلوب ابائی کامل ایدر و در کس اصحاب سلوک
 رحمہ اللہ تعالیٰ حضرت اوزر بدیدگاری کی نفسی و احوال کمال
 و جزئیاتی عادی بر جوهر محراب بوسلوب حق سبحانی و تعالیٰ
 دخی ایا مناسب کمال ایدر بیلون و در کمال میل مخصوص
 عقلی ایدر یکی قدر و در رب العالمین کمال قوت قدرتی
 و نفس کمال نظر و تصور و احتیاجی
 بیلون حق تعالیٰ حضرت اوزر
 بلش اولور

عاشق پاشا موصوف نفس اولی و انفعالی
 رحمہ اللہ تعالیٰ و در کمال نظر و تصور و احتیاجی

نفس فیله

نفس فیله او بیشتر مرجع نفس فیله عظم او نور شمس نفس فیله
 صورت بغیر از نور نفس فیله جان کلور عطار و نفس فیله کمال
 کلور قمر نفس فیله بویور و جوهر نفس فیله بوی اچیلور و نبات
 کلور بعدہ یزد بوییدی مله و طبیعت کماله اوله بیلون و در کمال
 حکمده اولور کویا بی صف اولی و صف اول مصور
 درت سنه و درت ایدر و در کماله اولور کمالی ائی
 تیز بوییدی کی مصور و درت تیز بویور و درت ناسن
 درت یاشندن بلون و در کماله عطار و حکمده در علم و
 کتابت و درت ناسن صف بلون و در کماله بویور
 و در کماله شمس حکمده در کماله بویور و در کماله بویور
 یکمیدن قوت و در کماله حسن و قوت ایدر و در کماله
 حکمده در کماله بویور و در کماله بویور و در کماله بویور
 و در کماله مشتری حکمده در کماله بویور و در کماله بویور
 سادس صف بویور و در کماله بویور و در کماله بویور
 و در کماله بویور و در کماله بویور و در کماله بویور
 انسان امر الی ایدر بویور و در کماله بویور و در کماله بویور
 غایت رب العالمین اللہ احتیاجی بلکه نفسی مسلک
 به ایدر بویور و در کماله بویور و در کماله بویور
 الہدایہ والنوایق

فی الخواطر خواطر وارده علی الضمائر در مرتبه در بری
 القادح ملک بری القادح الطیس بری احادیث نفس بری
 من طرف الله در اول العام ثانی و سوا س ثانی
 بواسطه رابع اخطا الحق در عظیم الهام علمه شریفه
 عظیم و سوا س معاصی بدو عظیم باطن اشباع
 شهوده دعوت در عظیم اخطار حق محرم خیرات و طاعات
 و رضایه دعوت در مشایخ کرام قولی اوزره قوت
 حوام و محامی الهام ایل و سوا سی فوق ایده حراز
 خواطر نه نمودنک محلی نفس در خواطر محموده نک قیده
 زیر نفس بیج صد اقت انوار قلب اصل کذب انوار
 حسنه حضرت نوری بوزر که بواسطه نفس و سوا س شیطانی
 میسر نه فوق نفس بر شیطانی طالب اوله بولجی ابرام اید
 انجلی انی صدق مجاهده دفع ایدر اما شیطانی بر ذلته
 دعوت ایدر موافقت بولجی قدّه الی ترک ایدر ذلت ایدر
 دعوت ایدر زیر ذلت عین نه بب بر در وایکی خاطر
 بر در کلمه حسنه حضرت نوری اولی قویه بر سوزر بن عطا
 ثانی اقوی در بوزر مشرب عین الله بن حنیف حضرت نوری کلاما
 سوا س بکلی من الحق فلا مرتبه لاجله علی الاخر بوزر مشرب
 کذا فی حقایق الخواطر

وساوس شیطانیه دن قلب انسان عارض اولان
 بش مرتبه در بری باطن بری خاطر بری حدیث نفس
 بری و هم بری غنچه باطن اکا در لکه اینه قلب
 انسان شرح سینه یف منع ایدر یکی بعض مخالف احوال
 کلمه بعد بر مقدار قرار ایدر رس اکا خاطر در بر غنچه طریقه
 کلانی استحقاق حقیقه باطلیمیدر دیکه اکا حدیث نفس
 در بر بعد خاطر نه کلانی ایمان اوزره اوله اکا
 عظم در لکه اول مرتبه در خاطر لاج اوله که باطن
 جمیع ملک اتفاق عین الله موافقه اوله انوار و انوار
 مقابل سنده کلاه و غواب یا زلما زیر اقلب کشید
 کند ی الله دکلدر قلب دینگی همیشه منتقلب
 اوله یعنی ایچونه او حجی مرتبه که حدیث الله در حدیث
 شریف ایل معقه اوله یعنی ظاهر در مرتبه ثانیه اوله
 بالطریق زیر اشکله قصه یوقدر اما در حجی مرتبه که هم
 محل حسنه اول مرتبه به کلمه مقابل سنده ایدر غواب
 کثیر اوله انجلی سینه اول مرتبه به کلمه بر مقدار
 ناخیر اوله نور توبه ایدر حجی انجلی اگر خوف حق ایل توبه
 ایدر رس مقابل سنده ثواب یا زلما ایشله به بر شینه
 یا زلما زاده یا زلما زبش حجی مرتبه که عظمه را کلمه لاج

اولان و ساس سینه منقش اولوب البه وجوده
 کتوریم دیر ایسه اذن سینه یازیلور اوله فی ایکی
 قشدر یازیلان سینه غم میدر یخنه سینه علمیدر
 نوز بانه فعل کتور ایسه سینه علی یازیلور خاطره کلان
 امور خفیه فی مکتور نیجه یلور ر دینلور سه حق سبحانہ و تعالیٰ
 قدر تیز برادک خاطر نیجه حسن کله اغندن بر راجک
 طبعه جبر سینه کله بر کله بر ایچ جعفر اذن یلور لوسن
 ازاجات محمود افندی المعروف بقره طیبی اده
 رحمہ اللہ تعالیٰ کذا فی الاشباہ

والنظایر

تفسیر کبر حاجی بور لک ناس ایکی فخر بری کا فخر
 مؤمن کا فخر بالا جماع ناردہ در مؤمن دینی ایکی فخر عالم
 و مطلع مطلع بالا جماع جنتہ در عالمی دینی ایکی فخر
 عالمی بالکبیر عالمی بالصفایر عالمی بالصفایر بالا جماع
 جنتہ در عالمی بالکبیر دینی ایکی فخر بری نائب بری
 مصر در نائب بالا جماع جنتہ در مصر دینی ایکی فخر
 بری مستحل بری غیر مستحل مستحل بالا جماع ناردہ در غیر
 مستحل اولانک ادی یہ قدر تہ در بار تعالیٰ
 دیر عذاب ایدر دیر جنتہ اذغال ایدر

فی الزرق

فی الزرق ان الله هو الزرق ذو القوة المتین حضرت
 موسی علیه السلام نور کوردی نارماندی با توار دینی فی
 ان الله نداسنی البشندی ابته امناجانده یارب عالم
 و عیالم سکا امانت دید کده وحی اولندیکر یاموسى
 کوبه عصا ایدضرب ایدضرب ایدنی برسباہ طاش
 یار لدی انچندن بر کولج کورد چندی اغنده بیش
 برانی و اول تورد **سبحان من برانی و لا یبانی دیو**
 تسبیح ایدکینی البشندی اولدم خطاب کله یکر کوسه
 سبایه طاش انچنده کولج کورد نفقہ سنی فراموش
 ایتدم سکن عیالک نفقہ سنی فراموش ایدریم بیت
 رزق ایچون فی الحقیقه اولدم طول به طعن الله رزق کل بقدر
 چون غراب باور سنی جعفر همان بائندن فرار ایدر
 حق سبحانہ و تعالیٰ اول یازیره قاربک و سکن حواله
 ایدر انوار ایلر بسنور تا فخری ظهور ایدیکر بعدہ اناری
 یازیریه کتور بسر **سبحان الله الزرق** جنتہ حضرت قوی
 بر جانتہ طاق اولوب زحمت کدر سر دید کده رزق طلب
 ایچون کده رزق بیشتر زحمت کدر مخلصه در یلور سکر کلب
 ایدیکر یلور دیر اول جماعت حق تعالیٰ دن استر
 دید کله زده اگر سنی فراموش ایدر چکنی یلور سکر خاطر نی

رزق

کتورک بورد ویر جماعت دخی خاندانیزه داخل اولوب
 متوکل اولم دید کلنده توکل ایله خبره کولده یی یوزده
 جماعت دخی تارک رزق بچون زحید ایدم دید کلنده
 ترک حیل اید ییز بورد مشرک یا طالب الرزق مسرا جعل
 الملک حبیب الرزق کاسم یانی ان کان فیک
 یعیب دخی یا طالب الرزق من الافاق مجتهد اقم
 غلک فان الرزق مقسوم الرزق یسی
 لمن یسر له مطلبه و طالب الرزق

سی و بورد

بجاریه مولاسندن حامل اولجی انک نفقه و کسره
 و سکناسی ایله حفظ و راستی مولاسی اوز ریزه فرض
 و تقدیر اولوب سی دخی حرام اولور مناسن دخی
 حق سبحانه و تعالی حضرت ترنیک تولید کمال کیمیل
 رزقنی ویر و حفظ ایدر زیر التحمل امانت افشه مشفته
 هر نیمک ایسته شرفا نفقه و غنه معان ایدر قدر تنه
 کوره نفقه پر اولور حلق احسانی اذعان ایلر ایدر پوت
 مولایه نیاز حسن نظیر اولی شان اولر یا الی علی
 عالسن قدرته کوره احسان ایلر حضرت موسی علیه السلام
 مناجاتنده باری فرموده پنجه رزق ویر بورد الوهیت

حال نفقه

ادعا

ادعا ایدر دید کیده کمال لطف تهی ایدر خطاب
 ایریشد یکه باموسی اکر فرعون عیدنی ترک ایتد
 ایسه بزر بوجتی ترک انفر سبت کمال لطف مولایه
 نظیرا هیچ نهایت یوق دلی بزر تصور بزرده
 شیه ایانت یوق شیخ سعدی حضرتی بورد
 ای کیمیک از غدا غیب کیم و ترسا و لطف خوردا
 دوست از کجا کنی محروم
 تکر باد و شمنان نظر دار

فی اشکر

فی اشکر قال الله عز وجل لان شکرم لازیه کم شکر
 نعمتهای حق میکن مدام تا کده حق بر تو نعمت زانم
 نعمت برعه صدر که صهری شکرد بورد لیش شکرد
 المحققین نعمت منعمه اعتراف ایدر رعایت حقیر
 حقیقت شکرد احسان ایدر منته شادر من لم بشکر
 الناس لم بشکر الله بورد لیشدر اشکر لمن احسن یوما
 علیک فالشکر لیم نعم فوض علیک دخی شکرمه
 مقصود و قیده موجود بورد لیشدر اشکر تا کدن ال
 نعمت بهره شکر کمال نعمت و اشکر کسک
 اصلنی ابن عباس رضی الله عنهما بورد اشکر حق
 سبحانه و تعالی حضرت ترنیه سر و علنا جمیع حور حیل

عبادت بلکه در شکر امانت بهی ان و اصل
 اولان نعمت کیننی حق سبحان و تعالی حضرت توبیک
 کمال لطف و احسان ایدکن بلکه در صاحب نعمت
 و فضل اولان نعمت مقابل طاعت سیایع ایدوب
 حقوق نعمتی برین کتور کتور و اگر برین دینا کتور
 آخیر دین شکر اید با کتور اسلام نعمتی شکر اید ادا
 بحر شکر اید کار ایدوب شکر اید مشغول اول ایدام
 ناکر شکر اید اول اول عذر اید نام بر سوال اید صلی
 علیه وسلم **سبحان من جعل البحر الموعده معرفه**
 بومر مشهور: همه نه برین عجز بر ایز بیان
 اوله در بار کب خامه
 انجار جهان:

امسک

فی الامسک رسول کبریا صلی الله علیه وسلم امسک علیک
 بعض مالک فمویضیک بومر مشرک اید و دلا بند
 تیز را بومر بش بر حدیث شریفه دخی **ان کره کلم**
افاضه المال بومر مشرک علی بومر فاکر او شق فاه
 که بر کس دن بوق فاه: مالی میبوده تلافی
 بر زمان اینر سعادان مانده: فی الجود و استخار سوال
 صلی الله علیه وسلم حضرت فری **استخی قریب من الله**

جود استخا

و قریب

و قریب من الناس بعید من النار بومر رر جود و سخا
 لغتد برد اصطلاح ایل حقیقتد سخا بعض مانع
 اعطا و بعضی امسکد جود اکثری بذل و افقنی
 لغت چون بقادر و بیشتر حاتم اید بر اکت سحر
 مشهور در امانت ایدام کور مانده جود سخا نام برد
 سخا صفات و اید یک مقابل اید کار بی فقر اید
 اید ایدی و بردنی و بخل دخی و اید یک مجاور
 محلی ایدی کلیل اوله صوطا سخا صوابیک بیان
 و بر مزایدی بر کون بهرام حضور نه بر اکت
 عالمی ذکر اولدند قد بهرام اول بخلک جمع مانع
 یزدن اند و جود و سخا و بر جود و سخا دخی اول
 مال فراوانی جمیع شکر فقر استند بذل ایدوب
 شهر بهرام کرده محتاج کسند قالمشدر: شرف
 مرد بچود است و کرامت سجود: هر کس این دودار دش
 بر جود: در وصف سخا مشار اید: ابرار با در
 ز دست جود ادر افعال: مال عالم
 زیر پای تمت او با مال: استخا
 من الناس حسن و لکن
 الاغنیاء حسن

فی النحل

فی النحل رسول الله صلی الله علیه وسلم النحل بعید من الله
 وبعید من الناس وبعید من النار یورث لطف
 الاشارة انه مذکور محمد بن یحیی نام بر ذیل نحل عقاب
 بر فیض الحال و طریف ذات بخون محمد بن یحیی سنی ثانی
 و اساتذید کلیده تسمیه ابوبکر اگر انک برهان
 طلوع کنی اوله حضرت یعقوب علیه السلام جمیعاً
 پیغمبر را یزید کتب جمعی یعقوب علیه السلام کتب اوله
 حضرت یوسف علیه السلام زیخا حق اید که
 خمیضی دلمک بچون بر کنه سنی ویرم دیش النحل
 بر غل الجنة یورثه رسول علیه السلام بشر مال
 النحل بحدث او و ارث یورث النحل دنیا و فقر
 کنی نفیض اید آخره غنی سبیل حساب اوله
 بر خاتون زوج بخله و الله سبک منزله غاره
 بیل اقامت انرا بی النخی حبطن
 اید اقامت اید دیش اللهم
 احفظ من شر النحل

مجاهد

فی المجاهد لغده مجاربه معنای در اصطلاح اهل
 حقیقه نفس آماره با سواد مجاربه در دیر بعضی
 مجاهده مخالفت لغده و بمشدر رسول الله صلی الله علیه وسلم

جنب

رجعنا من الجهاد الاضغر الى الجهاد الاکبر یورث فذلک
 مراد علیه لری جهاد بالنفس: بالنفس بدل
 جهاد اکبر الله: با کافر بدل جهاد
 اکبر الله:

مجت

فی المجتة مجتة مودته رفته غنه العلم اراده در غنه
 اهل الحقیقه باری تعالی کعبه بنه مقامات علیه و اول
 سنیة اید انعام و احسان و قربت اعطای سبیل
 و علامت مجتة الله بر حالتد کر قبله بولنور و کثر
 اید ذکر الله اید یورثه ذکر و فکر حق اید و ب
 حق سبیل حق کوشش اید ام: تا مجت اید باری اید
 هر کار که تمام: المجتة سر من اسرار الله
 تعالی بعید فی قلب من اجمه

شوق

فی الشوق شوق لغته احتیج القلب الی المحبوب
 و قال بعضهم اشتراق الالسا و تلعب القلوب سرراً
 سقط شوق عارفون اجل مقامند بر یورث رسول
 علیه السلام بود عالی تعلیم و هر صباح تلاوته و مجود
 ایدی اللهم انی استسک الرضا بالقضا و بر بعض
 بعد الموت و لذة النظر الی وجهک و الشوق الی لقاءک
 فی حراء مطهرة و لافته مفضل: اللهم احسن الينا المجتة

والتوحي الى التفاتك

في التوبة توبه توب لغته رجوع عن الذنب ورك
حق سبحانه وتعالى غافر الذنب وقابل التوب يؤمنه
بعضير توب توبه جمع يد يرشده توبه افعال
احوال مذمومة من محمود به رجوعه ويرشده العلى
الفور واجبه لقوله تعالى **توبوا الى الله جميعا يا ايها
المؤمنون** آيت كريمة سنده توبوا امرى بتجلى اقتضا
ايدى رسول الله صلى الله عليه وسلم **هلك المؤمنون** يؤمنه
وعنه ابل سنة توبك اوج شرعى وادبرى نوم
على ما سلف برى زمان مستقبلة منى عودت اليمه
برى فى الحال معلوم اوله اول مقدمات توبه فلفته
قلب او يا مقدر برى دنى حاله نظره برى دنى
منع شرع شربى سمع قلبه استمعه ودفى قولاه
فعلوا ففعا سودن استراز و اجتناب ككدر زيرا
توبه من منع ايدى ربر ذاك مظهر لطف الى اولوب توبه
اوله توبه سنى بوزميه سعدان يازمير اكر بر كره و
فج كره توبه ونفس ايدوب نه تجديه توبه ايسه رجاء التوبه
نه سعدان اوله اكر ثابت اوله سهه عفاه لابق اوله
قبول توبه انهن اوله مقدره نفعه ركشت ذنوب وجرم

توبه

بيده صامى اوله ايسه زيرا حق سبحانه وتعالى
كمال لطفه ولا يشعروا من روح الله فانه لا يس
من روح الله الا القوم الكافرين يوروب ودفى
لا تقسطوا من رحمة الله ان الله يغفر الذنوب جميعا
هو الغفور الرحيم يورمشه استغفر الله تبت الى الله
اتيت قلبى عاوى الله **تبت** ايتى خالقى
فارجم بكالى تقبل توبى فارغفر
عظاى نوسن يورمشه
وفا بكن يورمشه
الشم شفاء

جهر نوسط

فى بيان الجهر المتوسط اهل سنت والجماعة مذمبه
قال الله سبحانه وتعالى **ما اصابك من حسنة فمن الله و**
ما اصابك من سيئة فمن نفسك ودفى والله خلقكم وما
تعلمون ودفى **قل كل من عند الله** آيت عظامى املق
اوله لى اوزره حسنة وسياك خالفنى حق جيل
شاذن غيرى بليوب زجهر لى سلب اختيار جبر
دنه قد رير كى عبه كندى افعالك خالفته ريريه
كلام سوز زيرا الجهر ولا لطف والام بن ذلك دليله
بس مذمب اهل سنت ومختار اهل حقيقه بوليه در

بيده

اگانا حضرت مولانا حضرت گلشنی قدس سره بیاورد
حق سبحانه و تعالی حضرت تریک صفت خالقی بزم
افعالی موجد در وین عزیمت کرده کسب فی خلق ایچیه
مردم انجیر و انشیر انجیر و لکن پس برضی بالجان خبر اید
اصطفا: حاصلی چه متوسط خلق حق مشاهد ایوب
کنده وده اختیاری اوله بنی بلدر
که انی عقاید
الاسلام

طریقت

فی الطریقه رسول کبریا صلی الله علیه وسلم الشریعہ اقولی
والطریقه افعالی و الحقیقه احوالی بومشرد بچم انین
بومر که شریعت سفینه کی طریقت بحر کی حقیقت در
کسیرم ادا این سفینه سوار بحر شروع اید دره واصل
اولور بوزنمی ترک این دره واصل اولور و طالب
ادریه ابد شریعت واجب اولور که ادا الله تعالی لیک
در رسول علیه السلام اید یعنی وضو و صلو و صوم
زکوة و کلمه شهادت و ترک حرام و غیر ذلک من الاوامر
و النواهی و طریقت اخذ تقوی و ما یقرب الی الموی درک
قطع منازل و مقامات در حقیقت وصول مقصود و
مشاهده نور تجلید و معلوم اوله که صلوه جمعی جامع

حیث

خدمت و قربت و وصله خدمت شریعت قربت
طریقت و علت حقیقت در بر شخصی کورسنگه هواده
اوچ و بحر او دره یور و نار اکل اید و بونزه مشاب
کرامات اظهار اید اما بر فوضی و یا برستی ترک اید
معلوم اوله که دعوی اسنده کاذب در و فعلی کرامت و کلمه
و الله تعالی اعلم بحقیقه الحال فعلی و اقول
صحیح اهل السنه عادت بود در خود
کلور بزمه اگا بر

صبر

فی الصبر صبر لغته حبس نفس و الم بلادن ترک و شکوه
در رسول الله صلی الله علیه وسلم ما اعطی الله ابن آدم
شیئا افضل من الصبر بومشرد صبر تحمیت و لکن
برترین دار و ضرر و بند حق سبحانه و تعالی کمال المظفر
صابر بنی بیان بومر و ب اما فی الصابر و ان ابرهم بن
حساب بومشرد و ابو بکر صدیق رضی الله عنه لیس مع
الصبر مصیبه و لا مع الخیر فانه بومر و یوسفی صبر و
بولدی یوسف و صحت اید ایدی ایوب و زمان اوله
کوچر ایدی طائفه سندن صلاح حال اید اختیار و امش
بر ذات و کنه و یمناص صاحبان سندن برز و جبر علی الواب
فقیر الحال و غریب الاجال اولملر طریقه قبولی ساکن

اوله قدری طائف هزاره قرب و قبله دن منقطع
بر قیاسی مسکن تشنه ای و بر خوس شیرین
صدای بش و فته صحرایه و ب وقت صلاه غمی
انگیز بیلور رای و بر حمار قاربری و اید که انگیز
اختیار او دن طایف تبارک لطف ایدری بر
کلب شایه ری و دخی و اید که سباع بهایدن مرکب
و خودی حفظ ایدری بر کون بجاره کلب صحرایه
عدمه کیده و ب زوجه صحرایه فریاد و ناله آغاز اید غمی
بزم خوس و مکرری دخی سباع بهایدن ایدری
ای واه در بچ دیو کربان اوجی اختیار بر عارف و انت
اوله قدری صحرایه خاقون خدای متعال صحرای قونی سور
قرآن عظیمه **ان یحب الصابین** یوم مشد **صهر**
ایدن جور و خوار غمی نامل اولور او خوار غمی دیو
نستی ایدر اما اول کجه خوس و کلب اکل و طبع ایدری
بجاره خاقون نیه فریاد ایدوب وقت نماز غمی دخی
اودا کدن فالد قانی واه و صد حیف و درنج دیو ناله
تکرار آغاز اید کجه اختیار نیه صحرایه خاقون حق سبحانه
و تقانی قرآن کیده **و الله مع الصابین** یوم مشد و انت
رب العالمین صابین ایدری **انیا نعلی ایش صهر**

صهر

صهر قس جانانه جنگله سبیل و من صهر وصل المرام
دیو رک نیه خاقون صهر و سکوت دارر اما ایدری کجه
قور در مرکبی شکار ایدر که نیه خاقون و اوله کجه
معاشمه اولان مرکب دخی کندی می مرکب صحرایه
جملدن زیاده لازم ایدری دیو نالان و کربان اوجی
نیه اختیار صهر اید خاقون بوند خدای کریم التناطی
اید و کج کمال لطف و کرمی و اود صهری الدن تو باغده
اولی تکرار اولور صهر اید قورق حلاوه و ب کجه بجاره خاقون
صهرم تو کندی جانم ایدری که دیو غم مفلس رسن
اولور حلاله دیو رک کجه اوله فته و زوج و جهنم تنها
غموم بهیشتار اید قیامتده باش باش و ایدوب حال
زار برین نظر ایدر غمی و ایدن نصف لیده قیاس کجه
صدای و اوله آسمان پیوسته اولوب خاقون طشره
حقیق مراد اید که اختیار صهر اید خاقون مکانزده
ثابت اولم سحر کوره طم نه خالده دیو ناله مصغول اولور
اما کندن کجه ناله و فریاد شدت اولوب صحرایه قریب فریاد
کسیلوب صیت و صدای شیهه از اولور علی السحر طشره
چقر کور که قیاس لیلک خشم جانوری بر بزم و عذار
قیاس ایدری علی الغله شینج و ایدوب اختیار لری

بالجمله طهره شمشیر ایدوب شاب و ایدوب و البکار لطیفین
 بالجمله اسیر ایدوب و ما ملکین اخذ ایدوب و بکلیه
 کتفیر و بچاره زوج و زوج که و قنایا الله اولو
 و حو اما ندن رینه دنی ماک اولو قری بافت سلاست
 اولوب قیسه رتیک بقیه قزان و قاجه و خروس و طایف
 اچنده مرکب و سارینی جمعه منقول اولور اما بر خور
 اخذ ایشا سنده محقق میشه اراسته قاجوب اخذ
 ایدور این مکر قبیه ذی مالت ندن بری بطوره کتو
 اول محله اخذ ایشا ای دنی بولوب مظهر الطاف
 اتی اولو قریه هزار حمد و شکر و ثناء بهرک افشا
 زوجه سنده ای نیم خور دیدم اگر بزم کلب و خروس
 مکر ندن بری موجود اولو ایدی کچ ایدو فیه و قفانی
 ایشیدوب اند دنی عهد الراید رایدی و من و دخی
 صد ایدو کوب بزی بولوب هلاک ایدور ایدی کمال
 کرم اتی بزی حفظ ایدی دیرک بقیه انقال قیسه
 جمیع ایدوب مراد ایدو کوی شکر برنده بر مسکن تدارک
 ایدوب حمد ایدو حمد ایدو حمد ایدو حمد ایدو حمد
 باقی عمر این صفای حال ایدو کچوب فواید صبری بیان
 اچون کای حال ندن بکونه نقل ایدور

برنجی

بودخی و اخذ غریبه صبر دند که زمان اولو بهر باز کمان
 حشره اولوب محض اولو کده کبر اولو و صیت ایدو
 ایدو حق سبحان و تعالی قرآن کریمه یا ایها الذین امنوا
 استغفروا بالصبر و الصلوة ان الله مع الصابرین بومرئ
 است حمد ایدوب صبر و سکون جانیه صبر اولور دفع بلا
 السان زینهار امورنده نیت کار بری قریه صبری الذین
 قومند و صیت ایدوب ایدو حق سبحان و تعالی
 استماع ایدور آخر الامر باز کمان رحلت ایدوب ایدو
 بای نشینی اولور اما باز کمان ذبال اولو سار
 اسبایون ماهد ایدوب کیده ایدو نقدی باز کمان زاده
 میراث اولور بر ایدی سنده باز کمان زاده تجار کیده
 ایدو جمعی سنده اولو بزی شکر باز کمان جمیع اولوب
 بمن جانیه کیده جک اولور بزی دخی تدارک کوب
 و جمیع نقدی اتوب قریه کوب و ایدو شکر بر سید
 زیارت ایدو کوب بمن شهنیه واصل اولور و باز کمان
 هر بری مطلوبی اولو ان امتی ایدو ایدو کوی امتی
 کونا کونده حمل ثقیل اولور ملا حظ سید ملک کیده
 انواع جواهر اولوب بر پیشینه در دونه وضع ایدو
 سائر باز کمان استیجار ایدو کوی سینه ده بر فاده طوف

بیشتر سنی حضورند وضع ایدوب جمله اول مخلصان
 موافقت روز کار ایدوب جنوب سلامت ایدوب محل امنده
 واقع یانده اصل اولوب اول مخلصه بر قیام کون ملک
 افتقا ایدوب بر کون باز کان زاده الله بنم خواهره بر نظر ایدوب
 و انوائی انتخاب ایدوب هم دیرک قارایی قیام ایدوب
 بیشتر بی اجر و انواع جواهری میدانه و کوب هر برینه
 زیاده قیمت یکن ایدوب حساب فرج ایدوب یکن بقضا الله
 تعالی کمال ثلثت ایدوب قضا حاجت افتقا ایدوب و بیشتر
 چقار یکن قماره ایدوب سبوره نیمی کور و ب تور کیم
 غلام بی عقل و ادراک نه سپورند یلی قالد پاک ایدوب
 دیو تبه ایدوب کند و بیشتر ده ایدوب غلام بی ادراک جمعا
 جو ایدوب ایدوب قماره اولان سپورند یی بریره جمع
 ایدوب جمله سنی در یار القادر باز کان زاده کور
 احوال واقف اوله قده جان بیشتر هم ایدوب بر زمان
 حیران و نالان اولور اخلاص با باسک و صیتی غایبه
 کلوب حق تعالی قرآن کریمه **فاصله صبر ایدوب** بیشتر
بیت ایدوب صبر و صفا غنائی کور جانده فی قیلانی
 شمدی بن بو حالی باز کان زاده افشا ایدوب جک اولور ایدوب
 بنی مفلس اولدی و یوب کجاشنی اعتماد ایدوب برینه

کاجی خریدن: باراجی دلارامی کزیدن: دایوب حضرت
 حضرت عثمان رضی الله تعالی عنه حضرت نوری لبتقرن
 اولتد من جور مشرود حق سبحانه و تعالی صبرده
 نبات و یرک یکن بو غلامی دخی از ایدوب هم دیرک
 باز کان غلامی دعوت و جو حضورند و غلامه کمال
 و غافله جمله من محل سلامت کلدک بنا علیه غلامی از ایدوب
 ایدوب دایوب در حال غلامی سفینه دن ایدوب اول
 مخلصه بر انور اول مخلصان دخی قالدوب مساعده
 روز کار ایدوب باز کان زاده غلامی متاع بیج ایدوب جک
 بر شهره کور جک و قده باز کان زاده یی باز کان زاده
 دعوت ایدوب هم برینه سز زخم با باد و ستوم سز
 شهر جواهر بیج اولتد حق محل دکلر الخی سز لک اخذ
 اخذ ایدوب غلامی امتوی دفتر لکیز مو جیف مصار غلامی
 دخی حساب ایدوب اولی اون ایکی غلامی دایوب
 و بهار بی اوج آیه دیکین و غلامه و ده سبک ایدوب
 اوزره کجای ایدوب ایدوب کده باز کان کیم کیمیشیا
 و کیمیشیا ضعیف الحال اولملر جمله سسی ممنون اولوب
 جمله سبک بیک بیشتر کیمه کیم امتوی ایدوب ایدوب
 نمشکر اعطا ایدوب اول دم و غلامه و ده حق سبحانه و تعالی

سلامت اید شکر لیاقت اید وصال اید و ب شکر
 باز کارهای جمعی استقبال و دعوت و اکر اید و ب
 اله قوی متاع و فخری باز کاران زاده میدان چار
 انجمن اجناس امتیاز جنسی جنسی اید عرض بازار
 من زید اید یک بلف الله عزوجل هر بری صفای
 و مضاعف بهاید و ب هر بری روان چون بلف جگر
 مع و نفوذی جمع اید و کور که حق سبحان و تعالی کمال
 لطفی اید یک کیر افجه حاصل اولش اول سرور اید
 اول شکر باز کارهای و رفیق اولان باز کارهای
 محل و دعوت و هر بری کمال افزوده عزت اید و ب
 مالتون تسلیم و مستقرین بعد الاخذ خواند صبر جمعی
 بیان اکنون واقع حالی بجزیه تقریر اید و ب اگر اول
 وقت صبر انتم سزایک جمع ماکزی اعتماد اید و ب
 ویره عزیز فله الحمد و الله و علی رسول الفلوه و ب
 صبر و سکون بسی اید نفوذ و مور و ثم مقداری نفوذ
 مالک اولدم دیده باز کار و حال حیران اولوب
 صبر و اولان خواندی اذعان اید و ب بصبر از بند
 کرد و در بسته که صبر آید کید کار بسته و ب اگر اول
 آنچه اید کن در زمین صبر اید تاج معز بنین و ب

و ب

ایراد اید حضرت علی کرم الله وجهه و رضی الله تعالی
 عنه حضرت یور و ب اذنا انک لایعبره فنی لها
 صبر و توسع لها صدر فان تعارف الزمان عجیبه
 فیوما نری عسرا و یوما
 تر اید

حاصلی صبر صفات محمد و صفات محمود و ب انک
 اولوب رسول علیه السلام ایانک لایعبره و لصفی
 شکر و یور مشر و ب ملک ثوابی معین و جزای
 مقدور اید صبر چون حق تعالی انا یونی انصا برین
 بفر صبر یور ب رسول الله صلی الله علیه و سلم حضرت
 صبر اید اید و ب مصائب صبر اید من موفی ستر
 شرطه بشیر اید و ب محض لطف عنایت اید قرآن کرم
 اولک علیهم صبر من اید یور مشر و ب اگر برون
 یور مشر و ب هر سنگ جوهری وارد و علق جوهر
 صبر در ب جوهر عقل اولدی صبر ای و الهوس
 کوشان نفس اولدی صبر بس سید الطائف جنبه قدس
 سوره یور مشر و ب حق سبحان و تعالی نوبیتی ایمان اید
 و ایمانی صبر اید کرم انتم در بس مومنک دینی ایمان
 و ایمانک دینی عقل و علق دینی صبر اولور ای عزیز

ای عزیز خدای متعال بر بنده مسند که محبت ایلانی
 بلال را بمشایه ایوب در دو اندوهی اکابر ایدر در هم
 مرحوم اولوب ایده بکا غلیه و اکبر تکیم اک محبت ایل
 محبت بر صورت اولوب بر بنده که محبت اوله محبت
 دخی اولور حکمتی اولور که محبت صادق مرابی منافقان
 مفارق اوله زیر که استلا حاکم امتحان صدق و کذب
 دوستان خدا در الاولیاء و المؤمنین بالانسانیا
 ثم بالعلماء الا انهم لا یفقهون الاولیاء استودی حقدان
 انصاف اولدی محبت نسیب دین اولیاء بس بولده
 مردان که شش طای اولور که بلالی جان ایل استقبال
 ایوب در دختندن روگردان اولوب بکوندر
 افندی سیندر در دلاور که اولسون سپر ملاک منک
 متلاک ایوب صبر و نحلی پشته ایدنک که که کوا
 جزیل میل میسر اولدنه تکیم حدیث قدسیده وار الاولیاء
 هر کاکه بخاددن برینه بر مصیبت ارسال اولوش نیه
 یا مانده اولاد نضر و کنه اکر مکه منکره فقیه اولور
 صبر و نحلی کار قیوب طریق صبر و شکیب سالک اولور
 قویمه کمال جهمدن نصب میزان و نشر دیوان انکه
 استخیا ایدرم چون اول ضعیف بشریت ایلیم بلا

صبر

صبر ایسه بندنی جمیع جرطن اب احسانه یوب
 کیده ریرم بن بلالی که به انجم عطا اولیادان
 ایشیو الی ایده منشی محبت خدا بلا سید صبر
 نیکم امثالده الاولیاء و المؤمنین و الابرار المستقیم
 بولمشدر صبر بقدرن برینی نعد ایدار غاسنه فوئلو
 اتفاق صبر بقدرن بر جماعت کور که دارار اول صبر
 بونره سز که کلسر دوسوال انه انور دخی سر که قدری
 دوستلر که دیکر نه بمان برون بر طاش اولوب بونر
 طرفه تمنی مراد حرکت ایلدی کی فی الحال برین
 اولد قلنده ای کا ذکر که جلدن دوست اولیده کور
 بلال صبر ایوب بوقدره حرکتدن فراتر دیکر بونر
 مشایخ عظام رحم ایدر بونر که صبر اوج فوئدر
 منقصر و صابر و صبار منقصر اولدانه که کاه صبر
 و کافرا ایدر صابر اولور که جوع انما کابی نشی
 کوستر و صبار اولدانه که فوئدر و نه شکایت ایدر
 بلکه ندر فی الله صبر ایدر که بر تیره وارر که بلا و محنتدن
 لذت اولوب الاولیاء احوالات لکین قولیدر عطا
 اولوب کیده رک بر مقام نرفی ایدر که مشایخه دوسته
 کند دینی فوئدرش ایوب کور یکک طلعت بر نورنی

بهست اولورم آه کیم آه ایدم آه دیوق
در مانم تو بیلد کوبا اولور که ائی
ریاض العارین لعبد
الرحمن الخیر

فی البقره

الصبر فی الناس حسن و لكن من الفقر حسن و الحیاة
صبر شیده و تحمل اکید عظیم باجورات جزیدن اولور
جمع بشه حصن حصین و ارتقای معالی یہ سلم سالد
و هر ذاته الزم نوازیدن با خصوص شایان اولو الامت
جمه دن زیاده الزم اهدر زیر التخیل و شتاب و قفله
تحمل امور مملکت و علا ذلل و احوال دین و دوله ممل
و اصحاب عز و شان اولقدر طالت و یر که نه ارکه
حیر امکانده اولیوب اصرافی دانه قدرتن دوز
اولور اما صبر برداری کثیر النفع و بر طریق مأمون
العواقبدر که عدالتی و کرم نامشایبی بونک اوزرین
جارید که هجوم شیده و حد و ثنوا یب زمانده صبر
و ثباتی شمار و تحمل قراری دستور کار اید یوب حق
حق و علا حفر تندن حسن عاقبت حصوله مسرتب و
فرح و عاقبت حصوله منظر اوله درگاه الهیدن
ایک نمته واصل و ایکی مراد حاصل اولور که بری بو صبر

و انتظار

انتظاری عبادت و طاعت اولوب دیوان حسنا
مستور اولور که انتظار الفرح عباره در مفهومیدر کجی
حق حق و علا حفر تنی و عدوسی انجاز ایدوب ذلت
و شذتن حکله عزت و سعادت اید اعزاز ایدر که
صبر و غفر فاق العاقبة للمتقین آیت کریمی مفید
عاقبتی سرور و جود اولسنه دلیل و انصحر و حضرت
علی رضی الله عنه سورنا صبر قلیلا فبعد صبر سیر و کل
احد وقت و تدریج و لیسین الطاف فی
خواتنا و فوق کل تدبیر

نقد سیر

فی التجهیز

فی التجهیز و التور تجهیز و شتاب عاقبتی طراب و
تور اید اولان کارک ضرر و کوری بیحد و بحساب
اولوب هر عاده استیصال مذموم و مرد و سستی و اما
حصول مراد و حصول مرادن هر دم اولوب بر شیده
ذاتی الزم و عجله و تهور کم در که نجه فائان خواننده باعث
و باوی و نجه جانر حقوق کمتنه سبب کلی اولشدر
هر ذاتک بنای کاری صبر و شتاب اوزره اولیه و اسکان
معنی مسمار سکون و وفای اید استوار قلیله عواقب
احوالی نه اتمه منضی و فوائده اعمالی طالعی منقضی اولور

و هر ذلک تهنیتی بر سر و استعجالی اندیشه فیروز اب
 نداشت و انبار ملائکه و شوب کمال انصطاری بر شنی
 مفید او یسوب اول بگردن نیجه تبرایس حل بجای
 و حصول میسر و لماز اللهم احفظ من التجیل و التهور
بیت مکر شیطانست تعجیل و مشتاب: لطف رحمت
 صبر و احتساب: ثنائی گشت موجود از خدا انا بنی روز
 این زمین و صحرای: اول ذلک قلت تدبیر و نائل
 و عدم صبر و تحمل اید بستره دلم اول انک اضدادی
 بسیار و اعدا سی بشمار اولوب بر طرفن احاطه اید هر
 جانبی دایره اعدا اولوب **بیت** هر کبی فکر و نائل علی
 کیر و پیش: اخر الامر از ان کرده پشیمان کرده: حاصلی
 اخلاق ذمیر و اخلاق حمیده بی

البحر من الشیطان

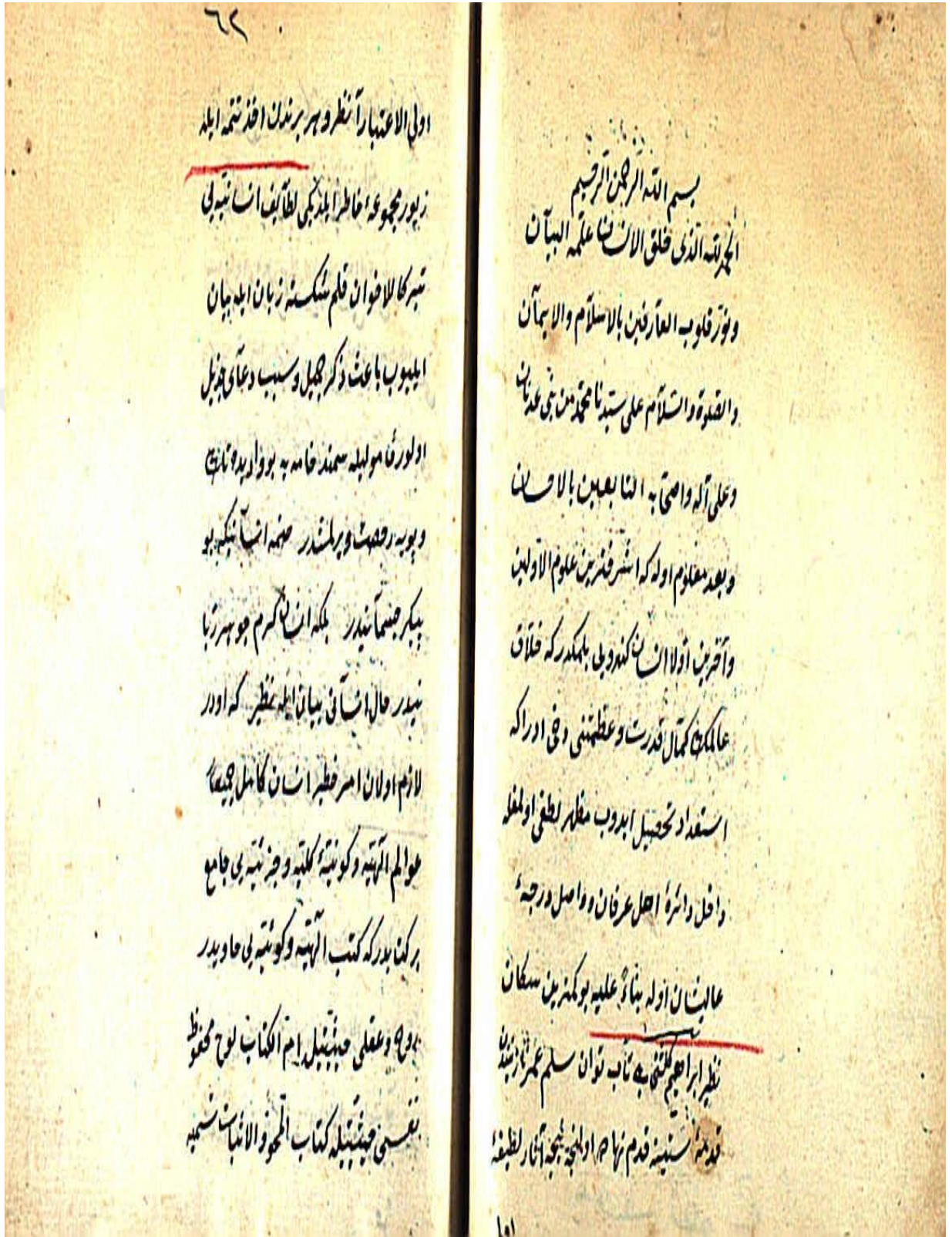
التانی فی الزین

جامع

نایب جمع

اولاد هم انده لطف مکتوبه اولدی حسن خان نایب کمال
 ۱۱۶۴

5.2.Süleymaniye Kütüphanesi Nüshasının ilk ve son sayfaları

لطف رحمانست صبر و احتساب را با نیت کثرت موجود از خدا
تأثیر روز این زمین و صبرها اول زانکه نیت تدبیر و تأمل
و عدم صبر و تحمل ایله بسته منور دایم اوله اند انداز
سپار و اعدا سما بیشتر اولوب هر طرفه افاضه ایله هر جانبی
دایره اعدا اولور سحر هر که به فکر و تأمل عملی کبر و پیش
آخر الامر از آن کره بشماران کرد و حاصلی اخلاق زبیه

و اخلاق حمیده به العیلة من النبطا

الثانی من امر من

جامعہ

تاریخ جمع

اوایل اوله جهانده لطف حقه منکاب اولور حسن خانم تاریخ خیر کنایه

۱۱۶۶

نمایان شما

نام بار بار صدگان فی ظن صحیح آشکاره میشود با قلب ابراهیم صریح

م غفران ۱۴۴۶

اصحی حادو

5.3. Beyazıt Kütüphanesi Nüshasının ilk ve son sayfaları

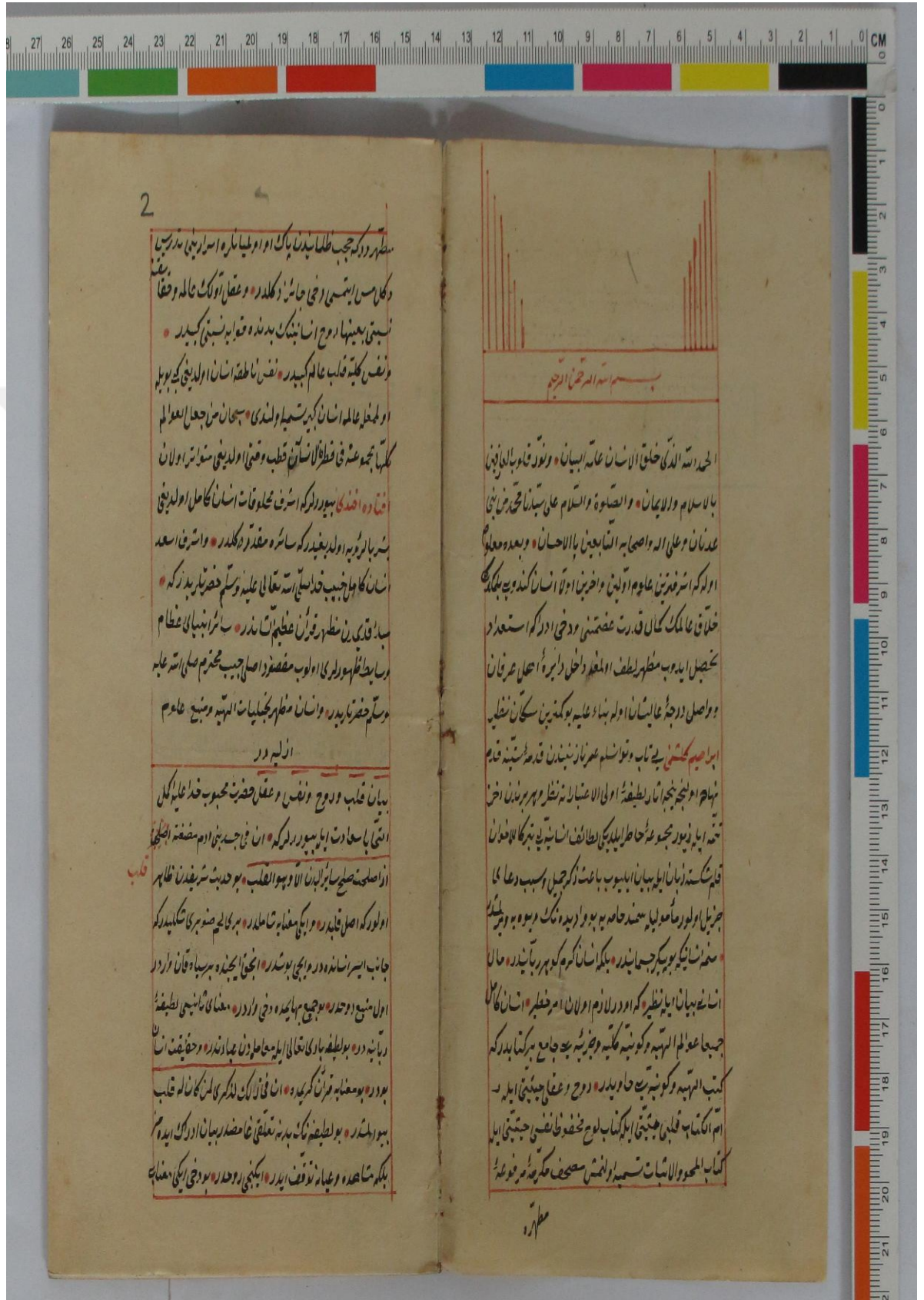

لطف حضرت صبر و استقامت بمانانیه کشت
 موجود از فدا تبارش روز این زمین و صبر حیا
 اوله انکار گفت نه بر و نام و عدم صبر و حق
 اوله بکشد الله و نام اوله انکار صبر و حیا
 و احد ایچو بکشد اوله بکشد اوله بکشد
 هر جانبی دلمه اوله بکشد اوله بکشد
 علیه کبر و پیش اوله بکشد اوله بکشد
 انجده بکشد اوله بکشد اوله بکشد
 جاسده بکشد اوله بکشد اوله بکشد
 اوله بکشد اوله بکشد اوله بکشد
 تاریخ جمع کتاب او طارم اوله بکشد اوله بکشد
 اوله بکشد اوله بکشد اوله بکشد

۱۱۶۶

5.4. İstanbul Belediye Nüshasının ilk ve son sayfaları

سرایه مناصف در مصادق اوله **ذکر** که ابتلا بحکام امتحان صدق
 و تحفه کوهستان قدره **ابلا** و مکرر بالا انبیا تم بالا اولیا **و**
 تم با اعلی و الاستی غا امثال بیت ابتلا استودی حقدن انبیا
 اوله کا محنت زین دین اولیا **بسی** بویولده مردن نکستری
 اولدکه **باب** جان ایا استقیال ایلیوب **درد** و مختار
 رک کردن ایلیوب **کو** نذر افندی کینه درد و بلا کک اولسون
 سیر با که سنک مبتلا کک **دیسوب** صبر تحمیل کینه ابد کک
 کمر که **کمر** کمری بویولده مبتلا اوله **شکم** حدیث قدسیده و دور
 اولدکه **کمر** کمری بویولده مبتلا اوله **شکم** حدیث قدسیده و دور
 بدنه یا مالنه و یا اولادنه ضرر و کمندار کور کما فکله قلم اولدنی
 صبر و تحمیل کار قیابوب **طریق** صبر و شکیب سالیک اوله اول نویله
 کمال رحمتدن نصیب میزان و شردیوان انجا استیجا ایدرم
 چونکا اوله ضعیف بشریت ایلیم نامده صبر ایلنه **بند** و خج
 جمیع صبر عین آب و احسان بویولده **دیر** و بر سر سوز **بنا** بلالی
 کینه بنیم عطا **اول** یان انبیا خانی تا **ایله** کاشنا محبت خدا
 بانه صبر **شکم** امتیاله **ابلا** و المولاد **و** دخی الابر بقدر
 المستقیم بوردیدر **حد** بقدر دن بر بنی بنده و یجاد خانه
 قوتی شرففاق **حد** بقدر دن بر جماعت کور کور و در لیم **اول**
 صبرتی بونار و نه کمره دیو سوال ایدر **اند** دخی سنک
 قدیمی دوستار کز اید کارنده **صمان** برون بر طاعت الووب
 بونار دن طرفه اتقی مبر ایا حرکت ایلدی کجایک **فی** الحال یرتبان
 اوله قدرنده **ای** کارنده کجکدن دوست اولدی کز **بنا** صبر
 ایدوب **بو** قدره هر کمدن نمر را نمر دیگر سید و سکره مناج

عظام

فانت تدبیر و ناکلی و عدم صبر و تحمیل ایلد بینه تهو و دنم اوله
 انک اضد کایسار **و** اعدایا بستی را اولوب **بهر** طرف
 احاطه ایلنه **بهر** جانب و نمره اعدا اولور **بهر** کمر
 نمر و ناکلی تحمیل کیر و بپن **اخر** الامر ازان
 کمر چریمان کمره **حاصلی** انما فی

زیمه و اخلاق حمیده یه

البحلته من الشيطان

الاستی من الرحمن

جامعدر

۱۱۱